HILDENBRAND, J. V von

(4 vols)

VALENTINI NOBILIS AB HILDENBRAND,

CAESAR. REG. AD REGIMEN AUSTRIAE INFERIORIS CONSILIARII, PRAXEOS CLINICAE IN UNIVERSITATE VINDOBONENSI PROFESSORIS, DIRECTORIS NOSOCOMII UNIVERSALIS, BREPHOTROPHEI ETC.

INSTITUTIONES
PRACTICO MEDICAE

RUDIMENTA

NOSOLOGIAE ET THERAPIAE SPECIALIS

COMPLECTENTES.

TOMUS PRIMUS

CONTINENS:

MORBORUM DIVISIONES ET SYSTEMATA.
DOCTRINAM DE FEBRIBUS IN GENERE.

VIENNAE AUSTRIAE.

TYPIS HAEREDUM VAN GHELEN.

1816.

PRAEFATIO.

Laborem viginti annorum, suasu et adhortatione amicorum ac auditorum, publice tandem communico in usum et commodum tironum medicorum.

Ast demisso animo, et fere timido. Quo plures enim lectitatione librorum indefessa colligo alienas diverso tenore datas doctrinas; quo numerosiori sub propria experientia, et quo diligentioribus sub elu-

cubrationibus incanesco, eo debiliores sentio pro tali opere perficiendo vires.

Nec tamen penitus animum ab hoc negotio absterrent virorum aliorum, utut propriis moliminibus non superandorum, utilia ad doctrinam practico medicam explanandam conamina. Quodvis enim, et minutissimum additamentum ad explendam hanc disciplinam adhuc plura desiderantem, poterit conferre.

Quod quidem argumentum maxime animum concitavit ad illa tironibus impertienda, quae obtulit praxis plurium lustrorum in medendo et docendo; et quibus ceu filo tuto duci possunt, ut opinor, in arte addiscenda.

Theoria, perlubenter fateor, non ea in hoc libro exposita est verbositate, qua hodie utuntur sublimiora medicorum ingenia. Hypothetico autem omni evitato delirio, illa, quae casto ratiocinio ex ipsis observatis deduci possunt theoremata, ita intertexta sunt practicis adnotationibus, ut medicinae empirico rationalis obtineatur scopus. Atque haec, quousque hominum mala erunt, suam defendet veritatem, suamque utilitatem.

Generalia quaedam, speciali huic morborum doctrinae praemittenda, in initiis institutionum clinicarum, seu prolegomenis in praxin medicam, anno 1807 Viennae editis, atque eodem anno in Italia

reimpressis, exposita fuerunt. Ipsam tamen praxin clinicam, ad aegrorum lectos solum docendam et discendam, ceu proprium artificium medicorum, ab institutionibus medicinae practicae, omni jure penitus distinctam velim.

Dictionem quod adtinet, media inter laconismum aphoristicum et rhetoricam prolixitatem placuit in hoc libro. Hanc enim discentibus appositissimam esse censeo.

GENERALIA.

PROLEGOMENA.

1. Quae de morbis in genere tractat doctrina, de eorum causis, symptomatibus, signis ac terminationibus universim, Pathologia, aut satius Nosologia generalis dicitur.

2. Huic superstruitur methodus aliqua aeque generalis, morbis universim, quacunque sub indole aut forma occurrentibus medendi, quae Therapia generalis vocatur.

3. Utraque haec doctrina, utut ad perdiscendam artis theoriam pernecessaria, ad praxim tamen medicam ita adplicari non potest, ut singulis morborum speciebus exacte cognoscendis, iisque sanandis aut rite tractandis perfecte sufficiat.

4. Hinc lectos aegrorum adeuntibus illa adhuc doctrina desideratur, quae morbos in praxi occurrentes specifice enumerat, eorum in specie largas descriptiones pandit, differentias eorum, signa characteristica et diagnostica, causas ac terminationes pensiculate ac speciatim pertractat, atque propterea specialis Pathologia, aptius Nosologia specialis nominatur.

5. In hac speciali morborum cognitione unice fundatur methodus morbis in specie medendi, singulas in praxi obvenientes eorum species, ubi fieri potest, sanandi, aut ubi sanationis impossibilitas, rite saltem curandi; sive Therapia specialis.

6. Quoniam autem et Nosologia et Therapia specialis, dum absentibus objectis traderentur, ad inutiles tantum ducerent speculationes, hinc utraque doctrina optime praxi clinicae jungitur, ut morbi speciatim descripti, medendique rationes speciales expositae, statim ad lectos aegrorum, quantum fieri licet, practice demonstrari possint.

7. Ad hanc jam Nosologiam Therapiamque specialem diserte tradendam, confert quammaxime, ut omnium primo ingens morborum numerus in aliquem ordinem, quo distincte pertractari possit, redigatur, atque ut morbi ergo ita dividantur et ordinentur, prouti a se invicem essentialiter differunt.

8. Deinde quilibet in specie morbus ita describendus erit, ut ejus ab aliis differentiae, ut signa ejus diagnostica, decursus per omnia stadia, causae ejus, exitus, atque prognosis inde petenda exactissime adnotentur. Ex quibus omnibus indicationes therapeuticae vel sponte saepe fluunt, vel experientiae superstructis regulis erunt adducendae.

9. Primo igitur definitio morbi, quantum

fieri potest, dabitur. Adsignabuntur analogi morbi, et characteres illi essentiales, quibus ab aliis consimilibus differt; exposita simul synonimia et omni nomenclatura, sub qua apud alios celebriores auctores occurrit. Sequetur fusior descriptio per omnia stadia, et quidem tam in decursu regulari, quam in anomalo et complicato (Nosographia). Inde Symptomatologia specialis et ipsa Diagnosis habebitur.

10. Adnotabuntur porro causae, quae morbum producunt, sive Aetiologia specialis exponetur. Ex illis explanabitur generatio et constructio morbi, Nosogenia specialis, unde simul ipsa eruitur morbi specialis Theoria, quam diversam, diversorum etiam auctorum adsignare, aut breviter saltem recensere non pigebit.

11. Docebuntur terminationes et exitus, atque ex numerosis cadaverum sectionibus plura adferentur momenta, quae ad naturam morbi exactius explanandam conferre possunt. Inde Prognosis specialis, adsignatis regulis prognosticis tum rationalibus, tum empiricis ex multiplici et fida observatione desumtis.

12. Haec omnia simul momenta constituunt Nosologiam specialem cujusvis morbi.

13. Denique adsignabitur cuivis morbo in specie descripto specialis Therapia, et quidem rationalis, quantum limites artis arctiores

concedunt, aut saltem practicis nitens animadversionibus ex copiosa experientia sumtis, empirica. Enumeratis ex omni adparatu medente auxiliis, pharmaceutico, chirurgico, diaetetico. Ad finem adducetur Prophylaxis.

14. Atque hic erit ordo in singulis speciebus morborum exponendis. Citatos inter Auctores, plerique tantum monographi.

DIVISIONES

ET

SYSTEMATA MORBORUM.

15. Ut ille obtineatur ordo, qui anima perdiscendarum scientiarum est, omnium primo morbi in praxi occurrentes, atque in Nosologia speciali describendi, juxta characteres suos essentiales in Systema aliquod sunt redigendi.

16. Hoc autem unice praestabitur divisione tali, quae habito ad proximas eorum causas, ultimasque differentias respectu, morbos ita disponet, ut in series, quantum fieri potest, naturali ordine locatas, distribuantur.

17. Quousque tamen plerorumque morborum proximae causae ignotae, ac universim firmiora artis physiologica et nosologica fundamenta non erunt posita, eousque, perfecta talis divisio morborum non habebitur.

18. Lustrabimus interim illas praeprimis, quas hucusque habemus varias et vulgares mor-

borum divisiones, ac valorem earum ponderabimus.

19. Deinde harum meliores et proprias, quantum praestare licet, subjungemus, et videbimus, an superstrui hisce divisionibus possit systema morborum tale, quale diu exoptatum est, atque maximam utilitatem in practica et scientifica medicina haberet, illumque, quem desideramus, gradum perfectionis artis rationalis adtingendum unice promitteret.

20. In Nosologia generali dividuntur morbi: ratione sedis, in morbos solidorum et humorum, in morbos internos et externos, in idiopathicos et sympathicos; ratione originis in protopathicos et deuteropathicos, in haereditarios, congenitos et adquisitos; ratione subjecti in morbos infantum, puerorum, juvenum, adultorum et senum, in morbos virorum et feminarum, atque posteriores in morbos virginum, gravidarum, puerperarum, vetularum; ratione effectuum, in morbos salubres, benignos, malignos, perniciosos; in morbos sanabiles, insanabiles, lethales; ratione anni temporis, in vernos, aestivos, autumnales et hyemales; ratione causarum in sporadicos et populares, posteriores in contagiosos, epidemicos, endemicos; ratione situs partium, in morbos capitis, thoracis, abdominis, extremita-

tum; ratione organi adfecti, in morbos ossium, membranarum, musculorum, nervorum, glandularum, viscerum etc.

D. Hartung. Diss. de generali morborum divisione. Aug. Trev. 1772.

21. Omnes hae divisiones habent quidem suum qualemcunque usum practicum, pro debite ordinandis autem morborum speciebus minime sufficiunt; quoniam nonnullae illarum generalissimae sunt, ad ulteriores subdivisiones ineptae, nonnullae econtra merae generaliorum divisionum subdivisiones.

22. Antiquissima quoque, ab Asclepiade Bithyno jam introducta, atque illo a tempore summe vulgaris morborum divisio est in chronicos et acutos; posterioribus serius in acutissimos, peracutos, et acutos ex decidentia divisis.

23. Haecce autem divisio velocitatem tantum decursus, ad summum, morborum periculum, nequaquam autem eorum naturam et indolem veram respicit, ideam proinde practicam et directricem in medendo nullam includit, atque limites certos et definitos inter acuta et chronica mala statuere non valet.

24. Longe melior et magis practica morborum divisio ab aliquibus observatur, in febriles, et non febriles, a priori plane abludens. Est enim magna differentia inter morbum acutum et febrilem, inter chronicum et afebrilem. Apo-

plexia, haemorrhagia v. g. potest esse acutissimus morbus absque febre, phthisis econtra diuturnus et chronicus morbus cum febre est.

25. Haecce in febriles et non febriles morbos divisio eo magis adridebat practicis medicis, quod febris sistat momentum in quovis morbo maxime considerandum, ac ad medelam dirigendam contribuens.

26. Sed si denuo consideramus, vix aliquem morbum dari, qui non stiparetur febri aliqua, vel ab initio, vel in decursu, vel in fine suo; si consideramus afebriles in regula morbos, chlorosin v. g. aut hydropem, tamen febrim comitem accidentalem non raro habere, minorem iterum hujus divisionis in praxi utilitatem perspicimus. Essent enim stricte loquendo vix non omnes morbi febriles. Nam febricula symptomatica vix non unicuique morbo se adsociare potest, qua profligata tamen ipse morbus persistit. Exemplum in rheumatalgia, lue, scorbuto etc.

27. Communis etiam, et ab ipso Celso jam memorata, multisque recentioribus non displicens habetur divisio morborum, in universales et topicos. Ast universalium morborum idea adeo adhuc diversa est diversis medicis, viriumque omnium ac organismi universales mutationes morbosae adeo obscurae adhuc sunt in plerisque morbis, ut illo, quem promittere videtur, haec divisio adhucdum destituatur usu practico.

28. Universim erit difficillimum et vix possibile, ex obpositis principiis et adtributis, in duas tantum classes morbos omnes redigere. Plures enim quam duae morborum familiae sunt, quae diversissimis suis characteribus, therapiaeque necessariae diversitate se distinguunt.

29. Hinc etiam de logica morborum divisione fere desperamus.

30. Imo, quousque firma Philosophia medica caremus, omni principiis medicinae rationalis superstructae morborum divisioni scientificae, quae utilitatem practicam polliceri valeret, supersedendum erit.

31. Minimam autem fidem practicam habere possumus illis divisionibus morborum, quae futilibus tantum hypotheticis theoriis nituntur.

32. Carentes igitur scientifica morborum divisione, ac hypotheticam nolentes, illas potius morborum classificationes praeferimus, quae ex eorum diligenti observatione, ex constantioribus eorum phenomenis sub omni decursu animadversis, atque causarum non neglecta simul consideratione, ergo ex omni morborum habitu, praevalentem characterem constituente, ipsamque therapiam dirigente desumuntur. Has merito practicas dicimus.

33. Tali divisione, qua morbi ordine fere naturali in distinctas familias dispertiuntur, utilissimum nosologicum et vere practicum morborum systema exstrui posse, maximam spem habemus.

34. Cujus in praxi utilitatem ac necessitatem omnium aevorum medici agnoverunt. Sistet enim non tantum perutilem morborum omnium elenchum, in quo obvius quisque reperiri, et juxta characteres ibi adsignatos ac descriptos incognitus quisque determinari potest, sed et adfinitatem atque differentiam morborum distincte indicabit, diagnoseos proinde ac ipsius therapiae morborum, basin dabit optimam, nec non reddet uniformem terminologiam medentium adeo adhuc confusam.

35. Plurimi quidem medici systematis hujus aedificium tentarunt, ast fructu hucusque insufficiente, ob insufficientes adhuc divisiones morborum. Conamina tamen mirari, laudare, imitari oportet.

36. Inter antiquissimos medicos ipse Hippocrates jam pauca quaedam verba de morborum rite dividendorum necessitate protulit (1), atque illorum distinctione ipse occupatus, doctrinae Empedoclis de quatuor elementis adhaerens, correspondentes illis quatuor qualitates morbosas agnovit.

(1) In libro περὶ φύσων.

37. Quod itidem serius, intermixtis Platonis principiis philosophicis, a medicis dogmaticis observatum fuit. Hocce fere aevo prae ceteris tamen Mnesitheus magno molimine in classificatione morborum jam desudavit.

38. Fundata dein ab Epicuro corpusculari

Philosophia, dogmaticorum Pathologia humoralis mox derelicta fuit, atque a Methodicorum secta solidis organismi partibus major dignitas addicta. Praevalens in morbis strictum et laxum, primariae illorum distinctioni fundamentum praebuit. Cujus quidem distinctionis auctor Themison Laodiceus fuit.

39. Seriori tempore in explanandis morborum differentiis strenue adlaboravit, atque morborum rite dividendorum necessitatem maxime agnovit Cl. Galenus. Medicos male in hoc negotio procedentes cum pravis coquis comparavit. Errores, qui in aegrotantium curatione a multis medicis committuntur, pravae morborum distinctioni adscripsit. Quidam enim, ut juste adnotat, in primis et supremis generibus stant, quidam usque ad aliquid dividunt, non tamen usque ad finem perveniunt; nonnulli vero etiam vitiosis utuntur divisionibus.

40. Ejus divisio morborum doctrinae quidem Dogmaticorum de elementis plurimum innititur, Methodicorum tamen simul principiis haud neglectis, proprioque ingenio disposita est. Dispescit morbos primo in morbos qualitatum seu partium similarium, et in morbos temperiei seu partium dissimilarium, illi dictarum instrumentalium. Priores more antecessorum in calidos, frigidos, siccos, humidos, mixtosque subdividit; posteriores vero in quatuor itidem genera subdistinguit, quo vitia formae,

numeri, voluminis, ac ipsius organicae compositionis mutationes refert.

Cl. Galenus de differentiis morborum.

41. Haec morborum divisio per quindecim fere secula, quibus Galeni auctoritas venerata fuit, illaesam defendit dignitatem. Arabes enim et Arabistae, caeca fide Galeni verbis adhaerentes, hanc nosologiae spartham plano non excoluerunt.

42. Tandem vero deposita a medicis observatoribus seculi decimi sexti et septimi servitute Galeni, ideae morbos practice ac ad melioris therapiae principia distribuendi, magis magisque fuerunt explanatae. Quo plurimum contribuerunt conatus fere primi Fel. Plateri, et summi in arte perficienda viri Th. Sydenhami, qui contendit, incrementum medicinae plurimum in eo consistere, ut ex descriptionibus graphicis morbi omnes ad definitas ac certas species revocentur, eadem prorsus diligentia et ἀκρίβεια, qua id observatur a phytologis.

43. Hoc exemplo tracti, plures dein alii et magni in arte viri insudarunt gravi operi, morbos omnes cognitos in systema quoddam naturale et practicum ordinandi. Cumque Botanicorum systemata ordine suo prae aliis placuerint, atque observatum fuerit, quod Joan. de Gorter dicit, morborum species in natura adeo stabiles esse, uti species plantarum; hinc plerique fere Botanicorum methodum in concinnandis morborum

systematibus sequi voluerunt, ac obvios quosvis morbos in certas classes, ordines, genera et species distribuere, quo juxta characteres ibi descriptos referri, debito ubi in loco inveniri, atque proinde natura et nomine determinari possunt.

44. De hisce morborum systematibus, saltem praestantioribus, nec non de vario eorum pretio et valore disserendum praevie erit, antequam illud, quod maxime nobis convenire videtur, in specie adnotetur.

45. Utilia jam fragmenta ad construendum nosologicum systema contulerunt Fel. Plater (1), qui juxta functiones laesas et qualitates corporis vitiatas morbos in ordines sat naturales redegit; atque serius J. E. Hebenstreit (2), qui idem, respectu ad causas habito, praestare adnisus fuit.

(1) F. Plateri praxis medica. Basil. 1625. T. III.
(2) J. E. Hebenstreit ordo morb. causalis. Lips. 1754.
— — — — de gener. morbor. ad artis usum constituend. Lips. 1754.
— — — — Progr. sistens limites gener. morb. Lips. 1756.

46. Primus tamen systematis ipsius aedificium tentavit Franc. Boissier de Sauvages, Professor Monspeliensis, in edito Anno 1731 tractatulo de classibus morborum (1), laudante conamen summo viro H. Boerhaavio.

(1) Fr. Boissier de Sauvages Traité des classes des maladies. Par. 1731. in 12.

47. Post assiduas per 30 annos meditationes

et practicarum observationum collectiones, tardo ac cauto passu ingrediens, omnesque vires perficiendo huic operi intendens, magnam suam Nosologiam methodicam typis primum edidit Anno 1763 (1).

(1) Fr. Boissier de Sauvages Nosologia methodica sistens morborum classes, genera et species. Amst. 1763. T. V. in 8.

48. Quae comprehendit non solum morborum classes, ordines et genera, sed et species eorum copiosas. Classes autem sunt numero X. Distinguuntur scilicet I. Vitia externa. II. Febres. III. Phlegmasiae, cum imflammatione interna aut exanthematica. IV. Spasmi. V. Anhelationes. VI. Debilitates. VII. Dolores. VIII. Vesaniae, errores scilicet judicii, imaginationis, et adpetentiarum. IX. Fluxus. X. Cachexiae. Genera morborum sunt numero 295; species circiter 2400. Qui autem numerus in seriori et posthuma operis editione (1) adauctus est.

(1) Fr. Boissier de Sauvages Nosologia methodica. Amst. 1768. T. II. in 4.

49. Hoc systema vitiis quidem non caret. Familiae morborum nimis multae enumerantur. Symptomata minus diagnostica, ac indolem morbi non ita, quam formam designantia, ad construendas morborum classes adhibentur. Species morborum cum varietatibus commiscentur, ac nimis multiplicantur. Universim symptomatum minus

essentialium nimia et tanta ratio habita, ut Symptomatologiae potius, quam Nosologiae methodicae nomine opus dignum sit.

50. Ast hujusmodi errores vix evitari possunt in classificatione morborum; et ipsum Linneanum systema vegetabilium, adhucdum indiget emendationibus, quo non obstante praestantissimum hactenus censetur. Negotium est nimis arduum, nec viri unius, nec unius aevi, omnes morbos juxta essentiales suos characteres, vix omnes notos, atque debito ad causas respectu, vix cognitas omnes, in ordinem naturalem et catenam collocare.

51. Quare etiam huncce laborem non ingrato animo medici susceperunt, imo plerique nonnisi perficiendo huic systemati summis conaminibus insudarunt. Facile enim ex mendis ejus perdiscere potuerunt, quid pro meliori ordine ac simpliciori observandum sit, statuendumque.

52. Eodem adhuc Anno 1763 ipse Car. Linneus in classificandis vegetabilibus adeo felix et immortalis, in systemate quoque morborum hocce perficiendo vires suas, ast fructu longe minori, tentavit (1). Compendiosum autem systema, et solummodo genericum exstruxit, adeoque practico usui, et vero scopo minus aptum, utpote qui is est, ut per nosologiam facilior ad formandas indicationes therapeuticas in specialibus morbis sternatur via.

(1) Car. a. Linné genera morborum. Upsalae 1763.

53. Classes morborum possuit XI, atque distinxit: I. Morbos exanthematicos, febres scilicet cum efflorescentia cutis maculata. II. Morbos criticos, febres cum urinae hypostasi lateritia. III. Morbos phlogisticos. IV. Morbos dolorosos. V. Morbos mentales. VI. Morbos quietales. VII. Morbos motorios, seu motus involuntarios. VIII. Morbos subpressorios. IX. Morbos evacuatorios. X. Morbos deformes internos. XI. Morbos vitiosos externos. Istae classes in varios ordines, atque genera numero 325 subdivisae sunt.

54. Et etiamsi non tanta felicitate, nec tanta simplicitate et naturae studio, ac vegetabilium systema, haecce morborum classificatio exstructa fuerit, ad diversas tamen systematum nosologicorum contulit emendationes.

55. Anno 1764 edidit systema generum morborum Rud. Aug. Vogel (1), Medicinae Professor Gottingensis, a Linneano non multum declinans, continensque pari modo XI morborum classes; sed genera 560. Omissae autem sunt tres classes systematis Linneani, scilicet exanthemata, critici et phlogistici morbi, ac loco illarum tres aliae positae, nempe Febres, Hyperaesthes seu sensationes auctae, et Cachexiae. In ordinibus vero subdivisis et generibus plurima mutata sunt.

(1) Rud. Aug. Vogel definitiones generum morborum. Gotting. 1764.

Ejusdem praelectiones acad. de cognoscendis et curandis praecipuis corpor. humani adfectibus Gott. 1772.

56. Anno 1771 maximus vir Guil. Cullen, Professor Edimburgensis, edidit systema morborum (1), quod nonnisi pro Sauvagesiano repurgato ac simpliciori reddito divulgavit. Modo simplicissimo posuit solummodo IV morborum classes; scilicet: I. Pyrexias. II. Nevroses. III. Cachexias. IV. Locales morbos. Totus autem numerus generum morborum non excedit 133. Ex quo compendiosi hujus systematis simplicitas abunde elucet.

(1) W. Cullen synopsis Nosologiae methodicae. Edimb. 1771.

First lines of the practice of physic. By W. Cullen. Edimb. 1784. T. IV.

Dasselbe Werk deutsch. Leipzig 1789. Th. IV.

57. Ast anno eodem 1771 Joh. Bapt. Sagar, Physicus in Moravia, systema morborum symptomaticum (1), numero illorum multum adaucto, communicavit. Non solum classes morborum posuit numero plures, scilicet XII, addendo ad Sauvagesianas classem Exanthematum peculiarem, et Subpressionum excretoriarum; sed etiam generum morborum numerum adauxit, dum scilicet usque ad 351 genera adscenderit, et ad species 2500.

(1) J. B. Sagar systema morbor. symptomaticum. Lips. 1771. T. II.

58. Dav. Macbride (1) anno 1772 edidit

tabulas nosologicas. Deflectit autem ab omni antecessore, et classes morborum IV statuit sequentes: I. Universales. II. Topicos. III. Sexuales. IV. Infantum morbos. Ordines 23, genera 180 habet.

(1) D. Macbride a methodical introduction to the theory and practice of physic. Lond. 1772. T. II.

59. Anno 1778 systema Sauvagesianum repurgare voluit C. Vitet (1). Classes morborum enumerat IX, et quidem: I. Febres. II. Inflammationes. III. Dolores. IV. Morbos convulsivos. V. Morbos mentis. VI. Debilitates. VII. Evacuationes. VIII. Errores loci. IX. Morbos ex materiebus retentis. Ordines sunt 48, genera 478, species 1547.

(1) C. Vitet Table méthodique de Classes, Genres et des Espèces des maladies. Par. 1778.

60. Sam. Gotl. Vogel (1), ex paucis, quas exposuit, morborum classibus, Febrium, Exanthematum, Inflammationum et Profluviorum, ad methodum quoque Sauvagesianam inclinare videtur.

(1) S. G. Vogel, Handbuch der pract. Medicin. Stendal 1781. Th. V.

61. Fr. L. Bang (1), Professor Hafniensis, in praxi medica systematice exposita V morborum classes adsignat: I. Pyrexias. II. Dolores non febriles. III. Nevroses. IV. Morbos excretionum. V. Cachexias; labore, ut ipse auctor fatetur, incompleto.

(1) Fr. L. Bang, Prax. medica system. expos. Hafn. 1789.

62. Annis 1790 et sequentibus, C. Fr. Daniel (1) systema nosologicum Sauvagesii castigatum emendatumque edidit classibus auctoris relictis, speciebus autem numero auctis.

(1) Fr. Boiss. de Sauvages Nosologia methodica. Cura C. Fr. Daniel. Lips. 1790 — 1797. T. V.

63. J. Petr. Frank (1) ordine non penitus a Sauvagesiano declinante morbos in sequentes classes locavit: I. Febres. II. Inflammationes. III. Exanthemata. IV. Impetigines. V. Profluvia. VI. Retentiones. VII. Nevroses.

(1) J. P. Frank, epitome de curandis hominum morbis. Manh. 1792 — 1811. T. VI.

64. Summus quoque Nosologus Curt. Sprengel (1) ordine naturali et practico morbos in Pathologia speciali traditos proposuit: I. Febriles. II. Inflammatorios. III. Cutaneos. IV. Excretorios. V. Dolorosos. VI. Nervosos. VII. Cachecticos.

(1) C. Sprengel Handb. der Pathol Leipz. 1795. Th. III.
— — — — Institut medicae T. IV. Amst. 1814. (Dolorosi omissi.)

65. Anno 1796 Moraviae Protomedicus Mich. de Valenzi (1) systema nosologicum Sauvagesianum, adjecta quoque morborum therapia, edidit locupletatum, classes morborum XIII adsumsit, addiditque classes Phymatum, Plagarum, et Subpressionum.

(1) Mich. de Valenzi completum et methodo botanica propositum systema morborum. Brunae 1796.

66. Ph. Pinel (1) Professor Parisiensis, minime deflectens ab ordine practico, VI classes in sua morborum divisione exponit: I. Febres. II. Phlegmasias. III. Haemorrhagias. IV. Nevroses. V. Lymphaticos morbos. VI. Anonymos.

(1) Ph. Pinel Nosographie philosoph. Par. 1798. Tom. II. — — — Nosographie philosophique Edit. 1810. T. III. (V classis comprehendit morbos substantiae organicae, VI omissa).

67. Ipse inter recentissimos Chr. W. Hufeland ad practicum quoque inclinat ordinem in explananda Therapia speciali (1), exponens: I. Febres. II. Inflammationes. III. Exanthemata. IV. Toxicationes, quo et miasmaticos morbos refert.

(1) Chr. W. Hufeland System der practischen Heilkunde. Leipz. 1800.

68. Atque ordini consimili adhaeserunt in morbis exponendis G. W. Consbruch (1), et A. F. Hecker (2).

(1) G. W. Consbruch klinisches Taschenbuch. Leipz. 1804. Th. II.

(2) A. F. Hecker, Kunst die Krankheiten der Menschen zu heilen. Erf. 1804. Th. II.

69. Exinde videre licet, viros plures, et maximos in arte, fructu quidem inaequali, sed aequali conamine et fervore, divisiones morborum practicas largiri, practicumque nosologicum systema Sauvagesianum perficere contendisse, cujus prae aliis valorem vix non omnes agnoverunt.

70. Alii autem in suis aedificandis morborum systematibus proprio genio struentes, Sauvagesianam divisionem penitus dereliquerunt; inventores potius propriae classificationis, quam systematis hujus reformatores.

71. Praemiserunt jam varii pretii labores Chr. A. Mangold (1), J. G. Junker (2), et J. Arnemann (3).

(1) Chr. A. Mangold, regulae condendi systematis medico practici. In opusc. med. phys. Altenb. 1769.

(2) J. G. Junker de causis aegritudinum, iisque superstruendo systemate. Hal. 1783.

(3) J. Arnemann, synopsis nosologiae. Gott. 1793.

72. Passiones seu symptomata (πάϑος) a morbo ipso et proxima ejus causa (νόσος) astute jam distinxerunt suo tempore adseclae Herophili; atque distinctionem hanc ad divisionem morborum egregie adplicavit Chr. Fr. Daniel in proprio systemate aegritudinum (1). Ad ipsam et solam morborum naturam respiciens X eorum classes adsumsit: I. Nevroses. II. Sepses. III. Saburras. IV. Plethoram. V. Pyogeniam. VI. Catarrheuma. VII. Cachexias. VIII. Conjunctiones. IX. Dystrophias. X. Anonymos morbos.

(1) Chr. Fr. Daniel systema aegritudinum. Lips. 1781. T. II.

73. Hoc ipso fere morborum respectu proposuerunt etiam divisiones eorum Chr. G. Selle (1) et A. Assur (2).

(1) Chr. G. Selle rudimenta Pyretologiae. Berol. 1786.

(2) A. Assur animadversiones ad systemata nosologica usitatiora. Regiom. 1794.

74. Hicce morborum contuitus, qui primis in classibus formam aegritudinum et passiones ipsas negligit, indolem econtra ac naturam veram, qua therapia dirigitur, primo considerat, utilissimas sane ac vere practicas morborum divisiones largitur. Debita igitur diathesium morbosarum consideratio, qua universales morbi a se invicem, iique a topicis prudenter distinguuntur, utilissimam sane in futurum, ipsis quondam diathesibus melius cognitis, divisionem morborum promittit.

75. Ex morbosis virium vitalium deflexionibus C. G. van den Heuvell (1) exstruere voluit systema aegritudinum, minus tamen perfectum, quam ingeniosum; cum vitalitatis ipsius ratio in sano ac morboso statu sufficienter cognita adhuc non sit.

(1) Van Heuvell tentam. nosolog. sistens morbor. a vitio vis vitalis divisionem practicam. Lugd. Bat. 1787.

76. Etiam ex irritabilitate corporis diversimode alterata, ideam systematis morborum proposuit Chr. Girtaner (1), adplicatis simul et chemicis principiis; oxygenium scilicet pro principio irritabilitatis agnoscens.

(1) Journal de Rozier. Juin 1780.

77. Firmiorem autem basin statuens, ipsasque functionum organismi laesiones respiciens, quae ipsos omnino morbos constituunt, et opti-

ma simul eorum criteria sistunt, omnes morbos in series sat naturales redegit God. Ploucquet (1), Professor Tubingensis, in delineatione systematis nosologici. Classes morborum habet VII, quae sequentes sunt: I. Nevronusi (nervosi morbi). II. Peritropenusi (circulationis). III. Anapnöenusi (respirationis). IV. Trophonusi (nutritionis). V. Eccrisionusi (excretorii). VI. Genonusi (sexuales). VII. Alloeoses (mutationes qualitatum sensibilium).

(1) G. G. Ploucquet delineatio systematis nosologici. Tubing. 1791. T. IV.

78. Nulla autem morborum divisio ita nuper adridebat medicis, quam illa ab J. Brown (1) elementariter jam Anno 1780 proposita, serius per Italos (2) in Germaniam divulgata, ibique ab adseclis diverso genio dein elaborata, dolosa simplicitate se commendans.

(1) Joan. Brunonis elementa medicinae. Lond. 1780. 12. 1787. 8. T. II.

(2) J. Brunonis elementa medicinae. Cum praefat. Petr. Moscati. Mediol. 1792.

79. Adsumtis binis pro vita sustentanda conditionibus, organismo videlicet, ac vi in illo latente incitabili, accedentibus potentiarum incitantium actionibus exoriunda creditur incitatio vitalis; a qua ad normam peracta, sanitas pendet, deflectente autem a sanitatis norma, morbus producitur.

80. Exinde primaria morborum divisio deri-

vatur, in morbos scilicet organismi seu locales, et in universales seu incitationis morbos, tum etiam in mixtos.

81. Incitationis morbi autem dividuntur in illos ex incitatione fortioribus stimulis adaucta, hypersthenicos, aut econtra ex incitatione imminuta asthenicos; qui posteriores directo aut indirecto modo asthenici habentur, prouti incitatio aut insufficientibus stimulis languet, aut praegressis fortissimis exhausta est.

82. Simplex quidem morborum conspectus, sed ob nimiam simplicitatem non sufficiens practico medico. Generalissima enim tantum divisio, ad speciales casus non adtemperanda, nec apta pro subdivisione specierum, quoniam ad causas incitationis unice, ad symptomata vero, ceu formam morbi, nullus penitus respectus habetur. Totum inde systema incompletum, superficiale prorsus, ad effectus secundarios ultra incitationem nullibi penetrans, miserrimae Physiologiae superstructum, ab ipso auctore non finitum, post mortem ejus ab aliis alio sale elaboratum.

83. Huic systemati in morborum divisionibus adhaeserunt M. A. Weikard (1), J. Arnemann (2), et A. Röschlaub (3).

(1) M. A. Weikard medic. practisches Handbuch. Heilbr. 1796. Th. III.

(2) J. Arnemann Handbuch der practischen Medicin. Gött. 1800.

(3) A. Röschlaub Lehrbuch der Nosologie. Bamb. 1801.

84. Ingenio quoque stupendo, sed fructu vel nullo, vel exigno, morbos ex motibus fibrosis dividere satagebat Er. Darwin (1), distinguendo scilicet motum irritabilium partium, motum sensibilium, motum voluntatis, et motum adsociationis.

(1) Zoonomia, on the law of organic life. By Er. Darwin. Lond. 1794. 4.
Er. Darwin Zoonomie. A. d. Engl. von Brandis. Hannover 1795 8. Th. VIII.

85. Ipsius Chemiae repurgatae principia ideam pro exstruendo nosologico systemate dederunt illis, qui vitalem organismi processum pro chemico habuerunt. Ejusmodi tentamen instituit J. B. Beaumes (1), dividens morbos in V classes: I. Oxygenisationis. II. Calorificationis. III. Hydrogenisationis. IV. Azotisationis. V. Phosphorisationis.

(1) J. B. Beaumes Essai d'un systême chimique de la science de l'homme. Nism. 1798.

86. Demum ex hoc chemismo animali, intertexta theoria incitabilistarum, ac advocatis simul principiis Philosophiae criticae et transscendentalis, distinctionem morborum nuperrime proposuerunt Physici speculabundi, ad tres dimensiones irritabilitatis, sensibilitatis ac reproductionis primario morbos referentes. Quorum quidem ingenia admirari, venerarique oportet conamina, imperfectam autem et

plane adhuc insufficientem in praxi doctrinam sequi non licet.

F. W. J. Schelling Entwurf eines Systems der Naturphilosophie. Jena 1799.

C. J. Kilian Entwurf eines Systems der gesammten Medicin. Jena 1802. Th. II.

D. Troxler Ideen zur Grundlage der Nosologie und Therapie. Jena 1803.

87. Illa tantum morborum divisio ac classificatio ad aedificandum systema nosologicum firmam basin, aut in tradendis morborum specialium historiis ordinem securum saltem largiri poterit, quae pro causarum, symptomatum constantiorum, ipsiusque therapiae necessariae differentia eos in practicas series distribuit, et quidem omnium primo characteres generaliores exquirendo, eos in certas familias ordinat, dein vero specialiores et magis singulares observando, genera ac species subdistinguit, nec non ad ipsas penetrat varietates.

88. Dum animo revolvuntur prius memoratae diversae morborum divisiones, facile concedi debet, nullam hucusque desideratis hisce penitus satisfecisse; imo nec spem esse, exspectandae in futurum. Quem sequi? Alius ex meris symptomatibus, ex unicis causis alius primas morborum divisiones instituit. Priora saepenumero infidelia sunt, posteriores plurimum incognitae.

89. Ignotis adhuc plerarumque physiologicarum functionum rationibus, ac incognito morborum cum causis suis nexu, deficiente igitur

adhuc scientifica morborum distributione (§. 30.), sufficeret quidem pro arte medica, empiricus morborum distinguendorum contuitus.

90. Sed nec illa adhuc habetur observationum morborum empiricarum securitas, qua opus est in hoc negotio. Quousque enim characteristica morborum signa non ita feliciter detecta erunt, uti antherae et stigmata pro ordinandis vegetabilibus, eousque nec empiricam habebimus morborum classificationem, quae ex adfinitate characterum praevalentium constantiorum, familias eorum ordinaret.

91. Liceat ergo interim illud morborum systema arripere, quod plurimis requisitorum adtributorum gaudet, defectibus plurimis caret; quod saltem in distinctas proprio habitu familias, morbos omnium primo dispertit. Sic et Botanici primo nonnisi ad arbores, frutices et plantas omnia vegetabilia, posteriores ad gramina, arundines etc. retulerunt.

92. Hac ex ratione sequemur in Nosologia speciali ordinem quemdam practicum, respecto morborum habitu in ipsa Therapiae differentia fundatum, ab omni hypothetica speculatione liberum. Praeplacet propterea ordo Culleniano Sauvagesianus.

93. Adrideret hic omnium primo praemittenda morborum divisio in morbos cum diathesi universali, et in locales. Sed divisionem hanc

magnis adhuc difficultatibus esse subjectam, dictum fuit (§. 27.). Relinquenda nepotibus.

94. Potius igitur statim reducemus omnium primo morbos in praxi obvios ad quinque familias, seu summas classes. Quarum sequentes ponimus: I. Febres. II. Cachexias. III. Nevroses. IV. Eccrises. V. Localia vitia.

95. Quam distributionem morborum, utut a pluribus lustris nobis propriam, etiam observavit F. Swediaur.

Novum medicinae rationalis systema. Auctore F. Swediaur. Halae 1812. T. II.

96. Debitas cuivis classi subdivisiones subjungemus, in ordines, genera, species. Imo ad ultimum usque ramulum dividere animus erit.

97. Hae quinque classes seu familiae morborum generalissimos, sed adeo stabiles, ac a se invicem essentialiter distinctos et facile distinguendos characteres offerunt, ut quivis in praxi occurrens morbus ad unam harum reduci possit.

98. Prima Classis, Febrium, includit morbos virium, ex pluribus invasionibus compositos, qui incipiunt ab horrore, decurrunt cum acutie, periculo praecipite et singulari versabilitate, cum caloris animalis et circuli humorum alteratione, ac nisu in repentinas mutationes, naturae viribus praestitas, seu crises.

99. Ad hanc classem ex aliis systematibus

referri possunt et debent, classes pyrexiarum, inflammationum et exanthematum, quae cum febrili charactere incedunt, ac febrium ipsarum symptomata sunt.

100. Secunda Classis, Cachexiarum, comprehendit morbos totius substantiae organicae vitiatae, ex habitu corporis externo mutato, ac externis qualitatibus manifeste laesis cognoscendos, qui lento passu ac periculo non praecipite decurrunt, versabilitate vix gaudent, nec repentinis, naturae vi praestitis mutationibus obnoxii sunt.

101. Ad hanc classem ex aliis systematibus referri potest impetiginosorum morborum magna pars, pars non exigua retentionum morbosarum.

102. Tertia Classis, Nevrosium, continet morbos systematis nervosi genuinos, qui febres non sunt; ejusque in diversis suis functionibus, viribus, facultatibus, laesiones.

103. Ad hancce nevrosium classem ex aliis systematibus numerari possunt morbi dolorosi, mentales, quietales et motorii, hyperaesthesès, spasmi, anhelationes, debilitates et vesaniae.

104. Hujus et prioris classis cachexiarum morbos potest quidem febris symptomatica comitari; sed a febre morbo, quae classem propriam constituit, haec febris, quae merum symptoma circuli adaucti est, penitus et essentialiter differt.

105. Quarta Classis, Eccrisium, sive excretoriorum morborum, complectitur excretiones morbose laesas, tum auctas, tum impeditas,

tum qualitate alteratas, ad priores tamen familias, seu symptomata, non pertinentes.

106. Ad hanc classem ex aliis systematibus reduci possunt morbi evacuatorii et subpressorii, profluvia et retentiones.

107. Haecce classis, utut ad alia morborum systemata recepta, in systemate Culleniano quidem non habetur, neque, si veritatem fateri oportet, propriae morborum classis dignitatem meretur; nam symptomata potius morbosa, quam ipsos morbos includit. Nimis autem inveterata est medicorum consuetudo, omnes excretionum morbos a symptomatico hoc charactere denominare ac ordinare. Quod minime injustum, quoniam hic character saltem summopere praevalens est, ac ipsam therapiam dirigens.

108. Hinc illas saltem excretionum laesiones reducere huc liceat, quae aliorum alius classis morborum symptomata non sunt, atque ad reliquas hic expositas morborum familias recenseri nullo jure possunt.

109. Quinta Classis, Vitiorum localium, illos denique continet morbos, qui singulares tantummodo corporis partes in ipsa organica structura manifeste adficiunt, virium conditione penitus illaesa, ac diathesi universali morbosa nulla peccante.

110. Ad istam classem recenseri possunt ex aliis systematibus classes deformitatum (in quantum functiones laedunt, et morbi nomine dignae

sunt), phymatum, plagarum, et magna pars impetiginum.

111. Hasce jam quinque morborum familias essentialibus characteribus a se invicem distinctas esse, concedi facile debet. Fors tamen earum plures habentur in enormi morborum agmine, fors et eae ad pauciores redigi possunt. Omnibus numeris expeditam hanc divisionem non collaudamus. Sufficiat haec, quousque melior non habebitur.

112. Minime animus est ac arrogantia, systema aedificare nosologicum perfectum, cui exstruendo incassum insudarunt tot viri in arte maximi. Unica est potius intentio, Elenchum morborum offerre talem, quo genera et species eorum in ordine quodam pertractari, morbi ad lectos occurrentes ad certas quasdam partes in hoc catalogo referri possunt, aut illis locus saltem adsignari, ubi plenius descriptos invenire licebit.

113. Celebres sunt scriptores medici, et insuperabiles in doctrina practica praeceptores, quorum scripta tironibus legenda decies, deciesque relegenda commendamus, qui tamen ordinem systematicum in exponendis ac describendis morbis non observarunt, aut et promiscue morborum fere universorum explanationes proposuerunt.

114. Splendent inter hos, silendo de antiquioribus numerosis, tum ipse Herm. Boerhaave (1), ac ejus Commentator (2), immor-

talis uterque; tum alii plures, quorum nomina cum veneratione memorare oportet, inter quos Chr. G. Ludwig (3), Jos. Lieutaud (4), J. G. Brendel (5), J. Kämpf (6), Ant. L. B. Störk (7), Chr. G. Selle (8), J. B. Burseri de Kanilfeld (9), W. F. Dreyſsig (10); et alii.

(1) H. Boerhaave Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis. L. B. 1709. 1734.

(2) Ger. L. B. van Swieten Commentaria in H. Boerhaave aphorismos. L. B. 1745. T. V. in 4.

(3) Chr. G. Ludwig institut. medic. clinicae. Lips. 1758.

(4) Jos. Lieutand précis de la medécine. Par. 1759.
— — — — Synopsis medic. pract. Amst. 1765.

(5) J. G. Brendel Praelect. academ. de cognoscendis et curandis morbis. Opus posthum. Lips. 1792.

(6) J. Kämpf enchiridium medicum. Fr. 1778.

(7) Ant. Fr. v. Störk practisch medicinischer Unterricht. Wien 1780. Th. II.

(8) Chr. G. Selle Medicina clinica. Berl. 1781.

(9) J. B. Burseri institut. medic. pract. Mediol. 1785. T. IV. 4.

(10) W. F. Dreyſsig, Handwörterbuch der pract. Medicin. Erf. 1806. Th. II.

CLASSIS PRIMA MORBORUM.

F E B R E S.

FEBRES.

AUCTORES MONOGRAPHI.

Chr. G. Selle rudimenta Pyretologiae methodicae. Berol. 1773.

Max. Stoll Aphorismi de cognoscendis et curandis febribus. Vien. 1786.

J. Cl. Tode pract. Fieberlehre. Kopenh. 1786.

J. Chr. Reil über die Erkenntniſs und Cur der Fieber. Halle 1797. IV. B.

J. F. Ackermann de construendis, cognoscendis et curandis febribus epitome. Heidelb. 1809.

F. W. van Hoven Versuch einer practischen Fieberlehre. Nürnb. 1810.

115. Febres sunt frequentissimi omnium morborum, qui in praxi occurrunt. Numerosissimae enim ac universalissimae, nulla fere evitandae humana prudentia sunt causae, quae febres producunt.

116. Indole quoque sua insidiosa generi humano infensissimae sunt, atque maximam inter omnes morbos inducunt mortalitatem. Exemplo sint febris variolosa et pestilentialis, atque castrenses typhosae febres, quae plures saepe mi-

lites in exercitu necant, quam fervidissimae bellantium pugnae.

El. Camerarii de nequitia febrium Diss. Tub. 1732.

117. Sed eaedem febres, quod mirandum, sanationis interdum optima instrumenta sunt, quibus inveterata mala, quae nullis cedunt auxiliis aliis, feliciter nonnunquam tolluntur.

118. Unde patet, cognitionem febrium medico practico summe necessariam esse.

119. Quodsi perpendatur simul, febres ob celerem decursum, tempus diu deliberandi, alios medicos librosve consulendi non semper concedere, neque ex juvantium aut nocentium usu eum largiri fontem indicationum, quem chronica mala; facile liquet, non dari morbos, quorum doctrina medicis in praxi utilior esset, quam illa febrium.

120. Hinc Nosologia et Therapia specialis a classe febrium ordienda.

121. Occurrunt autem in doctrina de febribus, uti in omnium morborum expositione, duplicia momenta, quorum nonnulla generalia, alia vero specialia sunt. Ad haec specialia nonnisi praemissis generalibus transeundum erit.

DE FEBRIBUS IN GENERE.

ETYMOLOGIA.

122. Vocabulum Febris vel a ferveo, quod incalescere significat, vel a februo, quod expurgare designat, derivandum videtur. Pleraeque reliquae linguae, italica, gallica, anglica, denominationem febris ex eodem desumunt etymo, et simili voce utuntur. Ipsa vox germanica Fieber inde deducta.

123. In linguis orientalibus expressio febris non tantum a caloris, sed ab ignis potius sensatione desumitur. Ita apud Hebraeos et Graecos, qui posteriores per vocabulum πῦρ febrim exprimunt. Inde veniunt voces pyrexia, quod idem cum febre, apyrexia, seu absentia febris, apyretos, qui febrem non habet, et pyretologia, seu doctrina de febribus.

NOSOGRAPHIA FEBRIUM IN GENERE.

124. Logica definitio febris dari non potest, quoniam causa ejus proxima ignoratur. Hinc pro idea febris explananda, descriptio rhetorica potius requiritur.

125. Quo confert, ut ex innumeris febrium phenomenis illa exquirantur, quae constantissima sunt, in nulla febre absunt, in omni absolute adsunt, quibus praesentibus omnes unanimiter medici defendunt, febrim adesse, quibus absenti-

bus unanimiter aegrum febre carere pronunciant. Haec proprie sistunt febrium characterem essentialem.

126. Si jam percurrimus innumera illa phenomena morbosa, quae in febribus observari possunt, quatuor solum constantiora sunt, quavis fere in febre deprehendenda; circulus humorum sano velocior, calor animalis alteratus, aucta sitis, et lassitudo spontanea.

127. In solo circulo humorum morbose aucto, plerique medici essentiam febris posuerunt. Inde antiqua et vulgaris definitio, febrim esse pulsuum adauctam velocitatem, cum functionibus laesis. Velox enim sine laesa functione circulus, non est morbus, et febris debet ideam morbi includere.

128. Vane igitur obposuerunt nonnulli, circuli auctam velocitatem etiam in sanis hominibus, ac ex levidensi causa, ex motu corporis, pastu etc. obtinere posse, quin febris reapse adsit. Respondetur illis, velocitatem circuli sine functione laesa (uti v. g. in infantibus, quibus pulsus semper velociores sunt), non esse morbum, propterea etiam non febrim; ubi autem functiones physiologicae laesae sunt, quemadmodum respiratio anhelosa, sitis, sudor etc. post motum corporis validiorem, ibi omnino febris temporaria adest; atque ipse cordis ac arteriarum acceleratus et laesus motus, morbum jam indicat.

129. Majori sagacitate alii objecerunt, in ipsis febribus, unanimiter ita dictis, interdum arteriarum pulsus velocitate non peccare, imo illis sanorum etiam tardiores esse nonnunquam; quae exempla in febribus pituitosis, typhosis et putridis non infrequentia sunt. Et utut hoc quidem non in omni stadio febrium harum accidat, tardi tamen pulsus tunc omnino observari possunt, ubi alia phenomena febrem certo latentem indicant.

130. Hinc constantissimum febrium phenomenon in unico pulsu arteriarum non habetur, et character febrium essentialis in hoc solo momento eo minus erit quaerendus, quod tempore febris non unicum systema circulatorium sit morbose adfectum.

131. Calor animalis alteratus, qui cum circulo humorum alioquin in magna ratione est, in febribus quidem plerisque observatur, frigore aut aestu morboso sese manifestans. Sed etiam non in omni febrium stadio, nec in omnibus absolute febribus adest haec caloris alteratio. Imo hoc phenomenon febrile, priori adhuc inconstantius est. Minime vero in solo aucto calore essentiam febrium esse ponendam, docent febres algidae.

132. Sitis quoque, utut vulgatissimum febrium symptoma, tamen interdum deest in singulis febribus, et stadiis earum diversis. In aliis vero morbis, qui febres non sunt, frequenter

adest. Nequaquam igitur penitus inseparabilem a febri, ac fidelem soli febri satellitem sistit.

133. Quod etiam valet de lassitudine. Haec quidem in nulla febri abest; sed in plurimis aliis morbis adest. Hinc characterem constantissimum solarum febrium omnino non constituit.

134. Quaesiverunt illum propterea alii medici non in solis et singulis hisce phenomenis expositis, sed in complexu omnium quatuor simul.

135. Cum autem et tales febres dentur, quae in stadio saltem quodam, nec pulsu morbose veloci, nec alterato calore, nec siti stipentur, hinc principem ac essentialem febrium characterem in aliis adhuc quaerere momentis omnino oportet.

136. Exactius igitur febris idea erit explananda, ut ad lectos aegrorum praesentia illius tuto determinari possit. Celso enim jam testante, non est expeditissimum scire, quando aeger febricitet.

137. Febris occurrit in duplici sensu apud medicos; qua symptoma scilicet morbi cujusdam, et qua morbus ipse. Hinc febris symptoma, et febris morbus caute distingui debent.

138. Unanimiter omnes medici hominem febricitare contendunt, qui calorem adauctum et pulsum sano velociorem habet. Haecce febris idea ex alterato humorum circulo unice desumitur. Atque hocce intuitu febris est tantum sym-

ptoma circuli humorum laesi; est tantum pars morbi, forma morbi, effectus morbi cujusdam, non ipse morbus. Sed febris in morbo est.

139. Alia vice autem sub febre intelligitur morbus sui generis, propriis adtributis praeter circuli et caloris alterationem donatus, in unico ergo symptomate circulationis laesae minime consistens. Per omnem decursum talis morbus febris dicitur, etiamsi non semper accelerati sint pulsus arteriarum.

140. Haecce distinctio summe necessaria est pro exactiori febris descriptione. Neque nova, sed et antiquis, praesertim arabis medicis nota et aestimata.

FEBRIS SYMPTOMA.

Dan. Sennert Dissert. de febribus symptomat. Witeb. 1619.

141. Febris alterius morbi effectus aut comes, qua ablata morbus princeps non tollitur, symptomatica dicitur.

142. Febris scilicet, unice qua circulus humorum acceleratus considerata, est symptoma, quod omnibus fere morbis adsociari potest; prouti alia cujuscunque functionis laesio.

143. Imo haec circuli velocitas, separatim considerata, in ipsa febri morbo, pro symptomate haberi potest. Unde intelligitur, cur medici nonnulli aegrum non febricitare defendant, si pulsus in certis ipsarum febrium stadiis normales sunt.

144. Quidquid irritando aut stimulando systema circulatorium ad validiores et frequentiores actiones provocat, febrem hanc symptomaticam, ceu laesam circuli functionem in morbis quibuscunque producere valet.

145. Ejusmodi irritamenta, hanc febrim in aliis morbis facientia, vel interna sunt, in ipso aegrorum organismo ex principe morbo generata, quo spectant heterogenea irritantia diversissima, vermes, calculi, acria absorpta etc.; vel externa et adventitia, pravo regimine diaetetico aut causis externis aliis adducta.

146. Imo et primario modo, in ipsis sanis hominibus, ex stimulis diversis solas vias circulatorias laedentibus febris symptomatica, seu morbus, cujus potissimum symptoma in unico circulo laeso latet, oriri omnino potest. Exempla praebent traumatica, et ipsa gastrica legitima febris.

147. Talis febris symptomatica etiam vocatur f e b r i s e x i r r i t a t i o n e, f e b r i s i r r i t a t i v a, f e b r i s v a s o r u m, f e b r i s s i m p l e x.

148. Nullus fere morbus est, cui symptomatica febris adsociari non possit. Duplici autem modo (§. 141.) morbis jungitur.

149. Nonnullis morbis absolute et e s s e n t i a l i t e r adhaeret, ut iis durantibus continuo adsit. Hi m o r b i f e b r i l e s dicuntur, quo nomine distinguuntur a febribus ipsis. Stipantur

febre pathognomica, ex ipsa eorum natura proficiscente. Exemplum in tabe purulenta, in qua febris essentiale, sed mere symptomaticum phenomenon est.

150. Aliis autem morbis accidentaliter febris jungitur, et laterali ex causa. Adesse vel abesse potest, quin morbi principis natura mutetur, quoniam ex natura ejus non fluit, sed a circumstantiis mere accidentalibus pendet, circulum frequentiorem stimulo suo inducentibus. Ita febris symptomatica in rheumatalgia, chlorosi, hydrope etc.

151. Huc quoque pertinet febris artificialis, auxiliis medicis ex industria eo scopo provocata, ut organa circulatoria ad fortiores ac velociores actiones invitentur.

152. Imo interdum febris symptomatica spectat fere ad statum physiologicum hominis sani. A pastu, a motu etc. pulsus fiunt quidquam velociores, laesa simul respirationis aliarumve functionum integritate, quin stricte morbus adsit, aut saltem perseverans aegritudo.

153. Hujus omnis febris symptomaticae natura non est adeo abscondita, uti febris morbi. Nosogenia et theoria ejusdem elucet ex cognitione stimulorum, qui organa circulationis ad vehementiorem impetum irritarunt.

154. Symptomata ejus quoque functiones plurimum circulatorias et secretorias laesas exhibent; alia systemata, dermaticum, glandulosum,

nervosum etc. modice, ac nonnisi indirecto modo alterata designant. Hinc pulsuum velocitas, calor auctus, praegresso vel nullo vel exiguo et minus solemni horrore, sitis, respiratio quidquam citata, transpiratio aucta, levis urinarum alteratio, ac modica lassitudo virium muscularium, vulgaria constitutiva febris symptomaticae phenomena sunt, quae habitum aegrorum externum, inturgescentia partium excepta, non mutant manifeste.

155. Decursus hujus febris pro diversitate causarum, earum intensionis, durationis etc. diversus. Plerumque brevis, ephemerus, nisi causae irritantes diutius agant. Quo in casu, versabilitas symptomatum etiam in longiori decursu non magna. Si vero ex repetitis causis iteratae invasiones redeunt, phenomenorum febrilium quidquam major versabilitas est.

156. Febris symptomatica non destituitur quidem omni nisu critico et salubri, imo vitales circulatoriae vires in stimulum inimicum excandescentes eum non raro vel expellunt, vel subigunt et enervant. Sed quoniam praeter circulatorias aliae vires vitae in hac febre non insurgunt, nec quodvis irritamentum solo circuli impetu devinci potest, ideo etiam plerumque conamina critica minus sufficientia, ipsaeque crises in phenomenis et levamine minus solemnes sunt, quam in febri morbo. Atque alia molimina non sunt, quam quae ex legibus irritabilitatis concipi et explicari possunt.

157. Levatur tamen non raro haemorrhagiis, vomitu, diarrhoea, sudoribus, urinis criticis. Infausta vero terminatione, stasibus in organo quodam vitali ortis, vitam obprimere potest.

158. In Therapia symptomaticae hujus febris major ratio causarum, utplurimum manifestarum, haberi potest, quam in febre morbo, cujus causae plurimum occultae sunt. Hinc vel directis indicationibus ipsa causa amoveri potest, vel indirectis saltem reddi minus laedens. Universim, si merum symptoma alius morbi haec febris est, symptomaticam etiam medelam unice requirit. Exactior autem, et specialior febris hujus descriptio, ac Therapiae ejus explanatio, dabitur in doctrina febrium speciali.

FEBRIS MORBUS.

159. Febris morbus est morbus sui generis, per omnem decursum suum propriis characteribus donatus, in solo humorum circulo morbose exagitato ac aucto calore non consistens, imo hisce symptomatibus interdum in certis stadiis carens.

160. Ad hujus morbi ideam concipiendam omnia illa in complexu phenomena sunt consideranda, quae constituunt characteres ejus essentiales. Quod nonnisi fusiori descriptione obtineri potest.

DESCRIPTIO.

161. Hacce descriptione utendo, febris est

morbus omnium organismi virium ac facultatum, nec non ipsius substantiae organicae, e pluribus invasionibus compositus, incipiens ab horrore et lassitudine, decurrens acute et periculose, cum pulsu ac calore alterato, sub magna in symptomatibus versabilitate, cum nisu ad repentinas mutationes, et finiens per crises ipsis vitae conatibus praestitas.

162. Hi VII characteres sunt essentiales et vere constitutivi febrium: I. Laesio omnium virium, facultatum, ac totius substantiae organicae. II. Compositio e pluribus invasionibus. III. Initium ab horrore et lassitudine. IV. Decursus acutus cum periculo. V. Alteratio pulsus ac caloris. VI. Versabilitas in decursu. VII. Nisus ad improvisas mutationes per ipsos vitae conatus, seu crises.

163. Febris est morbus omnium organismi virium, facultatum, ac ipsius massae organicae. Organismus scilicet humanus vivus non tantum in viribus, quibus pollet, in facultatibus, quibus gaudet, sed et in ipsa materie morbose laeditur sub febri morbo.

164. Virium organismi morbosa conditio prae omnibus aliis febrium phenomenis princeps est. Hinc febres proprie dicuntur morbi dynamici.

165. Et quidem vires organismi, quae actiones vitae exerunt, manifeste laesae deprehendun-

tur omnes. Nam non tantum suprema, quam vitalem nominamus, vis, et quae fere in concreto designat vim organicam, aegre adficitur in febre; sed et singulae ac subalternae vires, tum nervosae, tum irritabiles musculorum, tum contractiles membranarum ac textus cellulosi, tum et physicae, adtractivae, elasticae etc. morbosam ostendunt conditionem in febribus, qua ab actionibus normalibus plane aberrant.

166. Inde laesae deprehenduntur functiones vitales in motu cordis et arteriarum, in respiratione, in debito nervorum ad vitalia viscera officio; laesae functiones naturales, in digestione, chylificatione, sanguificatione, nutritione, in secretionibus et excretionibus; laesae functiones in motibus voluntariis; laesae denique sexuales functiones, et quidem peculiarius uterinae in feminis.

167. Vetat autem ignorantia de virium vitalium rationibus in sano statu, aegre in febribus adfectas exquisitius determinare.

168. Facultates organismi, quae impressiones percipiunt, et mentem et voluntatem dirigunt, morbosis quoque mutationibus luculentis alterantur in febribus; tum sensitivae, nam tactus, gustus, odoratus, visus, auditus, aucta aut imminuta adficiuntur intensione, aut perversas animae faciunt relationes; tum adpetentes, nam cibus, venus, nicotiana, res alias gratae fastidiuntur, et sitis econtra augetur, ac tumul-

tuarii insoliti evigilant instinctus; tum judicantes et aliae superiores communis sensorii, nam mens languet, adtentio fatigat, judicium confunditur impressionibus internis, deliria, pervigilia, vexant; aut econtra sopor obruit omnem rationem et voluntatem.

169. Denique ipse organismus in forma et mixtione materiei organicae, atque in physica partium organicarum erga se invicem relatione immutatur in febribus. Quod comprobat caloris, cohaesionis fluidorum et solidorum, turgoris, coloris, et qualitatum externarum in partium volumine et consistentia a sana conditione deflexus. Inde proprius habitus aegrorum febrilis, propria febrilis physiognomia. Carnes, cutis, labia, genae, oculi, vultus, manifestas sensibus exhibent mutationes morbosas.

170. Febris igitur et virium, et facultatum, et ipsius materiei organismi simultanea adfectio est. Merito ergo dicitur morbus universae vitalitatis, morbus omnium organismi systematum, morbus totius substantiae organicae.

171. Febris est morbus ex pluribus invasionibus compositus, ita quidem, ut unus jam paroxysmus dispositionem ad plures inducat. Clare hoc demonstrant febres intermittentes. Sed et continuae etiam febres, symptomaticis tamen exceptis, manifeste conflatae sunt e pluribus invasionibus; nam ex intermittentibus saepe oriuntur, et viceversa in intermittentes

defatiscunt. Atque ipsarum continuarum febrium exacerbationes evidenter indicant, accedere tunc remittenti febri recentem invasionem, in quam prior nondum finita confluit. Continuae ergo febres, si non omnes, saltem pleraeque, praesertim criticae, e pluribus paroxysmis febrilibus, quorum unus alterum subintrat, compositae sunt.

172. Febris incipit ab horrore et lassitudine. Omne initium febrium, solis symptomaticis interdum exceptis, fit a sensu quodam frigoris interni molesto, et alieno a realis frigoris persensatione, quod stipatur plerumque tremore et valida corporis involuntaria concussione. Primum hocce febrium symptoma dicitur horror febrilis, et adeo constans in febribus est, ut, etiamsi gradu diverso adsit, vix unquam tamen absit, atque a stupidissimis etiam aegrotis, nec examine monitis, adnotetur.

173. Huic symptomati statim adsociatur sensus defatigationis et languoris, cum segnitie vix vincibili in peragendo motu musculorum voluntario; lassitudo spontanea. Accedit adhuc morositas, et ob ipsas motus voluntarii difficultates lectum nunc petere cogitur fortissimus ceterum homo, situmque quaerere, sub quo plurimi musculi quiescere possunt.

174. Febris decurrit acute et cum periculo. Qua proprius enim morbus considerata febris, vix ultra dies triginta excurrere potest. Quodsi autem excurrat longius continua

febris, symptomaticarum sane febrilium invasionum catenam sistit. Intermittentium quidem per annos durantium exempla habentur; sed quemvis paroxysmum in illis facile pro febre agnoscere licet, cujus decursus omnino acutissimus est. Non durat propterea febris diu, sed frequenter recurrit.

175. Periculum febrium in ipsa jam morbi natura latet, nam morbus est virium vitalium. Sed adhuc augetur, crisium non raro versuta indole. Hinc nullam omnino febrem periculo vitae carere, defendi potest; et levissima ad speciem febris inopinato jam evasit interdum lethalis.

176. Febris incedit cum pulsu et calore alterato. Pulsus enim velox, etsi in certo stadio febrium nonnullarum plane abesse possit, constans tamen febris morbi symptoma est; quoniam nulla febris datur, quae per omnem decursum suum pulsu non alterato stiparetur.

177. Idem de alterato calore valet. Quamvis enim fors febres sint, quae non absolute a frigore in calorem transeunte ordiuntur, vel in quibus ordine inverso irruunt calor et frigus, vel in quibus certo in stadio calor non multum a sano declinat; defendi tamen non potest, tales dari febres, in quibus per omnem decursum alteratio caloris penitus absit. Imo certum est, hasce caloris morbosas alterationes in nullo praeter febres morbo deprehendi.

178. Propterea tamen pulsus et caloris alte-

rationem pro constitutivo omnium febrium symptomate agnoscere non licet; nam utut non in omnibus earum stadiis, in quibusdam tamen abesse potest, quin febris cessasset.

179. Febris est morbus versatilis in decursu suo; id est, mutabilis in phenomenis suis. Imprimis mutatur frequenter, repente ac inopinato interdum, forma febrium, quoniam symptomata morbosa intensione ac numero multum variant. Ipsae enim undulationes sub adscensu symptomatum tempore exacerbationis, et descensu illorum tempore remissionis, variabilem constituunt formam. Deinde ipsa indoles febrium ac praevalens character saepe ac improviso mutatur, nam inflammatoriae nervosum, nervosae putridum characterem induunt frequenter. Denique etiam inopinatae terminationes febrium, versabilitatem earum omnino constituere juvant.

180. Febris peculiarem ostendit nisum ad repentinas et inopinatas mutationes, ipsis vitae conatibus praestitas. Hae mutationes repentinae, febribus finem imponentes, arte non praestandae, proprio autem vitae molimine peractae, vocantur crises. Quas non tantum in febribus continuis solemnes observare licet, sed manifestissimum earum ac quotidianum exemplum habetur in paroxysmo febris intermittentis, quem, jamjam ingressum, nulla fere ars decurtare, aut in instanti profli-

gare valet, donec ipsa vitae molimina per crisin finem ejus inducant.

181. Hinc febres in concreto, ac qua proprius morbus consideratae, criticae vocantur, ac differunt hoc charactere a symptomaticis, quae crises nunquam ita solemnes, nec ita decisivas praestant.

182. Jam isti conatus vitae in febribus criticis salubri eventu persaepe coronantur, atque, ubi vigent ac liberis viribus agunt, sanitatem inducunt optimam. Et quidem nec artis auxilio semper opus habent ad praestandam hanc optatam terminationem; nam multi aegri e febribus reconvalescunt, qui aut nulla penitus, aut etiam perversa medicina utuntur.

183. Hinc intelligitur, cur prava etiam medendi methodo non omnes trucidentur in febribus aegri. Atque male esset generi humano, si omnes illi febre laborantes perirent, qui ineptis medendi rationibus tentantur. Vincunt persaepe conamina vitalium virium in febribus et morbum ipsum, et pravae medicinae effectus.

184. Sed tamen interdum etiam crises vitae infensae accidunt, aut ob vitae conatus insufficientes, morboque debellando impares, aut ob peculiariter insidiosam febrium indolem. Imo ex aliis pluribus rationibus, non semper certe adsignandis, vitae moliminina critica evadunt irrita.

185. Atque hinc intelligitur, cur optima medendi febribus methodo, non omnes sanentur.

Insufficientia enim auxilia quaevis medica sunt, si virium organismi conamina illas non praestant salubres operationes, quibus ipsa vita occulto suo modo devincere valet febres.

186. Solis criticis operationibus directo modo, ac arte nonnisi indirecto modo, determinantur febrium exitus; fausti, si vigent vires vitae et libere agunt; si vero obruuntur aut languent, infausti.

187. His salutiferis organismi operationibus in febri multa debentur, quae medicis aut arti immerito saepe adscribuntur. Inde enim pendet, quod miseri ac inepti medici famam, quam buccis inflatis non accipere, sed verecundi naturae magistrae reddere deberent, in febribus sanandis sibi conficiunt. Inde pendet, quod omnis sectae medici, ac obpositarum medendi rationum adseclae, de felici eventu in febrium tractatione glorientur. Inde demum pendet, quod quaevis theoriarum ad febres curandas adplicata, sanatorum aegrorum practica exempla offerre valeat. Obpositae autem medendi rationis felix in eadem febri eventus, insufficientiam ac futilitatem theoriarum harum optime demonstrat ipse.

DIAGNOSIS FEBRIUM.

F. G. Goldhagen Diss. de diagnosi febrium in primo stadio. Hal. 1784.

188. Ex hisce jam omnibus febrium adtributis, in quantum phenomena sistunt sensibus

obvia, diagnosis febrium universim desumitur.

189. Cognoscitur scilicet febris morbus, virium organismi omnium in functionibus vitalibus, naturalibus, animalibus, privatisque laesione, atque ipsius massae organicae manifesta mutatione, ex proprio habitu desumenda, initio ab horrore et notabili lassitudine; invasionibus iterato redeuntibus, undulationes in decursu, ac versabilitatem in forma symptomatum producentibus; alteratione denique pulsuum ac caloris nunquam penitus, aut saltem non omni in stadio, absente.

190. Alii, utut constantes febrium characteres, diagnostica tamen signa non semper largiuntur, quoniam omni febrium tempore non dignoscuntur. Quo spectat decursus acutior, ac nisus ad repentinas mutationes, vi vitae praestitas.

191. Decursus quidem acutus ex symptomatum urgente intensione conjectari potest in omni febrium stadio. Mutationes vero repentinae, ac improvisae terminationes ipsis vitae conatibus praestitae, sive crises, non cognoscuntur, nisi matura jam febris aetate, aut illa fere jam judicata. Solus enim, ac ex effectibus nondum visus principii vitalis in causam inimicam reagentis nisus, signis propriis diagnosticis, ac claris phenomenis non distinguitur; atque ex solo circulo humorum incitato ac calore aucto non desumitur facile, ut alii crediderunt.

192. Roborabit autem hanc febrium diagnosin, tum negativo modo, defectus characterum alius morborum familiae, tum modo positivo, adtentior consideratio seriei stadiorum sese invicem excipientium; quae et quorum phenomena fusius adhuc describenda erunt.

DIFFERENTIAE AB ALIIS MORBORUM FAMILIIS.

193. Febres characteribus suis pathognomicis essentialiter differunt a reliquis morborum familiis et classibus, cachexiarum, nevrosium, eccrisium et localium adfectionum.

194. Cachexiae non stipantur tanta virium vitalium laesione ac febres, qualitates potius solas externas, easque manifestissime vitiatas speciali habitu ostendunt, lente decurrunt, et universim absque versabilitate, vitae conatus ad morbum abigendum vel vix, vel paucos exerunt et insufficientes. Imo ad illas sanandas plurimum ars valet, et parum natura.

195. Nevroses non omnium vitalium virium, sed nervosarum tantum functionum laesione designantur, et plane nullos pro morbo superando naturae nisus agnoscunt. Nec facile arte, uti cachexiae, nec naturae viribus facile, uti febres, devincuntur; obstinati omni respectu morbi. Versabilitate non omnes gaudent, circuli ac caloris alteratione non constanti, et potius accidentali stipantur.

196. Eccrises denique et topici morbi ad locales adfectiones restringuntur, virium laesione, nisi secundaria aut accidentali non incedunt, versabilitate raro, nisu ad crises nunquam gaudent.

DECURSUS FEBRIUM IN GENERE.

197. Febres universim, nisi mors prius finem imponat, septem stadia, certis limitibus inter se distincta percurrunt; quorum primum opportunitatis, secundum invasionis, tertium incrementi, quartum status, quintum criseos, sextum decrementi, septimum reconvalescentiae dicitur.

PRIMUM STADIUM.

OPPORTUNITAS.

C. Schröder Diss. de frequentioribus febrium prodromis. Got. 1768.

198. Febris morbus nunquam fere invadit repentino insultu, sed praecursoriis quibusdam symptomatibus sanitatis laesae, ceu prodromis, adventum suum adnunciat. Neoterici hunc intermedium inter sanitatem et morbum statum apte vocant opportunitatem. Quae a dispositione differt, quod jam ingressus in morbum sit.

199. Phenomena morbosa prodromi hujus differunt ab illis, quae constitutiva nominantur, et quae ipsam febrem jamjam praesentem constituunt.

200. Ex facultatum, virium actionum, ac functionum inde pendentium, ipsarumque qualitatum externarum laesione quidem etiam desumuntur, sed alio modo modificata.

201. Quamprimum causa morbifica agere incepit, jam adsunt, crescentia eo intensius, quo propius invasio febris instat.

202. Praeprimis laeduntur facultates adpetentes. Solita sanorum alacritas evanescit, morosi fiunt ac summopere sensiles ad ingratum quodvis perceptum. Fastidiunt illa, quibus delectabantur ceterum. Repudiant consortium, cibum, tabacum, resque alias gratas. Venus silet.

203. Mox dein laeduntur virium animalium actiones. Corpus ad motum ingravescit, citoque defatigatur, proclive in sudorem, cum sensu caloris interni. Somnus non reficit.

204 Demum et laeduntur qualitates externae. Facies et cutis pallescit, aut insolite rubescit, oculus languet, anima foetet. Atque tota physiognomia ita alteratur, ut et profani morbum instantem dignoscant.

205. Ex hisce jam morbosis phenomenis valetudo quidem minus secunda, utut morbus adhuc non adsit, desumi potest, species autem futurae aegritudinis, imo et instans febris nullo modo determinari, nisi ad causas praegressas animus dirigatur. Similes enim prodromi, etiam aliis morbis, quam febribus, antecedere possunt.

206. Neque omnia semper haec phenome-

na, nec eadem intensitate adparent. Quo vehementior futura febris, eo intensiora sunt. Sed nunquam penitus absunt, et ubi abesse putantur, ob levitatem aut brevitatem tantum non animadvertuntur. In febribus artificialibus insitione miasmatis productis, intermedius hicce inter febrilem et sanum statum optime, atque ad sensum demonstratur.

207. In febribus tamen symptomaticis, praecipue in illis, quae ex causa violenta oriuntur, plane deficit hoc stadium. Econtra in contagiosis febribus aliud adhuc stadium opportunitatem praegreditur, infectionis dictum; propriis phenomenis interdum distinctum ab ipsis aegris.

208. Ast non tantum intensio opportunitatis diversa est in diversis febribus, sed et diversa est duratio hujus stadii. Eo breviores vulgo prodromi sunt, quo acutior decursus futurus, et vice versa.

209. Datur autem reditus adhuc ex hocce stadio in sanitatem directe, si potentiae relativo modo nocentes opportunitatem induxerunt, atque auxilia illis obposita adhibentur, aut obpositae illis circumstantiae sponte favent. Ubi autem absolutae causae egerunt, v. g. miasmata contagiosa, nullus permittitur recessus directus; sed per crises unice, omni febris decursu absoluto, sanitas obtinetur.

SECUNDUM STADIUM.

INVASIO.

Principium. Initium. Ἀρχή.

210. Actionibus causae morbificae in omni organismo perceptis, ipsa febris ingruit. Ejus ingressum semper designat frigus et lassitudo.

211. Sub prima invasione hoc frigus vagum est et breve, unice fere per cutim excurrens, sed rediens pluries; horripilatio. Accedit formicationis sub cute sensatio, praecipue in regione dorsali, adscendens scapulas et epicranium, descendens lumbos ac crura transmigrans.

212. Postea vero frigoris sensus magis magisque increscit, diutiusque persistit, tremore aut et valida concussione stipatum, partibus rigidis et ad motum difficilibus, quemadmodum sub reali frigore; horror. Cui jam paulatim serius calores intercurrunt vagi, ac si calida aqua super cutem effunderetur. Atque hi calores pedetentim adaucti, in continuum febrilem calorem dein transeunt.

213. Hoc frigus febrile mox ad sensum solummodo aegri adparet, cum calore corporis normali, aut et majori; mox reale est, tactu et thermometro confirmatum.

214. Interdum febrile frigus in ipso decursu acutarum febrium, sub invasionibus recentibus aut exacerbationibus iterum recurrit, sed nunquam ita solemne, ac sub exordio febris. Et

ubi percipitur solemne, ibi etiam febris subintrat recens.

215. Fidelis comes frigoris febrilis est lassitudo. Aucta nunc morositate, segnities ad motum muscularem maxima fit, ac subitanea a minimo musculi voluntario motu defatigatio. Hinc lectum aegri petunt; sed et in lecto inquieti decumbunt. Quaerunt teporem, quo anguntur statim, denudatis autem partibus denuo frigent.

216. Comitantur porro hanc invasionem pandiculatio et oscitatio frequens, capitis gravitas aut temulentia, sensuum quaedam obnubilatio, oris siccitas et sitis cum anorexia, labiorum et unguium livor, cutis pallor et conditio sic dicta anserina, poris clausis, vasis in superficie constrictis; transpiratione impedita, urinae plerumque copiosae, aquosae; praecordiorum molestia; respiratio anxia, tussiculosa; pulsus contracti, exiles, veloces.

217. Haec autem invasionis phenomena, utut solis febribus communia, ita tamen generalia sunt, ut sub diversa et quavis fere specie febris subvenientis simili modo compareant.

218. Differunt tamen intensione, et tempore durationis. Quo acutior et gravior futura febris, eo brevius hocce stadium, ac eo vehementioribus invasionis symptomatibus stipatum. Ultra nychthemerum raro extenditur, interdum vero jam una hora absolvitur.

219. Reditus ex hoc stadio in sanitatem non

datur amplius, nisi per crisin. Limites omnium febrium ex una parte ponunt horrores, ex altera crises.

TERTIUM STADIUM.

INCREMENTUM.

Augmentum. Ἀνάβασις.

220. Evanescentibus nonnullis invasionis symptomatibus, reliqua, quae remanent, intensitate augentur, atque simul alia numero plura ingrediuntur. Morbus ergo increscit, et febris proprie nunc formatur, necnon characterem suum specialem nunc primo declarat.

221. Evanescunt oscitationes, pandiculationes, formicationes et horrores, frigus in calorem universalem mutatur, plerumque aequabilem ac realem, manu et thermometro distinguendum, qui vero normalem et sanum nunquam 16 gradibus Fahrenh. superat; rarius solo tantum aegroti sensu percipitur. Spasmi cutanei resolvuntur, redeunte majori in transpirationem proclivitate, urinis jam nunc propterea parcioribus, urentibus, coloratis, ast limpidis adhuc.

222. Increscit vero lassitudo, motibus animalibus liberioribus quidem, sed languidis.

223. Constantiora reliqua hoc stadium comitantia symptomata sunt, quae calori febrili respondent; sitis adaucta, decrescentibus inversa ratione adpetentiis, faciei turgor, genarum ru-

bor, oculorum splendor languente adspectu, capitis gravitas, somnolentia haud reficiens, morositas aut indifferentia animi, praecordiorum anxietas, inquietudo et jactitatio, respirationis citatio anhelosa, halitus ardens, pulsus liberiores, veloces tamen, varie pleni et fortes, in collo et temporibus saepe vibrantes.

224. Ita in simplici febre, ubi nulla peculiaris singularium viscerum morbosa adfectio. Dicta enim phenomena constantiora sunt, in quavis febri obvia; reliqua a viscerum singulari adfectione pendentia, minus generalia, aut speciebus febrium diversis propria, aut adventitia.

225. Ubi nempe singulorum organorum peculiares simul adsunt morbosae adfectiones, encephali, pulmonum, ventriculi, intestinorum, cutis, ibi diversorum symptomatum cohors prioribus constantioribus accedit, oriundorum vel secundario effectu e primariis, vel et solo partium consensu. Inde laesiones multifariae in secretionibus, excretionibus, in nervorum munere, ac in functionibus privatis, quas omnes enumerare hic locus non concederet. Nam nullum in genere morbosum symptoma datur, quod febribus adsociari non possit. In specie autem, sub speciali febrium doctrina, suo loco adsignabuntur.

226. Nec omnia pendent semper a causis febres producentibus, et a febri, sed saepe ex lateralibus et accidentalibus aeque innumeris momentis proficiscuntur.

227. Hinc etiam, et in hoc quidem febrium stadio praecipue, tanta versabilitas, tanta phenomenorum morbosorum sese invicem diverse excipientium ac concomitantium mutatio, tamque repentina saepe, ut omni fere die sit alia facies morbi.

228. Atque multiplicium horum symptomatum modificationes, ex eorum diverso numero, diversa intensione, diversaque permixtione ac alternatione oriundae, ita innumerae esse possunt, ut logarithmorum calculo in infinitum fere excurrant. Hinc similitudine a se invicem febres inter omnes morbos maxime differunt; atque essentialia plura ab accidentalibus aegre discernuntur phenomena.

229. Alia autem versabilitatis febrium ratio in exacerbationibus, recenti post remissionem invasione febrili inductis, quaerenda est. Quae exacerbationes, ceu recentes invasiones cum residua priori febre cohobatae, in hocce stadio, in quo tum frequentes, tum multum anticipantes esse solent, non adeo notabilem remissionem, sed potius incrementum symptomatum graduale, et vel propterea etiam maximam inducunt eorum versabilitatem.

230. Et quoniam tempore increscentium harum turbarum febrilium, vires vitales maximo nisu insurgunt versus causas febrium excitantes, earumve primarios effectus vivum organismum infestantes; quoniam haec phenomena morbosa

causam, si materialis fuerit, summopere irritantem, heterogeneam et subactione indigentem, proinde crudam indicant; quoniam demum in excretis ipsis illa adhuc desideratur subacta partium conditio, quae seriori febris aetate cum magno symptomatum levamine observatur; hinc pathologi humorales hoc stadium etiam cruditatis stadium nominarunt.

231. Duratio hujus stadii incrementi, pro varia febris natura, varia esse solet. In acutioribus febribus et gravioribus brevius est, quam in lentis et levioribus. Raro tamen ultra septimum diem extenditur. In paroxysmis intermittentium febrium, paucis horis absolvitur.

QUARTUM STADIUM.

STATUS. CONSISTENTIA. VIGOR. FASTIGIUM.

Ἀκμή.

232. Ubi symptomata febrium nec numero, nec vehementia amplius increscunt, in aequabili quodam tenore, antequam in salutem aut mortem terminentur, per aliquod tempus febres persistunt, illud adtingunt stadium, quod status dicitur.

233. In hoc etiam nonnullorum symptomatum leve decrementum observatur, et quidem in illis praecipue febribus, in quibus vitae vires majori ac feliciori molimine ad restituendam salutem operantur, ac praevias fere crises praestant.

234. In aliis vero febribus, sub obpositis rationibus, hoc stadium vel ob brevitatem, vel ob exacerbationes solemnes nova atque versatilia symptomata continuo adhuc inducentes, ab illo incrementi nec facile distinguitur. Tales febres sub continuo symptomatum augmento in mortem abeunt, quin conquiescere in cursu suo videantur.

235. Mitiori etiam sub decursu stadii hujus, instantium crisium turbae praecursores interdum versabilitatem phenomenorum morbosorum aliquam inducunt. Quam magis omnino augent adhuc laterales, si quae agunt, nocivae potentiae.

236. Universim autem, major tamen est uniformitas ac constantia symptomatum in hoc, quam in priori stadio, minorque igitur in genere versabilitas.

237. Et quoniam, si causae materiales subsunt, vitali in illas reactione fortiori nunc ac liberiori, enervatio earum, aut pro futuris eliminationibus subactio ac praeparatio in hoc stadio quammaxime obtinet, atque reapse major in secretis et excretis homogeneitas jam observatur, hinc etiam stadium coctionis dicitur in humorali pathologia.

238. Pro diversa febris natura, duratio ejus diversa est. In acutis ac gravioribus febribus brevius est, quam in lentis et levioribus. Raro tamen 14 dies excurrit. In paroxismis intermittentium febrium paucis horis durat.

QUINTUM STADIUM.

CRISIS.

Judicium Febris.

Hippocratis de diebus judicatoriis (Liber minus certus).
Cl. Galeni de crisibus libri tres.
— — de diebus decretoriis libri tres.
C. Romateti Crisiologia. Par. 1635.
J. Caes. Claudinus de crisibus et diebus criticis. Venet. 1690.
S. T. Sömering Diss. de perturb. critica et crisi. Mogunt. 1786.
G. Consbruch Diss. de crisibus. Stutg. 1787.
F. Ideler de crisi morborum. Lips. 1789.
W. Liebsch comment. de crisibus. Got. 1803.
A. Henke Darstellung und Kritik der Lehre von den Krisen. Nürnb. 1806.

239. In fastigio persistens aliquo tempore febris morbus, vitae conatu judicatur. Praegressa scilicet recenti ac graviori exacerbatione, quae critica perturbatio dicitur, febri imponitur terminus ipso virium vitalium summopore irritatarum conatu, aut vincentium, aut et victarum fortitudine causae morbificae. Atque hic naturae actus nominatur crisis, judicatio.

240. Crisis est ergo mutatio repentina certo tempore febrium ingruens, febrimque terminans, ipsis vitae conatibus ac nisu febrium proprio inducta, artis solius molimini nec adscribenda, nec eo praestanda.

241. Lentae mutationes febrium, aut illae,

quae artis ope adducuntur, prima praesertim febrium aetate, crisium nomine non sunt dignae. Ita et illae, quae inopinato quidem, sed a circumstantiis accidentalibus, vel a prava medela proficiscuntur. Quae vero solis virium vitalium operationibus repente ac inopinato praestantur mutationes, hae omni jure criticae sunt. Hisce non raro aegri ex agone mortis citra spem redeunt ad sanitatem; aut vicissim in mortem praecipitant improvisam periculo vacantes.

242. Quemadmodum horrores ex una parte, ita ex altera parte crises constituunt terminos et limites febrium. Ex febri morbo exitus in sanitatem non datur, nisi per crisim.

243. Qui plane negant crises in febribus morbis, defectum observationis et adtentionis ad febres, praesertim sibi relictas, et medico auxilio destitutas patefaciunt. Ac utut nulla theoria eis dilucidandis penitus sufficiat, injustum tamen esset e foro veritatum eas propterea expellere.

244. Alii quidem crises non penitus negant, sed repentinas in febribus mutationes circumstantiis accidentalibus mox faventibus, mox non faventibus adscribunt. Ita jam olim Asclepiades Bithynus, atque nuper J. Brown, qui easdem ideas ruminavit.

245. Ast observatores adtenti quotidiana experientia convincuntur, tales omnino dari praecipites mutationes in febribus, quae nullo modo arti aut accedentibus circumstantiis imputari pos-

sunt, sed ad ipsam febrium naturam spectant. Et utut non in omnibus absolute, saltem in plerisque febribus. Justo enim calculo ducto, plures quam duae tertiae partes febrium adtentissime observatarum crises solemnes exhibent.

246. Neque satis est defendere crises. Notare adhuc convenit, oeconomiam animalem in febribus ad observandas periodos summe proclivem esse. Atque id ipsum efficit, ut crises certis febrium periodis, ac determinatis fere diebus compareant.

247. Hac periodi, dies critici nominatae, sedulo ab Hippocrate aliisque oculatis ac veridicis omnium aevorum observatoribus notatae sunt. Et quidem sequentes:

248. Prima, secunda, tertia, quarta, quinta febrium dies (periodo quotidiana); septima, nona, undecima (periodo tertiana); decima quarta, decima septima ac vigesima (periodo quartana). Ulterius non numerarunt medici, quoniam crises eo obscuriores, ipsique naturae conatus eo minus ordinati sunt, quo longior et lentior febrium cursus est.

249. Solemnes saltem, et praecipue salubres crises, diebus modo memoratis contingere solent. Mors enim in febribus, non semper criseos effectus, omni febrium die accidere potest.

250. Attamen haec Hippocratica de diebus criticis doctrina, incongruis quibusdam adsertis nimis deturpata fuit. Quo olim jam contribuerunt

tum scripta aliena Hippocrati immerito imputata, tum hujus viri ipsius fiducia in commenta Pythagorica de numerorum efficacia. Quod quondam non tantum phantasticus Asclepiades Bithynus, sed et castissimus Celsus jam adnotaverunt. Inde etiam multi medici dierum criticorum dignitatem agnoscere noluerunt. Ast excusatur facile Hippocrates eo, quod diebus undecimo ac decimo septimo summam tribuat in febribus judicandis efficaciam, qui plane nullum valorem apud Pythagoraeos habuerunt.

251. Fatendum quidem est, in febribus nonnullis crises observari, quae diebus acriticis seu vaga et aliena periodo obtinent. Non tantum enim ab ipsis medendi rationibus pravis, sed et ab aliis causis lateralibus ita detorquentur febres in alienam viam, ut crises tardae mox compareant, mox et praecipites. Sic experientia compertum est, in climate frigido, in aëre nosocomiali et impuro, crises febrium retardari, ab obpositis et aliis circumstantiis accelerari posse, atque a genii epidemici potestate diversimode universim dirigi.

252. Sed pauciora sunt haec exempla, in quibus natura a solita febrium periodo declinat, atque defendi omni jure potest, longe maximum numerum febrium dictis vulgo criticis diebus judicari. Inter quos septimus et decimus quartus summe solemnes sunt, nam plurimae in sanitatem et mortem hisce diebus terminationes occurrunt.

Quare etiam cyclus dierum septenarius in febribus maximam medicorum observantium adtentionem concitavit.

253. Atque ipsas periodos criticas adhuc strictius observatas admiraremur omnino, si calculus dierum in decursu febrium semper duceretur justissimus, atque si viribus naturae solis saepius committerentur febres.

254. Ipsae in continuis febribus exacerbationes periodicae abunde demonstrant, quamdam organismi morbose irritati dispositionem esse, qua motus febriles ad certas et determinatas dies adstringuntur. Atque crises in febribus non perficiuntur, nisi exacerbationibus.

255. Incitatur scilicet sub exacerbatione quadam graviori, vita in summo conatu exaltata tantum in impetum versus inimicas causas, tantaeque inde turbae oriuntur, ut repentino eventu vel succumbere debeant vires, incassum contensae, vel vincere felici explosione, ruptis vinculis ac colatoriis divulsis. Quam naturae operationem nova et propria symptomata critica comitantur. Atque hisce exacerbationibus judicium febrium crisi praestitum unice adscribendum est.

256. Quodsi hac exacerbationes, uti solent frequentissime, die quodam critico dicto obtineant, crises quoque obtinent eodem. Si vero, quod rarius, exacerbationes vel postponentes vel anticipantes acritico quodam die intrant, crises

quoque omnino comparere possunt eodem. Hinc Hippocrates jam docuit; quae paribus diebus exacerbantur febres, paribus etiam judicantur; quae vero exacerbantur imparibus, illae etiam imparibus judicantur. Atque errant igitur illi, qui credunt, Hippocratem nonnisi dies impares pro criticis habuisse; qui quidem error malae vocum versioni adscribendus est.

257. Si hae exacerbationes luculentae sunt, crises etiam sunt manifestae. Si vero obscurae sunt exacerbationes, crises quoque sunt occultae. Hac ex ratione crises manifestissimae sunt in febribus gravioribus et acutioribus, atque proinde in febribus calidioris climatis.

258. Quoad eventum vero crises sunt faustae, vel infaustae. Priores sanitate, posteriores alio morbo, aut ipsa morte terminantur.

159. Quodsi faustae crises unico actu critico tales inducant mutationes, quibus omnia febrilia symptomata subito levantur, ac ipsa statim reconvalescentia inducitur, decisivae sunt et solemnes, paucis horis absolvendae. Ubi autem ob exacerbationum impetum insufficientem ac energiam vitae minus validam plures ejusmodi operationes criticae, quarum quaevis partem tantum morbi detrahit, requiruntur, morbus etiam lento gradu decrescit. Atque hoc in casu minus decisivae et intercisae crises febrim judicant, stadio critico quoad durationem multum diverso.

SEXTUM STADIUM.

DECREMENTUM.

Declinatio. Παρακμή.

260. Inde decrementum febris mox promptum et breve, mox tardum et gradarium. In priori casu post crisin solemnem fere statim convalescentia intrat. In posteriori autem leves semper adhuc intercedunt exacerbationes, pedetentim decrescentes. Quibus quidem duratio hujus decrementi diversa in diversis febribus constituitur. Ubi enim paucae crises requiruntur ad febrim penitus judicandam, decrementum absolvitur breviori tempore, quam ubi plures crises sunt necessariae.

261. Sub gradali decremento talis ordo observatur, quo omnium primo symptomata, quae vitae infensissima erant, evanescunt, reliqua deinde pedetentim intensione et numero imminuuntur. Sensorii et nervorum facultates praeprimis restaurantur, vires motrices, utut penitus necdum roboratae, liberiores tamen fiunt, ac energia sua increscunt decrescente lassitudine ita, ut aegri lectum deserere cupiant. Redeunt adpetentiae sanae, et morbosae evanescunt. Ultimo fere pacatur circulus, qui sine febre adhuc velox manet, aut ex minimo stimulo velocior redditur. Demum paulatim disparent functionum physiologicarum omnes reliquae et levidenses laesiones, atque eadem ratione integritates earum redeunt.

262. Interpolantur autem, si summa adtentione phenomena stadii hujus observantur, versantibus in continuo decremento symptomatibus, levissimae adhuc exacerbationes quaedam, quibus posthumae crises, utut leviusculae etiam, plenum tamen levamen morbi inducentes, perficiuntur.

SEPTIMUM STADIUM.

CONVALESCENTIA.

Ἀνάληψις.

263. Ubi pristina febrilia symptomata penitus jam evanuerunt, atque eadem ratione functiones physiologicae ad officia sua redeunt, incipit reconvalescentia.

264. Differt igitur stadium decrementi a stadio convalescentiae. In stadio enim decrementi adsunt adhuc quaedam symptomata constitutiva febris praegressae. In convalescentia autem nullum constitutivum symptoma febris praegressae amplius adest, sed mera symptomata generalia valetudinis laesae tantum adsunt.

265. Minime ergo in hoc convalescentiae stadio omnes functiones jam vigent, sed denuo in opportunitate versatur convalescens, absimili tamen illi, in qua ante febris invasionem versabatur.

266. Organismus scilicet nunc nondum integer et firmus; de substantia illius per febrem mul-

tum deperditum, corpus macilentum, carnes flaccidae; turgor vitalis sanus nondum restitutus, imo pallent magis, et miserius prospiciunt convalescentes, quam prius, ubi a febre turgebant. Defluvium capillorum ac epidermidis desquammatio frequenter comitantur hoc stadium.

267. Restat adhuc languor virium, praecipue naturalium ac animalium, sed motus jam libenter ac libere exercetur, ac lectus plane deseritur urgente instinctu. Restat adhuc morbosa irritabilitas, pulsuum ex minima causa et ex levissimo motu velocitas; maxima quoque sensibilitas et erethismus. Evigilant adpetentiae summo vigore, inde voracitas, ac propensio ad libidinem. Omnia prouti in evigilantibus e somno, somnus etiam nunc jam reficit, et negotium reproductionis ac nutritionis expeditur. Restat autem proclivitas ad recidivam in pristinam febrem, ubi illam propria et universalis organismi diathesis induxit.

268. Si demum qualitates externae per febrim laesae unacum functionum omnium integritate ad normam pristinam rediverunt; si turgor, color superficiei normalis, musculorum torositas et robur, correspondentibus organorum actionibus, priorem incolumis organismi conditionem recuperarunt, propriam sibi homo denuo nactus est ex febri sanitatem.

269. Ad quam firmam agnoscendam omnium in amplexu functionum integritas requiritur. Nam

femina ex febri convalescens tunc primum sana pronuncianda erit, ubi et menstruae periodi officium adimpletum.

270. Duratio reconvalescentiae stadii pro ratione febris praegressae, et pro ratione individui ac circumstantiarum faventium, diversa esse poterit. Virium major prostratio ac organicae massae major jactura in febri perpessa, aetas subjecti nimis provecta, potentiarum denique diaeteticarum faventium major defectus, tardiorem semper convalescentiam ponit, et vice versa.

TYPUS FEBRIUM.

C. A. Scuhr Diss. de typo febrili. Gott. 1796.

271. Summe expertis medicis ex diligenti febrium observitatione eruere licuit, in ipsa febrium natura aliquid latere, quo duratio earum ac certa stadiorum series definitur. Manifestissima exempla non tantum sunt in febribus contagiosis exanthematicis, variolosis, morbillosis etc. sed et in aliis, praesertim epidemicis febribus, inflammatoriis, biliosis, et intermittentibus. Excurrunt enim, nisi anomaliae peculiares ex datis lateralibus causis intercurrant, duratione quadam determinata, quam solemniter observare licet praesertim in continuis septimo et decimo quarto die; atque excurrunt sub mutationibus fixa periodo ac certo ordine comparentibus.

272. Excipiuntur tamen febres symptomaticae, quae durationem stabilem vix agnoscunt,

quoniam causae earum tempore minus certo vel enervantur, vel non devictae agere pergunt.

273. Haec definita duratio in febribus criticis, et quidquid simul regularis ac periodici observatur in phenomenis ac stadiis harum febrium, typum earum constituit.

274. Huic typo universim ita adstrictae sunt criticae febres, ut praeter durationem totius morbi, series stadiorum, quae percurrunt, illorum symptomata praecipua et constitutiva, molimina et operationes naturae quaevis, exacerbationes atque crises, definitum in illis ordinem observent. Tuncque regulares dicuntur aut typicae, sive jam continuo, sive intermittente typo gaudeant.

275. Cujus quidem observationis rationes in diversissimis momentis a diversis medicis quaesitae sunt, mox vel in astris, mox in ipso organismo hominis. Sed adhuc incassum. Profunde enim latet organismi ad periodos et ordinem stabilem proclivitatis causa omnis.

276. Nec patent quidem et irregularis decursus rationes. Sed causae tamen exactius cognitae sunt, quibus a regulari tramite deflectere coguntur febres, quae atypicae aut erraticae sunt.

DECURSUS FEBRIUM IRREGULARIS.

277. In decursu febrium irregulari et anomalo non tantum symptomata constantiora,

sed et stadia prius exposita, (§. 197 — 270) aut non omnia, aut alieno ordine observantur.

278. Inter symptomata illa, quae febrim constituere solent, calor, sitis, pulsuumque velocitas, ceterave diversis stadiis respondentia non raro absunt in febribus anomalis, alia vero illorum loco, ac plane aliena adesse possunt.

279. Stadia autem ipsa, quae regulari ordine percurri deberent in febribus regularibus, alieno etiam ordine observantur in febribus irregularibus.

280. Imprimis, quod sponte liquet, omnia stadia non excurrunt illae febres, quae in mortem terminantur. Ita et illae, quae in alium morbum transeunt, stadiumque convalescentiae non adtingunt.

281. Sed et illae, quae fausto sanitatis eventu coronantur, ordinem stadiorum solemnem non semper rite exhibent. Et utut non inversus, confusus tamen ordo stadiorum obtinere potest. Vel enim unum alterumve ob brevitatem suam cum futuro fere confluit, vel revertitur praegressum, vel ipsorum symptomatum febrilium tanta est intricatio, tantaque inter se invicem contradictio, aut parasiticorum adsociatio, ut totus turbetur decursus, aut inadtentus inexpertusve medicus in stadiorum distinctione confundatur.

282. Quarum quidem irregularitatum rationes vel in subjecto inepte disposito, vel in causis a latere agentibus, vel in aliorum malorum

complicatione, vel in crisium fallacia ac insufficientia, atque in ipsa medendi methodo non raro quaerendae sunt.

283. Haec tamen pauca nonnisi de irregulari febrium in genere decursu; specialiora enim in speciali febrium explicatione occurrent.

AETIOLOGIA FEBRIUM IN GENERE.

284. Ad disquirendam causam morborum proximam, summe abstrusam plerumque, praemittenda semper est remotarum causarum explicatio, quibus morbi construuntur, et quas deprehendere longe facilius est negotium.

REMOTAE CAUSAE.

285. Has in disponentes seu proëgumenas, et procatarcticas seu excitantes dividunt pathologi. Ad omnem enim morbum producendum duplex momentum requiritur; internum unum, quod disponens vocatur, aliudque externum excitans, occasionale, et proprie causa dictum. Effectus morbosi ex conflictu utriusque oriundi, causam proximam morbi constituunt.

286. Ita quoque in febribus; quarum proxima causa profundius adhuc, ac illa aliorum morborum delitescit, et ad quam eruendam adtentissima requiritur remotarum causarum consideratio.

DISPOSITIO, SIVE CAUSA DISPONENS.

287. Sine propria organismi dispositione non oritur febris, causa occasionali utut accedente. In quo autem proprie illa dispositio ad febres lateat, non facile definitur.

288. Si febrim unice consideramus qua morbum systematis circulatorii, qualis omnis febris symptomatica est, tunc in irritabilitate cordis et arteriarum, momentum hoc internum praedisponens omnino quaerendum est, quod accedente stimulo quovis alieno, organa haec irritabilia ad frequentiores et vivaciores actiones provocante, ad febrem producendam omnino confert.

289. Hoc respectu ad febrim symptomaticam quivis hominum dispositus est, qui vel sana, imo qui et morbose imminuta irritabilitate praedictorum organorum gaudet, dummodo violenta aut absolute irritans causa egerit, v. g. traumatica laesio.

290. In morbose aucta autem irritabilitate cordis ac arteriarum hoc momentum ad symptomaticam febrem disponens eo frequentius erit quaerendum, quoniam tunc et relativo solum modo irritantes causae, eaeque ipsae leviores, augmentum circuli humorum facile producere valent. Positis saltem causis relative agentibus, relativa quoque dispositionis febrilis conditio datur, in organorum circulo dicatorum irritabilitate diversa consistens.

291. Si vero febrim consideramus qua mor-

bum virium omnium organismi vivi, tunc quoque in aliis momentis quaerere oportebit hanc dispositionem; cujus ratio magis abscondita omnino est.

292. Videmus enim manifeste, dispositionem, saltem ad similem febrem subeundam, per ipsam febrim abeuntem interdum auferri; et quidem aut in perpetuum, uti in febre variolosa, aut pro tempore, uti in febribus typhosis. Quibus consideratis facile elucet, auctam cordis et arteriarum irritabilitatem non sistere unicam in febres omnes dispositionem. Nam irritabilitas horum organorum per febres has non tollitur, imo exaltatur plerumque pro aliquo tempore.

293. E contrario observamus in aliis febribus, dispositionem eisdem ad similes subeundas non tantum non auferri, sed adhuc majorem, et non raro perennem induci. Ita post febres catarrhosas, rheumaticas, erysipelaceas, intermittentes.

294. Ex quibus observationibus omni die confirmatis patet, praeter ipsam irritabilitatem auctam cordis et arteriarum, alias adhuc conditiones in organismo vivo latentes ad febrim disponere debere, et universim non sola illa organa ad dispositionem hanc contribuere, quae viribus reagentibus pollent, sed uti videtur, systema praecipue cutaneum (dermaticum), absorbens et nervosum, quibus causae occasionales proprie suscipiuntur, ad hanc dispositionem conferre; quod confirmat sensiliorum subjectorum major in

febres proclivitas, et vice versa animi roboris, fiduciae in medicum aut medicamina, imo superstitionum in praecavendis nonnullis febribus efficacia.

295. Vix ergo negari potest, in omni principio vitali, ac praeter fibras irritabiles, membranas contractiles, fluida elastica etc. in ipsis nervis quoque dispositionem ad febres quaerendam esse; utut obscura sint illa momenta, quibus dirigitur.

296. Quae quidem obscura eousque erunt, quousque indispositiones quorumdam hominum ad certas febres, explicari nesciuntur.

297. Neoterici, qui incitabilitatis nomine communes vitae vires comprehendunt, atque in interno hocce vitae momento, febrium, uti omnium reliquorum morborum dispositionem quaerunt, non felicius ac alii rem hanc dilucidant. Nam cur miasmatis variolosi incitamento non incitatur amplius ille, qui variolam aut vaccinam jamjam passus fuit? Oporteret in hac explicatione absurdo modo ad obscuras obscurarum qualitatum qualitativas modificationes recurrere.

298. Aeque hallucinantur illi, qui disponens ad omnes febres momentum quaerunt in debilitate. Qualitativae enim causarum perceptiones, ac definitae in definitas causas receptivitates ac reactiones morbosae, inde non intelliguntur.

299. Tantum igitur solummodo scimus, pro

gignendis febribus certam in corpore constitutionem requiri, quae mox relativo modo relativis tantum causis obedit in febre producenda, mox positivis causis febrificis unice excitatur, aut ipsamet positiva, certarum causarum febrilem effectum penitus recusat.

300. Frequentissime autem dispositio ad febres, praesertim epidemicas, in diathesi quadam organismi morbosa pedetentim inducta consistit, opportunitatis morbosae nomine potius digna; quae accedente levidensi causa excitante in febrim ipsam erumpit, quaeve aucta levissimis momentis, ipsam causam proximam febris jam praebet; atque febri exantlata adhuc persistens, proclivitatem in relapsum ponit. Ita diathesis et dispositio in febres inflammatorias, biliosas et intermittentes, quam durantem saepe pluribus mensibus, genius inducit epidemicus annuus. Ita et illa perennis diathesis et dispositio, quam catarrhosae, rheumaticae et erysipelaceae febres certa tempestatum ratione adducunt.

301. Temporaria autem et minime persistens diathesis febrium est, quam miasmata contagiosa generant. Hinc exantlato morbo opportunitas ad illas tollitur omnis, et cum opportunitate dispositio.

CAUSAE EXCITANTES.

302. Excitantes febrium causae melius cognitae quidem sunt, quam dispositionis ratio-

nes; nec tamen et hae causae omnes sensibus manifeste subjiciuntur.

303. Sunt autem numerosissimae. Nam quidquid vitale principium ad morbosas reactiones exstimulare valet, causam sistit excitantem febris.

304. Ut sub tanta copia in aliquem ordinem redigantur, a variis auctoribus varie dividuntur; in universales et singulares, seu populares et domesticas; in externas et internas etc.

305. Quoad agendi rationem optime distinguuntur in materiales, et immateriales. Priores physico, posteriores dynamico modo agunt.

306. Materiales causae adtributis corporeis in materiem denuo, seu in organismum directo modo agunt, atque nonnisi per illum ad vires vitae actionibus suis pertingunt. Rite subdividi possunt in mechanicas et chemicas.

307. Mechanicae agunt mole, figura, consistentia sua, viribus impulsae physicis. Hisce violentiis inducitur febris compressione, contusione, concussione, distensione, laceratione, mutatione situs, solutione unitatis partium organicarum.

308. Spectant autem ad has potentias mechanicas tum instrumenta externe laedentia, prementia, cuntundentia, pungentia, scindentia, distorquentia, lacerantia, unde distorsiones, luxationes, fracturae, vulnera etc.; tum

interna multa, pondere, tritu, ac diversa organicae structurae violatione peccantia, uti ingesta quantitate excedentia, venena mechanica inepte ita dicta, calculi, vermes, organicarum partium viticsa moles, durities, extuberantia, humorum morbose congestorum pondus etc.

309. Chemicae causae agunt, vel organicam massam destruendo, adrodendo, vel processum vitae organico-chemicum alterando, vel saltem vitales partes irritando. Harum tamen actio nundum sufficienter explicanda.

310. Pertinent ad has potentias chemicas diversis viis agentes, omnia corpora caustica et corrosiva, irritamenta metallorum oxydatorum, salina, aromatica, aetherea, spirituosa, acria; sive per os adsumta, titulo pravorum alimentorum, medicaminum, venenorum; sive externe adhibita, stimulo rodente, inflammante, exulcerante agentia. Spectant huc acria irritantia, in ipsis organicarum partium internis locis collecta, bilis, pus, ichor. Ipsa electricitas stimulis si non chemicis, saltem physicis adnumeranda venit; quemadmodum caloricum, atque, ni omnia fallunt, etiam frigus, quod positiva actione sua febres frequenter generare videtur. Prae aliis vero huc referri merentur aëris atmosphaerici, tum per pulmones, tum per cutim in organismum agentis, qualitates nocivae physico-chemicae; praeter electricitatem, calorem et frigus, in siccitate, humiditate, vicissi-

tudine repentina, heterogeneorum contentorum ac pravae principiorum miscelae conditione varia quaerendae. In quibus etiam communissimae, tum epidemicae, tum endemicae febrium causae habentur. Denique huc et miasmata contagiosa sunt recensenda, quae specifico quodam stimulo organismum irritant ac febrim incendunt, atque in ipsis organicis partibus aluntur, expanduntur, multiplicantur; proprioque, quem inducunt, processu morboso chemico-organico, sui simile reproducunt; fermenti adinstar.

311. Immateriales causae febrium dynamico, ac propterea summe occulto modo agentes, ipsas vitae vires directe, atque serius organismum indirecte alterant; quemadmodum physicae causae organismum prius adficiunt, atque per illum indirecte ad vitale principium penetrant.

312. Hisce potentiis dynamicis adnumerare oportet, vires ipsius organismi abnormiter operantes, evolutiones physiologicas a normali conditione aberrantes, musculorum ac nervorum actiones nimis impetuosas, pathemata animi vehementiora etc. quibus omnibus, praesertim data opportunitate, febres facile generari possunt. An fors morbosa actio fluidorum imponderabilium huc etiam recensenda?

313. Ex conspectu omnium harum potentiarum nocentium facile patet, causas febrium esse vel absolutas, omnem qualemcunque dispositio-

nem irritantes; vel relativas, favente, ad quam allidunt, dispositione febrim facientes.

314. Patet inde, causam febris mox unicam esse posse, mox plures etiam ad febrim producendam concurrere.

315. Patet quoque, febrim inde oriundam mox symptomaticam tantum esse, causa cognita, si amoveri potest, facile fugandam; mox vero sub occulta causarum actione directis auxiliis non auferendam, sed indigentem vitae actionibus in stimulum amovendum, iisque solis devincendam, atque criticam esse. Prior per stimulos validos sub quavis dispositione artificialis produci; posterior autem nulla construi potest arte; atque utut miasmatum insitione parari interdum queat, nulla tamen hujus constructionis ratio intelligitur sufficiens.

316. Inde denique patet, causas febrium omnes dictas et cognitas, stimulos sistere vere incitantes; atque illas febres, quae sub stimulis levioribus in debilibus oriuntur subjectis, potius dispositioni ad morbosas reactiones avidiori adscribendas esse, quam defectui stimulorum, aut reali vitalium reactionum in debiliores stimulos debilitati. Neque ex vitae conatibus, saepe potius impeditis, quam debilitatis, tuto concludere liceret ad stimulorum incitantium in febribus absentiam.

317. Quidquid ergo vitale principium ad reactiones morbose auctas provocat, id causam febrium excitantem in genere sistit. Atque po-

tentiarum incitantium plane nulla est, quae data dispositione febrim producere non valeret.

CAUSA PROXIMA.

318. Cognitio causae disponentis, causarumque excitantium, ducit ad notionem effectuum morbosorum inde oriundorum in organismo vivo, tum primariorum, tum et secundario modo e primariis proficiscentium. Qui omnes simul cum causis remotis computati constituunt causam proximam morborum.

319. Haec ergo, pathologis omnibus consentientibus, idem est, quod morbus ipse. Theoriam morbi justam unice sistit, et therapiam ejus rationalem unice dirigit.

320. Ita et in febribus. Sed mutationes morbosae causis praegressis organismo vivo inductae, nexusque effectuum horum cum causis suis, in criticis febribus, quae morbi omnium virium sunt, eo magis ignorantur, quo minus innotuit adhuc virium vitalium in sano statu ratio.

321. Hinc omnes omnium aevorum medici unanimiter fatebantur, febrium proximam causam profundissime delitescere, utut hi morbi ab antiquissimis temporibus observati, atque generi humano coaetanei sint omnino. Unde in proverbium quondam abivit, sapientissimum quemvis, tamen febris naturam ignorare.

322. Multa tamen, dum libenter delectetur ratio humana causis rerum naturalium indagandis,

circa naturam et causam febrium proximam cogitata et conjectata fuerunt omnibus temporibus; imo somniata multa, luxuriante imaginatione, atque hypotheses inde structae, tum ingeniosae nonnullae, tum fatuae et absurdae plurimae.

323. Horum aliqua, quae digna sunt mentione, missis deliramentis, adnotare juvabit commenta, subjungendo dein illa, quae severiori ratiocinio sunt quaerenda, et quae, si non certa, veritati tamen sunt propiora.

324. Philosophi graeci antiquissimi, rationalis medicinae fundatores, bilem exaltatam (nec mirum, si climatis ratio habetur) pro proxima febrium, praesertim acutarum, causa agnoverunt. Caste tamen abstinuit ab omni conjectura Hippocrates, in libris genuinis morborum historiis totus occupatus. Atque dogmatici medici serius, ad mentem denuo priscorum philosophorum, diversitatem febrium a diversis humoribus cardinalibus, iisque diverse praevalentibus derivarunt.

325. Praxagoras vero febris universim sedem et causam posuit in vena cava, quoniam horroris sensus, qui febrem initiantem comitatur, in dorso percipitur. Asclepiades Bithynus particulas in poros morbose impactas pro causa febrium universali agnovit. Celsus cum Erasistrato transfusionem cruoris in arterias, quas aërea vasa putarunt. Soranus solutionem, vasorum et viarum raritatem. Caelius Aure-

lianus cum Cassio mobilitatem pneumatis nimiam. Atque dominantis sectae commentis theoria febrium semper fuit adcommodata.

326. Cl. Galenus auctum calorem ceu essentiam febris consideravit, eumque quadam humorum putredine inductum credidit, corde et arteriis inde alteratis (1). Quae sententia non tantum adridebat veteribus medicis, Aëtio, Palladio, Arabisque, quibus Galeni auctoritas magna fuit; sed et nuperis non displicuit. Atque ita basis omnino antiquis temporibus jam posita fuit theoriae febrium humorali et chemicae simul.

(1) Galens Fieberlehre von C. Sprengel. Bresl. 1788.

327. J. Fernelius autem, H. Augenius aliique medii aevi medici, fluida circulantia pro constitutivis partibus organismi non agnoverunt. Sedem igitur febris in solidis jam quaesiverunt, proximamque ejus causam, in ipso quidem etiam calore aucto, sed majori ad compagem solidam respectu. Imo J. B. van Helmont psychicae quasi ac pathematicae adfectioni imaginati Archei causam febrium adscripsit, aliisque verbis, ipsam vitam, ceu intimum principale febrium Efficiens declaravit.

328. Hinc solidari febrium theoriae fundamentum jam tunc fuisset positum, nisi Chemiatri hujus ac serioris aevi denuo neglexissent solidarum organismi partium dignitatem, humorumque rationes unice respexissent in febribus. Th. Paracelsus enim principium sulphureum

pro febrium causa proxima, atque originem earum plane mineralem; Fr. Sylvius et Th. Willisius effervescentiam et fermentationem humorum, aliique hujus systematis adseclae diversas humorum corruptiones et acrimonias in omnibus febribus statuerunt; atque M. Kerger jam febres omnes Reagentibus chemicis sanare voluit. Pugnavit tamen contra fermentationem G. Harveyus, calorem morbosum in corde, ceu a bitumine accensum, pro causa febrium agnoscens. J. A. Borelli hanc fermentationem in fluido nerveo quaesivit.

329. Jam vero Th. Sydenhamus crassas ideas chemicas et humorales plurimum dissipavit, febresque uti Hippocrates ab effectu potius consideravit, ac pro naturae conaminibus habuit, subigendae materiae morbosae et expellendae dicatis. Ideae autem de sanguinis per febrem despumatione ac defaecatione, animum non ab omni chemica hypothese liberum ostendunt.

330. Majorem in nervos respectum habuit, atque universim vim motricem organismo insitam, aut ipsam potius energiam materiei organicae pro dignitate sua melius agnovit, atque ideo principia dynamica primus fere posuit Fr. Hofmann, qui proximam febrium causam in spasmo universali, quo sanguis a partibus externis ad internas pellitur, et cor cum arteriis irritatur, quaesivit. Ita et Herm. Boerhaave eam in cordis ex humorum ad vasa minora resistentia contrac-

tione validiori ac velociori posuit, ad ipsum autem simul velociorem reciprocum influxum liquidi nervosi in cor et vasa respectum habuit, atque ideo febrem adfectionem vitae conantis mortem avertere nominavit; consentientibus fere omnibus ejus aevi medicis.

331. Alio tamen conspectu naturam animalem et vitam consideravit G. E. Stahl, utut cum prioribus febrim naturae se a materie obprimente vindicantis molimen dixerit. Animae rationalis potestati omnes actiones organicas adscribens, psychicum agnovit principium, Helmontiano analogum, atque molimen naturae autocraticum, stimulum febrium enervandi aut amovendi. Juxta illum ergo proxima febrium causa latet in ipso organismo, sui conservationi intento; modus vero, quo anima in hoc negotio utitur, est auctus motus humorum, atque aucta secretio et excretio particularum salino sulphurearum. Iisdemque ex principiis naturam febrium eruere conatus est Fr. Boissier de Sauvages, statuens simul praeter psychico-chemicum, etiam mechanicum principium, in accelerato ad obstacula tollenda circulo quaesitum.

332. Meliori quidem respectu ad solidum vivum, doctrinam morborum universim illustravit G. Cullen. Dum vero defendit, causas fere omnes febrium debilitando agere, atoniam superficiei, ac cerebri imminutam energiam inducere, dispositionem omnino in febrem hisce intelligere

videtur. Proximam enim causam etiam in spasmis vasorum capillarium, aucta cordis reactione posuit. Quam quidem sententiam alii obpugnare (1), alii tueri (2) conati sunt.

(1) C. G. Gruner Diss. de debilitate causa febrium proxima non habenda. Jenae 1780.
P. Fernet Diss. qua febris natura et causa, recentiorumque imprimis Cullenii sententiae expenduntur. Hard. 1780.
An inquiry into the nature and cause of fever. By C. Dickinson. Edinb. 1785. Deutsch, Gött. 1787.
(2) J. S. Ploth de proxima febrium causa. Got. 1790.

333. Seriores nevropathologi plures in systemate quidem nervorum, sed diversis ejus conditionibus morbosis naturam febrium quaesiverunt. In peculiari et propria constitutione systematis nervosi Chr. G. Selle; in sensorio communi irritato Cl. Tode (1); in solis nervis irritatis J. U. G. Schäffer; in morbosa reactione ex irritato nervo intercostali ad systema vasorum reflexa Ph. Hofmann. Analogiam febrium cum nevrosibus exposuit G. Grimaud (2).

(1) Cl. Tode de duplici febrium indole Hafn. 1769.
(2) G. Grimaud Cours complet des fievres. Montpel. 1791.

334. In viribus irritabilibus morbose alteratis aut excitatis, causam febrium proximam deprehendere voluerunt alii. M. Stoll cordis irritabilitatem statuit morbose auctam; Chr. Fr. Eslner inaequaliter mutatam, stimulo qualicunque exagitatam (1); G. Fordyce omne im-

pedimentum circulo libero obicem ponens (2); J. Chr. Juncker auctam irritabilitatem cordis et vasorum, imminuta nervorum energia; Chr. Kramp praevalentem vasorum vim vitalem prae inertia sanguinis circulantis (3); P. J. Doser irritabilitatem inaequabilem, in organis functionum involuntariarum auctam, in illis voluntariarum imminutam (4).

(1) Chr. Fr. Elsner Beyträge zur Fieberlehre. Königsb. 1782.

(2) G. Fordyce Abhandl. über die Fieber. A. d. Engl. Leipz. 1797.

(3) Chr. Kramp Fieberlehre nach mechanischen Grundsätzen. Heidelb. 1794.

(4) P. J. Doser Diss. de febre. Wirceb. 1795.

335. Jure autem majori C. Sprengel et Chr. Fr. Hufeland reactiones morbose validas omnis vitalitatis irritatae, pro causa febrium proxima agnoscunt.

336. Vim nervosam et muscularem in unam generalem contraxit J. Chr. Reil, ac in illius intemperie causam febrium proximam ponit, mixtionem simul morbosam partium organicarum, alteratumque processum chemico-animalem agnoscens.

337. Declinat tamen ab omnibus hisce sententiis, in ipsius principii vitalis expositione J. Brown, qui ab exaltata incitatione vitali pyrexias, ab imminuta febres oriri docet; febrium igitur naturam universim in debilitata incitatione quaerit; singularem ac propriam illarum indolem

criticam plane negat, atque earum ab aliis ex debilitate morbis nonnisi formam differentem defendit. Cui doctrinae fervide adhaeserunt A. Röschlaub (1) ac E. Horn (2).

(1) A. Röschlaub de febre fragmentum. Bamb. 1795.

(2) E. Horn Versuch einer practischen Nosologie der Fieber. Braunschw. 1800.

338. Interea tamen alii eodem fere tempore ad crassas denuo humorales ideas, atque ad obsoletum chemismum animalem recurrentes, Galeni fere opiniones recoquere non verebantur. Nam Chr. L. Hofmann, G. Wedekind atque M. Herzig (1) putredini analogam sanguinis corruptionem, vasa irritantem, pro febrium proxima causa iterum agnoverunt.

(1) M. Herzig de febribus in genere. Colon. 1791.

339. Serius itidem ex principiis physicis et zoochemicis febrium naturam eruere conati sunt multi. J. Chr. Stark caloricum, G. Fr. Parrot turbationem processus calorifici, G. Chr. Reich defectum oxigenii in organismo (1), J. Chr. Bährens abundantiam oxigenii (2), J. Chr. Harles electricitatem (3) ad explicandam febrium proximam causam postularunt.

(1) G. Chr. Reich vom Fieber und dessen Behandlung. Berl. 1800.

G. M. Rau über die Reichische Fiebertheorie. Erlang. 1801.

(2) J. Chr. Bährens über Fieber und Salzsäure. Leipz. 1802.

(3) J. Chr. Harles neue Untersuchungen über das Fieber u. s. w. Leipz. 1803.

340. Miasmata etiam propria febrilia, quondam jam a R. Morton (1) aliisque stabilita, tum epidemica tum contagiosa, ad febrium omnium causam universim statuendam conjectata denuo fuerunt a R. Robertson (2), C. Strack et Fr. W. van Hoven, qui posterior ad febres generandas principium quoddam nauseosum, systematis nevrici quasi gustum feriens subposuit.

(1) R. Morton Pyretologia.

(2) R. Robertson Essay on fevres. Lond. 1790. A. d. Engl. Leipz. 1796.

Oppugnat E. G. Diterichs Diss. de febris causa proxima. Jenae 1797.

341. Denique in sublato organorum ac functionum aequilibrio, posteriorum vi praevalente; in incitationis vitalis differentia quavis; in electrico momento ad ceteras dimensiones arrepto; aliisque vanis effatis causam proximam febrium posuerunt obscura verbositate Neosophi, quorum nonnulli petulanter rejectis omnibus majorum placitis, febrim nec pro morbo, sed tantum pro reflexu certarum aegritudinum agnoverunt.

342. Candore econtra castissimo, maximae eruditionis ac perspicaciae medici, inter quos ipse P. Frank, ignorantiam potius causae febrium proximae fateri, quam nutantia commenta proponere voluerunt; desperabundi fere de objecti hujus clara inlustratione.

343. Quid tamen severo judicio ex adtentis febrium observationibus, de causa earum proxima erui possit, tentare liceat omni conatu.

344. Computando causas febrium remotas, tum disponentes, tum excitantes, cum actionis ratione posteriorum, ac morbosis phenomenis in organismo inde oriundis constantissimis febrium, omni fere jure defendi potest, proximam febrium universim causam in morbose aucta reactione virium vitalium, a stimulo morbifico positivo irritatarum, esse quaerendam.

345. Quod quidem post Fr. Hofmannum ac H. Boerhaavium pathologi diversis quodammodo verbis ac idearum modificatione quidquam diversa, sensu tamen non penitus dispari defenderunt fere omnes.

346. Et quidem, si solae irritabiles vires circulatorii systematis cum stimulo inimico bellant, febris tantum oritur symptomatica. Generalis vero omnium vitae virium quae homini insunt et morbis resistere valent, insurrectio contra graviorem inimicum, febrim constituit criticam.

347. Clarius hoc inlustrabit febrium nosogeniae adtentior consideratio.

NOSOGENIA FEBRIUM UNIVERSIM.

348. Disponens ad omnes febres momentum in perceptibilitate organismi erga stimulos morbificos omnino latet; qua absente, datis utut occasionibus per excitantes potentias, nulla generatur febris.

349. Nonnullos erga stimulos morbose irri-

tantes perceptibilitas omnibus hominibus vivis, et semper inest; et non tantum erga solos mechanicos et corrosivos, qui ipsam organicam materiem adgrediuntur, sed et plus minusve erga incitantes, qui solas feriunt vires. Alios autem, uti v. g. miasmata contagiosa, non omnes percipiunt homines, aut non semper.

350. Causae vero febrium excitantes sunt stimuli positivi omnino, percipiendi non tantum ab organismo vivo, sed et morbose percepti; pro diversa autem ejus perceptibilitate diverso modo, mox absoluto, mox relativo agentes. Quales mechanicas, chemicas et organicas nominavimus in febrium aetiologia, et quibus omni tempore, dummodo disponens in organismo non desit momentum, febris artificialis construi potest; tum symptomatica, uti laesionibus mechanicis, calorico, vino, motu etc. tum critica, uti v. g. insitione miasmatis contagiosi.

351. Ex defectu stimuli nunquam oritur febris. Illo absente nec febris generari, nec artificiali modo construi potest. Debilitata et languens deficientibus stimulis organismi sive actio, sive incitatio, febrim non constituit sola, sed momentum solummodo largitur ad illam magis disponens. Nam vires vitae languentes, dummodo stimulis praegressis nimiis exhaustae non sint, sed a stimulis debitis non praegressis minus tantum exercitae et ideo inertes, accedente stimulo vel minimo, promptius dein et avidius in motus febri-

les erumpunt; et si non impetuosius, studiosius saltem.

352. Negativae ergo etiam potentiae, illaeve quae minori irritamento, quam ut sanum organismum morbose irritent, in vires vitae agunt, febrim producere non valent, nisi relativo modo, et data majori vel minimum stimulum percipiendi facultate.

353. Ne autem ipsas immateriales causas, quibus febres produci posse observamus, per debilitatem ex stimuli defectu febrim inducere facile credamus. Pathemata enim, quae voluntate animi retardata organismum reapse debilitant, uti v. g. moestitia, disponens solummodo momentum ad febres adducunt, more aliarum potentiarum debilitantium (§. 316.). Quae vero commotae voluntatis imperio, prouti v. g. ira, incitant organismum, positivo stimulo alioquin agunt. Quod idem intelligendum de potentiis internis dynamicis, physiologicas actiones saepe morbosas reddentibus, atque febrim generantibus.

354. Imo ab his causis nec directe semper febris generatur, sed indirecte, inducto prius v. g. vasorum spasmo, humorum orgasmo etc. quorum effectuum stimulando agentium secundarius effectus febris fit.

355. Excitans ergo quaevis febrium causa stimulus est positivus morbose irritans vitam organismi; disponens vero in facultate morbosam horum stimulorum actionem percipiente latet.

356. Inde Canones fluunt sequentes: I. Omnis febris ex irritamento. Absque irritamento, saltem et relativo, non oritur febris. In prima origine omnis febris irritativa est. II. Ex mera debilitate reactionum vitalium febris non datur; cum debilitate datur. Haec debilitas vitalium actionum in febribus semper vel est secundaria et effectiva, vel in decursu adventitia. Nunquam fit causa febris, prouti febris fieri potest causa debilitatis.

357. Effectus jam morbosi, qui febris essentiam constituunt, impetuosae omnino sunt illae vitalium virium reactiones, quae stimuli irritantis actione provocantur. Quod quidem universa symptomata febrium confirmant, impetum vitae testantia, prae ceteris calor auctus, turgor exaggeratus, circulus velox, conamen criticum.

358. Sunt autem nequaquam omnia febrium symptomata primitiva; pleraque secundario modo ex primariis sub febrium gressu evolvuntur. Missis symptomaticis febribus, quae ultra circuli functionem raro extenduntur, optime hoc docebit criticarum febrium adtentior contemplatio.

359. Criticae febres, sive epidemicis, sive contagiosis e causis oriundae, omnes incipiunt a cutis, et systematis universim dermatici functione laesa; quum et causae hae ipsae in haecce organa maxime et directe fere agant. Et quidem spasmum ibi, ac in ipsis vasorum osculis a primo febrium initio ortum, aura frigida, cutis anserina,

recessus humorum ad majora vasa etc. declarant. Quod suo jam tempore Fr. Hofmann et G. Cullen cognoverunt, atque facile intelligi potest, quin ad debilitatem morbosam organorum superficiei recurrendum sit. Ipse enim stimulus morbificus, lege irritabilitatis ac vitalitatis, partes organicas irritatas ad contractionem sollicitare debet.

360. Hinc quidem sufficiens ratio, cur remora in minimis vasis posita, cor cum arteriis majoribus ad reactiones cogatur violentiores, atque circuli impetus, humorum pressorum expansivus nisus, ipseque calor augeatur.

361. Sed et plures sunt rationes, cur praeter contractiles systematis dermatici, atque irritabiles systematis circulatorii vires, aliae et omnes vitae vires excandescere debeant aucto actionum suarum impetu. Quare saepe ex ipsis symptomaticis febribus criticae oriri possunt.

362. Imprimis, sive jam electricitatis, sive aliud intercedat momentum adhuc ignotum, cutis per ipsum horrorem febrilem turbatur in requisito commercio cum aëre atmosphaerico. Nervis, quo non indigent, adfertur, aut defertur, quo opus in sano statu habent, principium quoddam. Unde statim nervosae in omni febre adfectiones, lassitudo musculorum, sitis, inadpetentia etc.

363. Sed et serius una ex altera interpellatur functio. Vasorum majorum, viscerumque, praesertim aegre prius dispositorum munus alteratur, secretionis arteriosae ac absorptionis ne-

gotium laeditur, dejicitur adsimilationis et reproductionis opus, humores ipsi chemice decomponuntur, prave miscentur, nam et calorificationis processus plane alienus redditur.

364. Inde ergo passio omnium virium, omnium facultatum, ipsiusque organicae substantiae mutatio in febribus. Inde versabilitas earum peculiaris, cum unum ex altero evolvatur symptoma morbosum. Ex primariis enim symptomatibus secundaria, imo et tertiaria oriuntur, quae cum prima et propria febris causa, nullo amplius in nexu directo existunt. Atque sic et debilitas illa virium oritur, quae effectus febrium semper, nunquam earum causa est.

365. Minime autem haec debilitas semper proficiscitur a viribus absolute dejectis. Hinc erumpunt saepe debiles ad speciem vires, atque si non valent causam febris abigere, effectus saltem causae agere non continuantis devincunt, optatamque illam praestant crisin, qua functionum physiologicarum libertas iterum restituitur.

THEORIA FEBRIUM.

366. Ex nota morbi cujusvis nosogenia, indeque intellecta causa proxima morbi, fluit etiam ejus theoria, quae nexum symptomatum morbosorum cum causis suis declarare contendit, atque rationalem et scientificam ejus therapiam unice determinat.

367. Quot ergo ideae de causa febrium proxima, atque de nosogenia illarum sunt, tot etiam dantur febrium theoriae, totque iis superstructae medendi rationes.

368. Superfluus autem labor esset, omnes theorias febrium, a desipientibus interdum ingeniis conceptas exponere. Missis mere hypotheticis, potiores tantum, atque illas, quae ceteris solidiores sunt, et ad quas plurimae aliae reduci possunt, adnotare sufficiet. Quo spectabit theoria humoralis, chemica, solidaris, et in specie incitabilitatis. Hisce dein propria subjungetur, propriis de causa proxima et nosogenia febrium (§. 344. 355.) superstructa ideis.

THEORIA HUMORALIS.

369. Antiquissima, et non tantum a Cl. Galeno, sed et ab ipsis jam Philosophis graecis exposita, per omnia usque ad elapsum secula dominans idea de natura febris, posita fuit in diversis humorum qualitatibus pravis, cor et vasa morbose alterantibus. Et quidem a veteribus, quibus circulatio humorum adhuc incognita fuit, in solo corde origo febris quaesita fuit; serius autem, circulo humorum jam innotescente, vasorumque arteriosarum dignitate cognita, abnormis impetus cordis ac arteriarum versus humores morbose stimulantes pro causa febrium fuit accusatus; atque ex morbosa hac solidarum partium in fluidas

reactione, omnia phenomena febrilia fuerunt derivata. Quod quidem nunquam ac nullibi planius, quam in schola Boerhaaviana.

370. Juxta has ideas in humoribus subponuntur dyscrasiae variae, mox ex densitate, coagulo, mox ex tenuitate et dissolutione, mox ex moleculis heterogeneis, biliosis, inflammatoriis etc. oriundae, quibus vasa, praesertim minima arteriosa irritantur, irritata contrahuntur, aut et moleculis impactis obstruuntur, ita ut stasibus factis cor et arteriae lege irritabilitatis ad fortiores reactiones et impulsus pro devincendo obstaculo provocentur; in quibus, dum morbosae redduntur, omnem febrium naturam ponunt.

371. Propterea febrim dicunt actionem vitae, conantis mortem avertere; quum totus hicce morbus praesentet pugnam inter causam morbificam et cor, quod summo molimine irritabilitatis suae obstacula aut superare nititur, aut victas debet dare manus.

372. Quousque illae moleculae humorum morbificae mole, figura, aut inertia adhuc peccant, aequabilem motuum circulatoriorum progressum turbant, et vel stimulo suo irritant, vel lentore vasa impermeabilia reddunt, nec non excretioni e corpore aptae nondum sunt, eousque, symptomatibus febrilibus omni die auctis, cruditas adesse dicitur; atque materies illa morbifica in humoribus latens, vasa irritans et cum corde luctans, cruda vocatur; a viribus vitae aut subi-

genda, aut in casu, ubi copia et moles materiei superant vires naturae, cor et vitam obprimens.

373. Ubi autem corde victore moleculae morbificae adeo agitatae, subactae, salubriter mixtae, atque per vim arteriarum, quo et calor febrilis contribuit, in novas formas coactae sunt, ut minus nunc nocere, stasibus resolutis vel ruptis repagulis aut e corpore expelli, aut cum reliquis humoribus absque noxa circulare possint, cocta vocatur materies; atque organismi vivi hoc negotium coctio febrilis, graecis πεπασμὸς, quasi digestio in secundis viis, ut distingnatur ab illa, quae in ventriculo obtinet, atque πέψις dicitur. Erotiano autem monente πεπασμὸς de vegetabilium maturatione usurpata vox est.

374. Haec coctio inter saluberrimos febris effectus numeratur, quibus ipsa febris febrim sanat, et quibus vita salubri conamine a materia morbifica se liberare, atque mortem avertere contendit. Propterea Th. Sydenhamus febrem vocavit naturae instrumentum, quo partes impuras a puris secernit. Atque medici in pluribus casibus ad salubres hosce effectus imitandos febrim artificialem producere conantur. Et quidem adeo celebrata fuit quondam haec febrium salubritas, ut nimiam laudantium liberalitatem cohibere debuerint medici auctoritatis gravioris.

P. G. Werlhof cautiones medicae de limitandis laudibus et vituperiis morborum. Hannov. 1743.

F. X. Mezler über die Vortheile des Fiebers in langwierigen Krankheiten. 1790.

375. Ne vero natura in magno hoc coctionis negotio interturbetur, summe adtenti semper fuerunt medici ad motus febriles rite dirigendos, moderatosque sibi ipsis permiserunt, Hippocratis atque Th. Sydenhami exempla secuti, qui saepius in febribus, ubi tale fuerit febris moderamen, quod coctioni sufficere visum fuit, spectatores egerunt, atque nihil agendo totam rem naturae commiserunt.

376. Desumserunt autem optimae coctionis signa ex febri moderata, praecipue ex actionum vitalium libertate ac modica exorbitantia, ex aliquali symptomatum morbosorum a priori stadio increscentium remissione, ex secretionibus magis expeditis, excretionibus solutis, atque excretorum homogeneo cuivis habitu.

377. Peracta coctione, quae pro materiae digerendae ac virium subigentium ratione, mox citius, mox tardius, mox completa, mox incompleta contingere potest, judicium febris in sanitatem, aut infausta mutatione in mortem vel alium morbum, peculiaribus morbi perturbationibus semper adnunciandum, ex ejusdem theoriae suae principiis explanarunt.

378. Et quidem juxta hanc ideam crisis concipitur triplex; resolutoria, evacuatoria et depositoria.

379. Ubi materies in humoribus latens mor-

bifica per vires vitae coctrices ita immutatur, ut ipsis sanis circulantibus humoribus adsimiletur, nullisque e corpore evacuationibus indigeat, resolutoria crisis fit, seu lysis.

380. Ubi autem materies morbifica ita subigitur vitae viribus, ut humori tantum excrementitio adsimiletur, mobilisque per colatoria corporis evehitur, manifesta utplurimum in excretis mutatione, crisis evacuatoria obtinet, evacuationibus criticis plus minus solemnibus stipata.

381. Ubi denique coctio materiei morbificae quidem praegressa, sed adeo incompleta, ut ad exitum e corpore non sit dispositum, quod subactum fuit, vel obstaculo quodam retineatur, et in partem quamdam corporis delatum colligatur, quae delatio ideam depositionis seu metastasis offert, tunc crisis depositoria seu metastatica accidit. Et quidem lethalis, si haec delatio fit rapido impetu ad nobile organum; si vero impetu minus nocivo, aut ad partem minus nobilem, non quidem lethalis, sed alium morbum secundarium inducens.

Ita omnia febrium phenomena explicare contendit theoria humoralis.

382. Contrarium quidem est huic theoriae: I. Quod causae febrium non omnes in humoribus lateant, nec omnes directo ac primario modo in humores agant. II. Quod manifestae humorum mutationes et sensibus obviae, non semper in

febribus observentur. III. Quod illae, quae observantur tempore febrium mutationes in humoribus, facile effectus febris esse possint, et reapse plerumque sint. IV. Quod manifestissima humorum vitia, in ictero, scorbuto etc. non semper faciant febrim. V. Quod causae febrium non unice semper agant et exclusive in systema circulationis. VI. Quod ex unica systematis circulatorii adfectione nequaquam omnia febrilia phenomena concipi et explicari possint. VII. Quod causae nonnullae febrium penitus non sint materiales, proinde coctioni nequaquam adaptatae. VIII. Quod solis operationibus mechanicis subactio aut enervatio stimuli morbifici, utut in humoribus latentis, peragi nequeat.

383. Interim tamen veritates in hac theoria latent. Nam I. utut primario modo non ita adficiantur humores in febribus, ut causam earum sistant, secundario tamen modo diversas subeunt mutationes morbosas; quae si febrim non faciunt, eam saltem sustinent. II. Hae mutationes non raro sat manifesta qualitatum laesione in humoribus distinguuntur. III. Hae saltem effectivae, quae vix unquam desunt in febribus mutationes humorum, per circulum moderate incitatum, per reactiones solidi vivi validiores, per ipsum calorem febrilem, ergo per ipsam febrim emendari possunt. IV. Ipsi humores proprio quoque gaudent motu vitali, qui multum ad has vitae operationes conferre potest. V. Suppuratio in febribus

inflammatoriis manifestissimum praebet coctionis aut maturationis cujusdam exemplum. VI. Secretiones ac excretiones humorum liberius expeditae, evidentissimum praestant in febribus maturis levamen, aut levaminis comitem.

384. Sed soli humores in operationibus organicis nunquam considerandi veniunt, atque virium vitalium omni neglecta consideratione, unicum solummodo, atque propterea insufficiens ad eruendam febrium theoriam sistunt momentum.

THEORIA CHEMICA.

385. Jam Cl. Galenus putrescentiam humorum in febribus conjectavit, atque hypothesi de acrimonia humorum, ceu causa febrium, occasionem dedit. Serius Fr. Sylvius et Th. Willisius effervescentiam humorum in febribus, ac theoriae hujus adseclae fermentationi analogum processum statuerunt. Explicarunt inde phenomena febrium pleraque, ad humorum orgasmum facile reducenda; ipsasque crises salubres ex humorum despumatione ac defaecatione, atque metastases ex faecibus non eliminatis concipere voluerunt. Homines e febribus convalescentes, vel per aliquod tempus, vel et semper ab eadem febri immunes esse posse, ex humoribus fermentationem jamjam perpessis, atque in eam nunc minus proclivibus intelligere voluerunt.

386. Chemiatri recentiores combustionem,

aut combustioni analogum processum in humoribus tempore febrium admiserunt. Alii vero alias mutationes humorum chemicas sub febribus obtinentes defenderunt. Quae vero, an causae, an effectus febrium sint, cautam omnino considerationem exigunt.

387. Omnia autem illa momenta, quae humoralem febrium theoriam obpugnant, hujus quoque chemicae, in solis humorum mutationibus positae theoriae insufficientem demonstrant valorem.

388. Attamen negari nequit, modo saltem effectivo humores sub febribus reapse alterari ex chemica lege. Sed dynamici ad chemicum processum relatio semper est simul consideranda; et antequam theoria chemica febrium stabiliri possit, omnis ratio chemismi animalis diligentius nec non felicius esset quaerenda.

THEORIA SOLIDARIS ET NEVROPATHOLOGORUM.

389. Fr. Hofmanno antesignano maxime excoluit G. Cullen hanc febrium theoriam, quae non in solis humoribus et fluidis corporis vitiatis omnem febrium rationem quaerit, sed majori ad solidum vivum ipsosque nervos respectu primarios praecipue effectus causarum morbosos ex alterata solidorum conditione repetit.

390. Et quidem prima morbosa in stimulos inimicos reactio omni jure quaeritur in vasis mi-

nimis superficiei, in quam omnino causae tum epidemicae, tum contagiosae primario agunt. Vasa haec spasmo reapse constringi, omnia invadentis febris phenomena, horror, pallor, anserina cutis etc. confirmant. Neque tamen propterea cum Cullenio ad debilitatem organorum superficialium, ceu causam proximam horum spasmorum recurrere oportet; nam haec debilitas exaltare quidem potest dispositionem ad spasmos, sed causae nonnullae irritantes data etiam qualicunque dispositione spasmos producere possunt.

391. Inducta jam solidi vivi morbosa et quidem impetuosa per causas febrium primarias actione, turbae febriles facile non tantum sustinentur, sed et increscunt, quum vita irritata passiones suas per ministros nervos, ad alia et plura, quam ad circulatorium, systemata diffundat, unde secundario modo laesis diversorum organorum functionibus, effectiva morbosa phenomena evolvuntur numerosa, et febris, donec ad Acme perveniat, indies augetur.

392. Spasmi autem certa duratione persitentes, certoque tenore comparentes ac redeuntes, versabilitatem febrium in decursu, remissionumque ac exacerbationum rationem utcunque planam faciunt.

393. Crises denique juxta hanc theoriam concipiuntur ex eo, quod una ex parte spasmi typo quodam finito sponte resolvantur, altera vero ex parte impetu actionum vitalium stimuli irritantes

unacum illis, quos induxerunt effectibus, devincantur, ipsique nervi in functione liberentur. Solutis jam tali ratione repagulis, critica obtinet operatio, vitae moliminibus praestita, levantibusque humorum ad ostia stagnantium evacuationibus stipata. Atque ipsae periodi, quas exacerbationes et crises eis inductae in febribus libenter observant, ex nervosarum actionum in certos cyclos dispositione, quodammodo intelliguntur.

394. Haec igitur theoria febrium, praecipue cum humorali caute combinata, atque secundariam saltem humorum in febribus mutationem respiciens, naturam earum utcunque enodat. Omnem tamen nodum non solvit, si ad humores plane nullus habetur respectus, atque vires vitae, quae morbose in febribus irritantur, in sola irritabilitatis et contractilitatis actione considerantur.

THEORIA INCITABILITATIS.

395. J. Brown incitationis vitalis nomine, omnium simul, praeter irritabiles ac contractiles, vitae virium in stimulos reactiones comprehendit. Et quidem incitationis vitalis duplicem statuit morbosam conditionem, quarum una consistit in adaucta ultra normam sanitatis vehementia reactionum, et dum charactere febrili stipatur, pyrexiam sistit; altera autem in opposito statu characterem eundum ex languore reactionum seu

debilitate incitationis producit, atque febres proprie ita dictas generat.

396. Sunt ergo febres juxta hanc theoriam morbi incitationis debilitatae. Proinde salubres naturae conatus et crises in febribus negantur, quoniam languente incitatione vita non sufficienter molitur has operationes spontaneas. Methodus unica incitans medendis omnibus febribus indicata et sufficiens declaratur.

397. Reclamat autem ratio et experientia theoriae huic, quae penitus praetervidet, ipsam virium debilitatam conditionem effectum potius quam causam febrium esse; quae negligit quotidianam observationem, omnes febres ab initio esse irritativas, atque characterem debilitatis nonnisi symptomatico modo evolvi in decursu illarum; quae non considerat, artificialem febrem negativis potentiis nunquam produci, illisque ad summum dispositionem majorem ad febrim, ac ad facilius percipiendos stimulos morbosos induci; quae negat, quod verissimum est, sub maxima etiam virium debilitate in febribus, tamen irritatam et conaminibus propriis salubribus minime destitutam vitam esse; quae virium reactricum toties subpressarum potius, quam vere debilitatarum conditionem nullo modo admittit; quae denique peculiari praefidentia omnis generis febres methodo stimulante, ceu directa ac rationali therapia sanari contendit, quum tamen haec medendi ratio nonnisi indirecte contribuat ad prae-

standas salubres incitatis arte viribus operationes criticas, propriis ac eisdem phenomenis fere semper stipatas, atque absoluto certo typo solum praestandas.

398. Universim idea febrium juxta hanc theoriam nimis generalis est, absque omni ad speciales et proprios earum characteres respectu.

THEORIA PROPRIA.

399. Principales hae theoriae febrium expositae arrident plus minus pathologis ex eo, quod quaevis notam veritatis aliquam offerat, non tantum rationi, sed et observationibus consentaneam.

400. Humores, utut causas febrium primarias non sistant, secundario tamen modo morbose adficiuntur in febribus; cruditate eorum quadam ex ipsis laesis secretionibus et excretionibus orta, febrim sustinent ac augent, adaucta inde irritamentorum summa; cruditas haec ac prava inde miscela humorum subactione per vires organicas indiget, earumque moliminibus praestari potest; subactum excretum levat; atque salubris subactionis praegressae signa in ipsis excretis, prouti incomplete peractae sub funesto eventu in tumoribus metastaticis, atque in organis vitalibus sub pathologica sectione caute lustratis se manifestant.

401. Ipsas chemicas humorum mutationes sub febribus morbose obvias, tum ca-

lorici copiosioris evolutio, tum secretorum ac excretorum conditiones manifeste indicant, tum et adtentior ipsius processus vitalis in organismo febricitante obtinentis consideratio confirmat.

402. Solidum vivum concitatur, ad validas reactiones in quemvis stimulum inimicum; in febribus itidem, et majori quidem violentia. Turbae febriles, conamina critica, crudi irritantis subactio, ac subacti salubris eliminatio inde facile intelliguntur.

403. Non tamen solae irritabiles, contractiles ac elasticae organismi vires, sed plures aliae ipsis physiologis adhuc ignotae insurgunt tempore febrium in stimulos morbificos validiores. Quarum simultaneae reactiones incitationis vitalis nomine subsumuntur generatim, utpote specialius nondum illustratae.

404. Universim autem nec soli humores, nec solida sola ac in abstracto spectata, ideam actionum vitalium, tum in sano statu normalium, tum et in morboso abnormium dabunt adaequatam; sed organismum totum unacum viribus illum animantibus in concreto oportebit considerare.

405. Hinc omnes simul computare has theorias febrium, atque in unam fere amalgamare juvabit, ad stabiliendam rationalem febrium theoriam, practicis ipsis observationibus consentaneam.

406. Princeps sane causa febris morbi est in morbosa simultanea reactione omnium vitae vi-

rium versus stimulum morbificum, languentibus inde facultatibus nervorum, ad graviores occupationes adtentorum.

407. Humores, si non propria vitalitate gaudent, proprio saltem motu intrinseco particularum constituentium non destituuntur, majoremque sane dignitatem habent, quam molis passivae simpliciter restitentis aut et irritantis. Dum in vasis circulant, aut solis membranis coercentur, ipsa eorum vis expansiva, quam calor animalis et sustinet et auget, non minima est, quae resistente solidorum elasticitate, oscillationes assiduas producit; hasque in febre multo violentiores, atque chemicis in particularum miscela mutationibus, ac praecipue calorificationis negotio alterato facile stipatas. Quare secundario saltem modo evoluta, si non primaria irritamenta febrim generantia sistunt humores.

408. Hisce jam reciprocis ac morbose multum exaltatis solidorum ac humorum concertationibus illae producuntur turbae, quae unico circulatorio systemate non includuntur, omnem virium conditionem, omnem vitam, omnemque organismum alterant, ipsamque constituunt febrim morbum. Ad quam igitur contribuunt et solidorum vires organicae omnes, et fluidorum reciproci, si non vitales, saltem physici ac chemici motus.

409. Inde fons sufficiens numerosissimorum symptomatum morbosorum, quae ex praemissis

ideis tum explicari, tum saltem concipi possunt. Inde intelligendum vitae conamen, vel ad devincendam causam febris, vel ad effectus ea inductos superandos. Inde facile declarandum insufficiens interdum molimen, aut obscurum ibi, ubi vires in decursu debilitantur.

410. Febris igitur semper est morbus universae vitalitatis irritatae. Processus morbosus, qui inde oritur in organismo, est chemico dynamicus.

411. Clarius autem et specialius has ideas evolvere et ita explanare, ut omnibus phenomenis febrium speciatim dilucidandis sufficiant, eousque non licebit, quousque solidior physiologica ad vires organicas illustrandas basis non fuerit posita.

412. Difficillimum problema in theoria febrium criticarum offert iteratus et saepe periodicus ingressus paroxysmorum febrilium, non tantum in intermittentibus, sed etiam in continuis febribus, ubi prioribus nondum compositis turbis, recens denuo ingreditur invasio. Latet enim penitus, quae hic ratio subsit, et quae generalis causa in febribus praesertim epidemicis, ad tot invasiones disponat, vel totidem excitet. Cutis quidem organum sub his invasionibus primario adfectum videtur; qua ratione autem, an electrico aliove momento haec adfectio saepius ac fere periodice rediens inducatur, ignotum est. Quantum ratiocinio adtingi poterit, disquisitius

explanabitur in capite de intermittentibus febribus.

413. Forsitan quondam Pathologia etiam comparativa, ex exemplis animalium, quorum genera nonnulla febribus obnoxia, alia autem minime obnoxia sunt, lumen quoddam circa febrium nosogeniam diffundet.

TERMINATIONES FEBRIUM IN GENERE.

414. Prouti omnes reliqui morbi, ita etiam febres triplicem terminationem agnoscunt, in sanitatem, in mortem, aut in alios morbos.

415. Hae terminationes statuuntur ab eisdem momentis, a quibus natura morbi uniuscujusque pendet; scilicet ab aegri dispositione ante morbum, a causis quae morbum fecerunt, aut sustinent, et ab intensione morbi praesentis, quae ex symptomatibus ejus, computata decursus ac complicationum ratione desumitur.

416. Notare autem sub cujusvis terminationis expositione juvabit, tum conditiones, sub quibus terminatio quaevis obtinere potest, tum modum et rationes, quibus fieri solet.

IN SANITATEM.

417. Febres universim, utut frequens lethi causa, multo frequentius tamen sanitate, quam morte terminantur; secus enim internecione jam

exstirpatum esset humanum genus. Et quamvis integrae species febrium funestissimae esse soleant, aliae tamen earum longe plures profecto lenes, imo interdum salutiferae sunt; ac non tantum levi sub adparatu medicamentoso, vel et nullo in sanitatem terminantur, sed et gravia medicorum peccata abluunt generosa indulgentia.

418. Conditiones, sub quibus febres generatim terminari possunt in perfectam sanitatem, sunt sequentes: I. Dispositio et constitutio aegri ante febrim optima; organismus nec exhaustus alio morbo, nec in singulis partibus vitiatus. II. Causae febrem producentes leves, viribus vitalibus aut amovendae aut subigendae, vitam insidioso modo non obprimentes, organicam partium structuram non devastantes. III. Symptomatum febrilium intensio non maxima, nobilium organorum non gravis adfectio. IV. Complicationis cujuscunque lateralis aut accidentalis absentia; decursus febris regularis, nullis stipatus anomaliis. V. Opportunis auxiliis non neglectis, nec perversis remediis adhibitis cura febris a primo initio rite instituta, ac suffulta faventium circumstantiarum concursu. VI. Crisis fausta. Si vel unicum harum conditionum momentum deficit, reditus ex febre in sanitatem vel nullus, vel difficilis.

419. Ratio, qua febres in sanitatem terminantur, triplex est. Exitus enim hicce faustus vel naturae operationibus, vel artis au-

xiliis, vel circumstantiis faventibus, medicinae vices agentibus, adducitur. Optatissimus ibi eventus, ubi omnes simul hae rationes concurrunt.

420. Prima et frequentissima ac gravissima ratio terminationis febrium in sanitatem, est organismi vivi (naturae ut ajunt) spontaneum salubre conamen ad febres debellandas.

421. Modus, sub quo febres per ipsius organismi operationes in sanitatem terminantur, est unicus, scilicet praegressa morbifici stimuli subactione per crisin; vel resolutoriam, vel excretoriam. Huc ars suis auxiliis vel nihil, vel tantum indirecte contribuit.

422. Interdum febres in acme versantes ita liquescunt in sanitatem, ut nulla fere compareant critica phenomena, nullae saltem evacuationes criticae. Materies morbifica, secundum ideas humoralis theoriae, circulantibus humoribus perfecte adsimilatur per vires organismi. Quod mox cito, ac fere derepente contingit, in brevi ac leviori febre; mox pedetentim, causa et morbo lente marcescentibus. Atque hic terminationis modus dicitur lysis, seu resolutio febris.

423. Longe saepius autem has crises felices manifesta phenomena, praesertim evacuationes multo levamine stipatae comitantur, quae crises excretoriae dicuntur; moxque uno ac solemni actu critico sub evacuationibus levanti-

bus febrim amovent, mox pluribus ac intercisis operationibus, quae pluries ac criticis diebus levantes evacuationes adferunt, febrim per gradus resecant.

424. A veteribus crises evacuatoriae in idiostaticas et apostaticas fuerunt distinctae. Priores dictae sunt illae, quibus evacuatur morbidus fomes ex ipso organo, cui insedit, ibique subactus et maturatus; uti v. g. crisis per sputa in pulmonis inflammatione, crisis per vomitum aut diarrhoeam in febre gastrica. Posteriores autem illae, quibus exterminatur materies, quae mota ex loco subactionis ad dissita appulit colatoria; uti v. g. crisis per urinas in febre inflammatoria.

425. Cum omnes crises praecedant propriae turbae, quas propria comitantur critica symptomata, hinc et crises excretorias praecedere propria specialia phenomena, rati sunt diversi medici; quorum nonnulli, praesertim Hispani et Galli, antesignanis Fr. Solano de Luque (1) et Th. de Bordeu (2) in pulsu arteriarum prognostica harum excretionum signa deprehendere voluerunt. Quare, computatis diebus criticis, diem, horam et formam criseos interdum praesagiri posse, defenderunt. Sed nimis frequentes hallucinationes omnem fere fidem signis hisce abrogarunt. (3).

(1) Lapis lydius Apollinis. Madrit. 1731. Fol.

(2) Recherches sur le pouls, par rapport aux crises. Par. 1768.

(3) J. J. Wetsch medicina ex pulsu. Vien. 1770.

426. Ad criticas evacuationes universim spectant: haemorrhagia narium critica, metrorrhagia critica, haemorrhois critica, blennorrhoea critica, narium, asperae arteriae, ani, vaginae, salivatio critica, sputum criticum, vomitus criticus, diarrhoea critica, sudor criticus, urina critica.

427. Raro autem hae excretiones solae observantur, saepe duae, tres, imo plures simul concurrunt evacuationes levantes in febrium judicio critico; idque eo magis obvenit, quo actuosior organismus, et quo plures regiones fomes morbi in corpore occupat. Has concurrentes crises evacuatorias Pr. Alpinus nominat compositas.

428. Haemorrhagia narium critica frequens est in aetate febricitantium juniori, atque Hippocrate monente, supra annum trigesimum quintum rara. Frequens in febribus inflammatoriis, praesertim hepate, pulmone, cerebro inflammato, atque in his casibus solemne levamen ferre solet; inconstans autem levamen in febribus exanthematicis, gastricis, verminosis. Futuram plerumque praenunciant: capitis gravitas ac dolor pulsatorius, vertigo, turgor faciei, illacrimatio spontanea, dolor cervicis tensivus, carotidum fortior pulsatio, narium pruritus, urinae parciores, alvus obstructa, cutis siccior, interdum pulsus dicrotus.

429. Per menstrua critica judicatio illa-

rum febrium praeprimis fieri observatur, quae ex subpressione illorum traxerunt originem. Hinc frequenter hac excretione judicantur inflammationes abdominales feminarum. Horror, ardor et dolor lumborum, lassitudo femorum ac crurum peculiaris, accedente pulsu contracto, periodo praesertim instante catameniali, hujus fluxus prodromi esse solent. Quod in puerperis etiam de lochiorum excretione critica valet.

430. Haemorrhoides criticae judicant praecipue febres inflammatorias virorum in molimina haemorrhoidalia dispositorum, interdum gravidarum, saepius matronarum. Plenam ac perfectam crisin raro absolvunt. Dolor regionis sacrae, hypogastrii, crurum, cervicis et occipitis, ani pruritus, alvus obstructa, huncce fluxum plerumque praecedunt.

431. Non sine jure haemorrhagiis criticis addi posse videntur alia quoque, praesertim vicaria excretionis catamenialis et haemorrhoidalis profluvia sanguinolenta; quibus sputum cruentum et vomitum cruentum adnumerare licebit; haemoptoën et haematemesin criticam. Utut enim utrumque hoc profluvium saepissime symptomaticum, et ideo damnosum observetur, in febribus tamen interdum, illaesa ceterum solidorum fabrica, non tantum sine noxa, sed et cum levamine sub ipso molimine critico comparet.

432. Ad crises excretorias minus perfectas pertinet blennorrhoea critica, seu levans

excretio ex organis muci officinae dicatis. Solvit quidem haec excretio omnis generis catarrhos, ipsasque catarrhosas febres, per colatoria narium, faucium, tracheae, ani, urethrae, vaginae; sed rarius actu critico solemni.

433. Raro etiam salivatio vere critica observatur. Saltem sola haudquaquam sufficit ad omnem febrem exterminandam, utut ejus subpressio, nisi cum alia excretione vices ejusdem subeunte commutetur, noxam adferre possit. Levamen autem ferre solet in febre variolosa, interdum in febribus nervosis, frequentissime in febribus dentientium. Futura cognoscitur alvo et urinis parcis, motu colli et masticatione difficili, glandularum salivalium et gingivarum tumore.

434. Sputa vel screata sunt, vel tussi ejecta. Priora ex faucibus, naribus posticis ac cavo oris colliguntur, atque vel muci, vel salivae excretione febres interdum levant. Posteriora autem frequentius critica sunt, obrutum praesertim pulmonem, omnemque tubum aëreum directo modo liberant, morbosi secreti salubri excretione. Hinc in inflammationibus tracheae et pulmonum salutaria observantur. Sola tamen vix judicant febrem, sed potius localem adfectionem.

435. Vomitus criticus, nisi aliae excretiones concurrant, raro etiam de febre decernit, sed potius ventriculum morbose oneratum levat. Hippocrates unicum tantum adfert casum fe-

bris vomitu critico judicatae. Aliis excretionibus junctus febres sustulisse observatus fuit. Solvuntur autem vomitu praesertim febres, quibus saburra ventriculo inhaerens originem dedit, gastricae scilicet, tum continuae, tum intermittentes. Futurum salubrem praenunciant signa saburrae sursum turgescentis.

436. Diarrhoea critica frequens est in febribus saburralibus, et praecipue biliosis. Sed et in febribus omnis fere generis, atque in ipsis nervosis observatur, si ex adfecto hepate morbosa materies stillat, aut cruditates gastricae sub febris decursu generatae fuerunt. Quodsi materies excernenda acrior sit, tenesmum saepe dysentericum sine periculo inducit. Melior autem est materies minus irritans, ac pultaceae consistentiae. Futuram hanc salubrem excretionem adnunciant signa saburrae deorsum turgentis, ventris murmura, lumborum dolor, gravitas extremitatum inferiorum, lingua tremula, nasus rubicundior, caloris et ardoris sensus per universum corpus, pulsus parvi, interdum intermittentes.

437. Sudor criticus est excretio summe frequens et solemnis, omnes fere febres judicans, et cum aliis etiam excretionibus criticis plerumque concurrens. Prouti enim causae febrium pleraeque, et quidem epidemicarum ac contagiosarum fere omnes, primario cutim laedunt, ita etiam per cutaneum colatorium febres criticae

frequentissime judicantur. Praedicere autem hanc criticam excretionem licebit, si praegresso recenti vel levi horrore turbae criticae insecutae, calor intense auctus, alvus clausa, urinae parcae, cutis pruriens, rubens et mollis quae prius arida fuit, pulsusque arteriarum prius duri mollescunt. Optimus sudor criticus est, qui universalis, aequabilis, vaporosus, odoris subaciduli. Localis sudor nonnisi locales adfectiones levare valet. Optima crisis per sudores sub somno quieto contingit.

438. Post sudores frequentissimam evacuationem levantem sistunt urinae criticae. Exceptis nervosis, omnes fere febres, sive continuae, sive intermittentes judicantur urinis, eisque saltem cum alia critica evacuatione concurrentibus, si solae non constituunt crisin. Futuras praenunciant (siquidem hoc solo colatorio per diabeten criticum evacuatio critica peragitur) hypochondria plena, cutis et lingua siccior, sitis aucta, tensio et gravitas in lumbis, pruritus in pudendis, ardor vesicae, crebrior mingendi conatus, interdum stranguria aut ischuria temporaria, atque praegresso levi frigore, pulsuum mollescentia et collapsus. Optimis urinis criticis accensendae in genere sunt eae, quae moderate copiosae, vix odorae, sub mictu limpidae, saturate tinctae, quasi pingues, a mictu turbidae, hypostasin deponentes cito subsidentem, copiosam, levem, albescentem. Hanc hypostasin cum

pure compararunt veteres medici, quod, quo magis ad album vergit colorem, eo melioris notae est.

439. In omnibus his evacuationibus criticis respiciendum est, ceteris bonis signis, ad copiam, colorem, odorem, consistentiam, et homogeneam singulorum excretorum miscelam; maxime autem ad levamen quod ferunt. Hinc quantitas et qualitas excreti tantum non est aestimanda, quantum libertas excretionis, et juvamen inde perceptum. Optima excreta critica sunt, quae maturatione justa praegressa, turbas sequuntur criticas, moderate copiosa, bene cocta sunt, atque febrim solvunt levamine prompto.

440. An hae excretiones criticae sint causa levaminis, an vero effectus levaminis, vel an effectus sint coincidens cum levamine, id est, coëffectus ejusdem, quae levamen fert, causae, medici adhuc certant. Accidens sane, ut aliqui voluerunt, non sunt; nam non tantum constantia, sed omnino in nexu cum crisi existentia phenomena sunt, quod ex incautae earum retropressionis damno elucet.

441. Practico quidem medico par ratio est, sive excretio a levamine, sive levamen ab excretione veniat; sufficit scire, quod omnis experientia comprobat, excretionem criticam cum levamine venire. Sed rem theoretice considerando, revera triplex casus potest obtinere. I. Excretio critica potest esse causa levaminis,

si ipsum excernendum febrim induxit aut sustinuit, atque molimine critico e corpore expellitur. Sic diarrhoea in febre gastrica legitima, sic haemorrhagia narium in inflammatione cerebri a plethora capitis; sic fluxus catamenialis aut lochialis in inflammatione uteri facile possunt esse causa levaminis, quoniam ipsum irritamentum febrim vel faciens, vel sustinens, expellitur sub his excretionibus. II. Excretio critica potest esse effectus levaminis, si per actum criticum vel spasmo in minoribus vasis resoluto, vel orgasmo febrili composito levatur febris, ac inde aperta vasorum excernentium ostia emittunt, quod morbose impactum fuit. Sic sudor criticus relaxata per crisim cute, sic sputum criticum decrispato per crisim pulmone, potest esse effectus levaminis jamjam prius per crisim inducti. III. Excretio critica denique potest esse coëffectus ejusdem causae, quae febrem judicavit et levavit. Atque hi casus videntur frequentissimi esse in praxi. Nam plerumque eodem tempore, et ex eadem ratione colatoria superficiei aperiuntur, simulque illud solvitur et naturae molimine eliminatur, quod vel ostiis vasorum morbose impactum fuit, vel salubri secretione ab ipsis adhuc circulantibus humoribus separatum.

442. Haec jam phenomena evacuatoriae crisis, atque levaminis simul incedentis, quod quidem jam fuit memoratum (§. 246.), certis plerumque quibusdam diebus, quos criticos no-

minant, comparere solent, sive uno decisivo actu, sive pluribus intercisis crisibus febres judicentur. Et quidem propterea certis plerumque diebus comparent, quoniam exacerbationes, quibus adducuntur, certis fere diebus sunt adstrictae.

443. De causis horum dierum criticorum tum ab antiquioribus, tum a recentioribus medicis plura absurda et absona, quam talia, quae ad veritatem accedunt, prolata leguntur. Etenim quidam eorum ordinem astris, horumque situi tribuerunt, cujus sententiae auctores sunt Astrologi medici. Pythagorici, quos inter falso a quibusdam relatus est Hippocrates, numeri quaternarii et septenarii vim et potentiam agnoverunt, quibus tamen ab Aristotele jam responsum est, numeros pro rebus ipsis, rerumque causis haberi non posse. Plures cum Galeno, observationis hujus rationem adscripserunt mutationibus lunae. Amatus Lusitanus causam posuit in consonantia et dissonantia dierum. Propior fuit veritati Averrhoës, qui ex certis febrium circuitibus ordinem hunc demonstrare nititur. Et revera, adnuente jam Hippocrate, quivis febrium dies criticus esse potest, nam quovis exacerbatio critica irruere potest. Sed illi, quibus frequentissimae crises contingunt, jure quodam praerogativo critici dici possunt. Hos constituit typus quotidianus, tertianus, quartanus (§. 248.). Quae ergo de periodo invasionum in febribus intermittentibus valent, valebunt etiam

de periodo exacerbationum criticarum, crisiumque ipsarum in febribus continuis.

444. Alteram praeter crises et naturae operationes rationem terminationis febrium in sanitatem, sistunt artis medicae auxilia. Haec duplici modo ad restituendam e febribus salutem conferunt, directo et indirecto.

445. Directo modo ars juvat, si causam febris ita amovet, ut ea amota effectus morbosus cesset. Hi casus autem sunt rariores, atque febres, quae hac ratione sanantur, sunt plurimum symptomaticae. Huc v. g. spectat sanatio febrium ex ingluvie per eliminationem saburrae, ex plethora et orgasmo per venaesectionem et refrigerantia etc. Cura ergo consistit in amotione stimuli irritantis, siquidem ita constitutus est, ut arte tutius feliciusque, quam naturae viribus amoveri possit.

446. Indirecto modo autem ars medica ad recuperandam e febribus sanitatem confert ibi, ubi causa vel penitus latet, vel ratio ejus agendi ignoratur, vel effectus morbosi febrim sustinentes amota primaria causa non cessant. Hi casus sunt longe frequentissimi, atque ingens numerus febrium epidemicarum et contagiosarum huc spectat. His in febribus ars nonnisi salubres omnes organismi operationes utilem in finem dirigit, atque adventitia sub decursu a lateralibus causis symptomata abstergit, proinde indirecte ad sanationem contribuit.

447. Denique faventes circumstantiae, quae saepe vices agere possunt medicinae, rationem obtinendae sanitatis e febribus frequenter largiuntur. Potentiae enim diaeteticae in febribus sanandis dignitatem defendunt non multum inferiorem ipsis pharmaceuticis et chirurgicis auxiliis. Modo etiam tum directo, tum plerumque indirecto ad optatam terminationem conferunt, nam vires organismi optime dirigunt. Eo efficacius autem agunt, quo plures simul conspirant ad unum eundemque effectum salubrem producendum. Aëris aegrum ambientis temperatura et conditio, victus ratio, corporis et animi motus, praeprimis huc spectant.

448. An etiam instinctus naturales, et proprio suo jure ad febres sanandas contribuere possint, nondum liquet. Illis saltem unice et semper non est fidendum; nam utut interdum salubres, pluries tamen spurii et nocivi observantur.

449. Minime autem sufficit adnotasse, febres persaepe, et quidem rationibus ac modis supradictis in sanitatem terminari; convenit adhuc memorare, sanitatem saepe post febres perpessas meliorem adhuc obtineri, quam ante febrim fuit. Febres enim praecipue simplices et moderatae, in subjectis non adultis, non tantum inducunt convalescentibus incrementum corporis melius ac promptius, habitumque corporis laetiorem ac antea fuit, sed et morbos quosdam inveteratos interdum radicitus tollunt.

450. Nec mirum. Organismus enim omnis per febres alteratur, vasa ac viscera inertia irritantur, fluida in diversis locis stagnantia commoventur, in circulum deducuntur, excernuntur (quod demonstrant obesi, qui post febres macilenti evadunt), mixtio humorum mutatur, secretiones expediuntur ac emendantur, absorptiones promoventur, nervisque ipsis alia inducitur dispositio. Hac ex causa obstructiones viscerum et glandularum, indurationes per annos immotae, atque inde oriundae cachexiae diversissimae, imo nevroses inveteratae, rheumatalgiae, paralyses etc. per febres aliquando sanantur. Eadem quoque ex ratione mania et melancholia, praesertim quae ex materiali causa prosiliunt, per exantlatas febres aut auferuntur, aut emendantur, atque facultatibus mentis major procuratur libertas. Sub ipsis jam febrium paroxysmis, in quibus energia totius organismi aucta est, fatua mens non raro resipiscit, madida memoria recreatur, indifferens prius animus in pathemata commovetur.

451. Propterea in curandis ejusmodi morbis, qui febre sublati observati fuerunt, ad imitandam naturam medici talia adhibuerunt et adhibent, quae febrim arte excitare valent. In quem scopum ipsam infusionem fluidorum irritantium in sanguinem per venas circulantem tentarunt, pharmaca acerrima ex ipsa venenorum classe, stimulisque aliis validissimis agentia medicamina ab omni aevo porrexerunt, et adhucdum porrigunt.

452. Ast hisce omnibus febris ad summum symptomatica produci potest. Criticas febres, exceptis illis, quae miasmatum contagiosorum insitione parantur, arte producere adhuc ignoramus.

IN MORTEM.

453. Frequentes sunt funestae febrium terminationes, ac certarum febrium specierum funestissimae, ita ut exitiosus hominum interitus eis interdum paretur.

454. Conditiones, sub quibus febres in mortem abeunt, oppositae sunt illis, quae ad exitum illarum in sanitatem requiruntur (§. 418.); scilicet sequentes: I. Organismi ante febrim mala dispositio, vel quoad vires, vel quoad organicam structuram singularium organorum, praesertim nobiliorum. II. Causae febrim generantes graves, nec organismi viribus amovendae aut enervandae, nec arte devincendae; mox vim vitalem pessumdantes, mox organicam nobiliorum partium fabricam destruentes, mox ita vitam irritantes, ut exhausta reactionis molimine natura succumbat. III. Symptomata febrilia vehementia, sive virium conditionem graviter laesam, sive organorum vitalium functiones magnopere alteratas indicantia. IV. Complicatio characterum febrilium plurium, e pluribus lateralibus aut accidentalibus causis morbificis oriunda. Decursus inde anomalus et irregularis. V. Neglectus curae requisitae, perversorum remediorum

adplicatio, aut male faventium circumstantiarum concursus. VI. Crisis infausta.

455. Ratio, qua febres in mortem abeunt triplex est. Vel enim defectu, aut insufficiente energia naturae operationum salubrium; vel neglectu, perverso selectu, aut insufficiente adplicatione remediorum desideratorum; vel denique absentia infelici faventium circumstantiarum mors in febribus paratur. Interdum etiam omnes simul hae rationes concurrere possunt.

456. Modus, sub quo febres per insufficientes vitae operationes in mortem terminantur, est duplex; nempe per virium vitalium praecocem obitum febri ad judicium criticum adhuc immatura, atque per crisim infelicem, febri ad judicium jam provecta.

457. In incremento aut vigore febrium (cruditate aut coctione), viribus causae subigendae, enervandae, expellendae, atque effectuum morbosorum inde oriundorum amotioni imparibus, mors obtinet vel ex causa sincere dynamica, vel ex viscerum nobiliorum in suis functionibus laesione lethifera. Sed etiam mixta causa, aut saltem circulus quaestionum hic subesse potest. Nam nondum sufficienter docuit Physiologia pathologica, quomodo vires a visceribus, et viscera reciproce a viribus

alterentur, et quaenam harum adfectionum in febribus primaria sit, quaeve secundaria.

458. Species mortis ex causa sincere dynamica, illaesis ad sensum visceribus, semper inducitur debilitate virium, et quidem tali, qua non tantum salubres operationes criticae intercipiuntur, sed nec vita ipsa ad crisim usque persistere potest. Haec debilitas vel simplex est, viribus pedetentim exstinguentibus; vel maligna, viribus derepente ac inopinato exhaustis, raro et difficulter restaurandis; vel perniciosa, viribus uno momento ac subito penitus exstinctis, nullo artis auxilio provocandis, praesentans fere apoplexiam nervosam, qua universalis inducitur paralysis. Quo modo autem omnia haec fiant in febribus, plurimum ignoratur, quoniam leges organismi dynamicae nimis adhuc occultae sunt. Frustraneum tamen, viresque delassans conamen, causa febris ac effectibus ea inductis nimis resistentibus, occasionem hujus funesti eventus saepe praebere videtur.

459. Species autem mortis ex viscerum laesione, inducuntur vel congestione sanguinis simplici aut inflammatoria, mox circulum vitalem praefocante, praesertim in pulmone et hepate, unde mors suffocativa; mox in encephalo supremam nervorum dignitatem obprimente, unde ex humorali causa mors apoplectica; vel viscerum insigniorum subpuratione, gangraena, variaque desorganisatione, unde

priorum alterutra, vel etiam ex debilitate mors. Quae posterior interdum subitanea et inopinata, si organa adfecta, uti v. g. intestina, incognitis adhuc rationibus vim vitalem peculiariter dejiciunt.

460. Atque eandem ex debilitate mortem, causis tamen facilius intelligendis, inducunt quoque in febribus dispendium humorum ex inedia aut profluviis, κενεάγγεια, atque humorum discrasia, sive purulenta, sive putrida.

461. Quam vero Hippocrates describit ex siccitate mortem in febribus, non adeo ex dictis mox rationibus, quam fere ex valido quodam sub febribus nonnullis combustionis processu concipere licet, tantum non resarciendis, quantum consumuntur, humoribus.

462. Hae omnes mortis rationes die quidem critico frequenter, ob turbas tunc febriles graviores, sed et omni alio febrium die, omnique in stadio illarum occurrere possunt. Et quidem vel primaria organorum vitalium adfectione, vel secundaria, sive symptamatico modo, sive per metaschematismum (transmutata symptomatum sede et forma) inducuntur.

463. Alter modus, sub quo febres ad judicium jam maturae funesto eventu judicantur, est per crises infaustas. Hisce enim nec resolutio materiei morbificae, nec evacuatio levans, vel illa nonnisi insufficiens conceditur; sive jam crudum incomplete coctum, sive perfecte cocti

exitus denegatus per colatoria non sufficienter patentia, aut sub ipso critico actu inopportune occlusa, in ratione sit.

464. Quodsi jam illud, quod exitui destinatum fuit, remaneat, atque ad organa nobilia, cerebrum, pulmones, cor, hepar appellat, mors ex metastasi oritur, diversa pro diversitate organorum obrutorum, apoplectica, suffocativa, alia.

465. Jam ipse Hippocrates, prouti bene adsignavit phenomena, quae faustum exitum sub critica evacuatione pollicentur, ita et transitus in metastases periculosas signa egregie indicavit. Quo magis enim humores extrorsum turgent, quo minus clausa sunt superficiei colatoria, et quo minus tendunt cruda et cocta versus interiora et superiora, praesertim nobiliora organa, eo felicior crisis evacuatoria speranda, et vice versa eo magis timenda est metastatica.

466. Alteram, praeter salubris operationis organicae defectum, mortis rationem sistit neglectus, perversus selectus, aut insufficiens adplicatio remediorum a febre pro sanatione desideratorum. Sive jam causae, quae febrem fecit, respectus omnis omittatur, sive vires vitae in salutiferis actionibus non suffulciantur, modo vel directo vel indirecto (§. 444.) ex defectu auxilii medici mors in febribus sequitur; et quidem vel ex parte solius conditionis virium, vel etiam ex parte organorum adfectorum.

467. Quae ratio mortis quoque obtinet, si illae, quae medicaminum vices saepius gerunt, faventes externae circumstantiae desunt, aut e contrario potius sinistrae agunt in aegrum et in febrem.

468. An, et quid cadaverum lustrationes ad rationes mortis in febribus revelandas conferant, ex superius jam dictis (§. 457 — 460.) desumere licebit.

469. Mortis imprimis ex solis causis dynamicis oriundae, nulla, praeter vitam deficientem vestigia in cadavere reperiuntur, nam omnia et singula organa ad sensum illaesa tunc deprehenduntur. Solas deficientes vires, mutationesque organicas inde qualescunque tamen inductas, scalpellus anatomicus detegere, sensuumque acies summa distinguere ibi non valent, ubi non luculentissima structurae organicae a physicis causis vitiatae adsunt indicia. Specialia igitur saltem phenomena non exhibent cadavera febri necatorum.

470. Ubi vero in organorum structura et integritate manifestae mutationes, nomine vitii organici factae sunt, quod quidem a causarum praegressarum violentia, atque adfectionis localis in organicas destructiones nisu plurimum pendet, ibi omnino diversa et manifesta phenomena scalpello detegenda ac sensibus distinguenda occurrunt. Nam illa omnia facilius percipiuntur phenomena, quae ex lethifero reflexu organismi

in vires organicas, quam quae ex illo virium organicarum in organismum oriuntur.

471. Horum phenomenorum sensibus in cadavere post febres obviorum, tum quoad organum, in quo obveniunt, tum quoad rationes mutatae structurae organicae, ingens est numerus et diversitas. Atque fere vix existit vitium quoddam organicum, sive congestione, textus organici laceratione, humorum effussione, sive suppuratione, gangraena, concretione, hyperorganisatione etc. inductum, quod non in organo corporis qualicunque per febres, aut sub febribus generatum, et in cadaveribus deprehensum fuissit. Adtendendum unice et curiose, an ejusmodi mutationes reapse causa mortis in febribus sint, an non coëffectus ejusdem causae, quae lethum adduxit, aut an non ipsius mortis potius effectus. Judicium erga feratur inde cautum.

472. Denique non omnis m o r s e febribus d i r e c t o m o d o oritur, uti hucusque dictum. Febres etiam i n d i r e c t o m o d o, per alios morbos intercedentes, sed ex earum causa aut effectu inductos, terminari possunt in mortem.

IN ALIOS MORBOS.

473. Ubi conditiones sanitati plenarie restituendae non quidem penitus favent, nec tamen etiam ita infaustae sunt, ut mortem absolute ac directo modo adducant, tunc nec in sanitatem, nec in mortem, sed in alios morbos desinunt febres.

474. Quo ergo contribuunt: I. *Dispositio* et constitutio organismi ante febrim non optima. II. *Causae* graviores, organismum partium nobiliorum vel leviter, vel illum minus nobilium adgredientes, subactionem per naturae molimina perfectam non admittentes. III. *Symptomata* vel levius organa vitalia, vel alia vehementius adfecta, et praecipue organicam fabricam mutatam designantia. IV. *Complicatio* characterum febrilium e lateralibus causis, atque *decursus* inde anomalus. V. *Neglectus* auxiliorum sufficientium, aut perversorum adplicatio, non tamen eo in gradu, ut lethalis eventus esset. VI. *Crisis* evacuatoria incompleta, aut metastatica.

475. Praeter communia huc facientia momenta, multum autem etiam ad hanc terminationem confert *nisus* nonnullarum febrium proprius et peculiaris in posthuma mala. Exemplum erit in febre variolosa, scarlatinosa, intermittente etc.

476. Transitus vero febrium, quae nec in sanitatem nec in mortem, sed in alium morbum abeunt, est vel in *recidivam* ejusdem febris (παλινδρομή), vel in *aliam febrem alius typi et formae* (μεταπτῶσις), vel denique in *morbum longe alieni characteris* (διαδοχή).

477. *Rationes*, quibus febres in alios qualescunque secundarios morbos abeunt, sunt vel *dynamicae*, vel *organicae*.

478. *Dynamica ratione* febres termi-

nantur in alios morbos, si vires febri ita exhaustae sunt, ut illa decrescente sufficienter restaurari pro obtinenda sanitate nequeant, quod interdum obtinet insuperabili ex Keneangeia; vel si nervoso systemati ex febri mobilitas nimia, aut alia morbosa dispositio inducta est. Inde transitus febrium vel in recidivam, vel in aliam febrim alius typi aut indolis alius, vel in nevroses diversas.

479. Ratione organica febres desinunt in alios morbos, vel prava humorum mixtione relicta a febri (κακοχυμία), vel laxitate compagis organicae universali per febrim inducta (καχεξία), vel crisi metastatica, ad partes ignobiles, aut etiam ad nobiles, sed impetu minori facta, vel vitiata singularium organorum structura, ex metaschematismo radices figente, ex inflammatione in suppurationem, indurationem, morbosam partium concretionem etc. abeunte. Inde terminationes denuo in diversas cachexias, vel in localia et organica mala multiplicia.

C. Clayhills meletemata quaedam de metastasibus. Jen. 1793.

J. D. Brandis Versuche über die Metastasen. Hahn. 1798.

480. Frequentem posthumis febrium morbis occasionem etiam praebet incautum earum in stadio convalescentiae tractamentum, recentiumque lateralium causarum e pravo regimine recens ac-

tio; praesertim autem crisium serotinarum facile praetervidendarum neglecta cura.

481. Haec jam posthuma a febribus mala, vel in sanitatem tandem transeunt perfectam, vel insanabilia per omnem vitam persistunt, morte quondam ex aliis rationibus insequente, vel mortem ipsamet adferunt.

482. Ergo febres interdum, praecipue ex indole propria dolosa, atque ex prava individuorum dispositione, accedente praesertim prava therapia et crisium neglectu, etiam deleterios effectus in organismo relinquunt, et quidem eosdem fere, quos sub meliori auspicio tollere saepe valent ipsaemet.

PROGNOSIS FEBRIUM IN GENERE.

D. Becher Diss. continens observat. ad formand. prognosin in febribus. Prag. 1750.

J. N. Pezold de prognosi in febribus acutis. Lips. 1771. 1778.

Le Roy Prognostic dans les maladies aigues. Montp. 1776. — Deutsch. Leipz. 1787.

483. Prognosis morborum universim duplex est, rationalis et empirica. Prior ex theoria morbi et ejus nosogenia, posterior ex animadversionibus phenomenorum desumitur, quorum ratio occulta est. Securior illa, quae ex utroque fonte hauritur. Ita etiam in febribus.

484. Rationalis febrium prognosis

fundatur in cauto scrutinio illorum momentorum, quae terminationem vel in sanitatem, vel in mortem, vel in alium morbum constituunt. Haec momenta sunt dispositio aegri, causa febris, atque ejus symptomata et decursus ratio.

485. Quae omnia inter se invicem et justis argumentis pro et contra sunt trutinanda, ut erui possit, quaenam trium possibilium terminationum vel certo, vel probabiliter aut speranda sit, aut metuenda. Quapropter ratio terminationum harum medico debet esse optime nota.

486. Organorum in functione sua laesorum dignitas, ipsiusque laesionis intensio, atque prae ceteris, quum febres dynamici morbi sint, virium vitalium conditionis laesae ratio, dabunt omnino certissimam, et summe rationalem instantis febrium terminationis prognosin.

487. Ast ob leges organismi dynamicas plane adhuc ignotas, ob penitus adhuc deficientem scalam virium, ob causas febrium, praesertim criticarum nimis occultas, ob versabilitatem singularem symptomatum in decursu earum, ob mutationes improvisas et crises insidiosas, ob epigenomena innumera et laterales complicationes huic morborum generi magis proprias, justa perpensio circumstantiarum certam morbi terminationem ponentium, in febribus est difficillima.

488. Hinc etiam sola rationalia momenta in febrium prognosi non penitus sufficiunt.

489. Hac ex ratione illas simul animadver-

siones, quae, utut illarum theoria lateat, numerosa tamen observatione sunt confirmatae, ad stabiliendam securiorem febrium prognosin in usum trahunt medici. Quibus empirica febrium prognosis statuitur.

490. Quae, si cum rationali combinatur, omnium securissimam, scilicet empirico rationalem prognosin sistit.

491. Imprimis, cum febres ex morbosis ac salutaribus motibus atque symptomatibus constent, ex horum praevalentia, et vel ad salutem, vel ad perniciem flexu, hanc prognosin empirico rationalem in febribus determinare voluerunt medici. Sed certa distinctio inter morbosa et salutaria symptomata adeo est difficilis, et medicatricis naturae in sanandis febribus operatio adeo obscura adhuc est, ut incognita haecce molimina ad prognosin determinandam adhiberi non possint.

492. Nisi ante crisin funesta obtineat terminatio, sortem aegri febre laborantis unicus omnino determinat actus criticus. Cujus quidem quoad exitus rationem, certa praecognitio non datur. Ex supra (§. 487.) dictis enim momentis crises interdum plane improvisae fiunt.

493. Sed, utut nonnunquam inopinatae, male propterea haberentur pro phenomeno mere accidentali; quum fortuito casu nihil accidat in rerum natura, et omnia phenomena a suis pendeant causis. Imo ex castis naturae operationum observationibus, ordo quidam, quo organismus febre

detentus dirigitur, ab oculatis observatoribus detectus fuit. Huc spectat prae ceteris observatio de diebus sic dictis indicibus, qui etiam contemplantes nominantur.

494. Docuit scilicet observationum numerus, crises praevias, si vel cum minimo levamine contingunt, alias serius subsequas adducere, quas, nisi peculiares intercurrant anomaliae, penitior sequitur solutio febris. Atque vice versa. Exasperantes febrim crises praecursores, alias post se trahunt plerumque magis vitae insidiosas. Et quidem illo ordine, quo crises fieri solent, diebus scilicet determinatis criticis. Quare septimum diem indicem noni, nonum undecimi, undecimum decimi quarti etc. agnoverunt observatores.

495. Neque sine jure, et sine omni ratione cognita. Etenim omnis crisis vel minime levans, invasiones iteratas febriles, quibus constituuntur seriores exacerbationes, leviores, ac proinde a se invicem et magis distantes vel inducit, vel designat; prouti versa vice crisis febrim exasperans, cohobatas cum priori febre invasiones anticipando festinantes vel facit, vel indicat; proinde futurum subsequa crisi judicium raro concedit faustum.

496. Hinc etiam typus febrium universim grave sistit in prognosi earum momentum. Minus enim favet sinistro febrium exitui typus intermittens; multo magis continuus, et maxime ille, qui anticipantibus exacerbationibus ad continen-

tem ducit, aut illum jam adduxit. Irregulares vero exacerbationes prognosin summe incertam statuunt.

497. Malae igitur semper sunt crises anticipantes. Hoc fundatur in compositione febrium etiam continuarum ex pluribus invasionibus. Si iteratae invasiones ita anticipant, ut prima nondum finita, neque secunda, jam tertia intret, unacum exacerbationibus validissimis inde ortis anticipant crises ipsae, et quae imparibus diebus contingere deberent ac solerent, paribus obtinent diebus, sed infelices crises. Ideo Hippocrates damnavit crises quarti, et praecipue sexti diei, quas pro anticipatione diei quinti et septimi habuit. Sed etiam quarto et sexto febrium die salubres crises contingere possunt et observatae fuerunt; quae autem non qua anticipantes, sed potius qua postponentes praegressi diei considerandae sunt.

498. Symptomata febrilia singula, tutam prognosin vix unquam constituunt. Omnia vero simul sumta et rite inter se computata, in quantum virium vitalium laesionem exacte determinant, organorum functiones morbosas praesentant, ipsumque specialem febris characterem indicant, prognosin sat certam, uti in omnibus universim morbis, ita etiam in febribus exhibent.

499. Quo simplicior inde febrium character morbosus cognoscitur, eo laetior ceteris paribus poterit esse prognosis; ac vice versa, eo

minus laeta, quo plurium characterum specialium adest complicatio.

500. Jam nunc liquet ex hucusque dictis, ad quaenam momenta, tum rationalia, tum empirica, in prognosi febrium instituenda maxime respiciendum sit. Summa scilicet cum circumspectione adtendendum erit: ad individuam aegri dispositionem et constitutionem; ad causas febrim facientes; ad virium vitalium conditionis laesae rationem ac intensionem; ad symptomata morbosa organorum diversorum in functione sua laesorum, eorum numerum, intensionem, atque extensionem spatio et tempore; ad typum febris, atque ad characterum febrilium complicationem. Alia plura momenta ad specialem specialium febrium prognosin spectant.

501. Signa quaedam plane empirica, uti v. g. vultus aegri insolita mutatio, facies hippocratica, summa pusilanimitas et sui neglectus etc. infaustum exitum febrium, uti et aliorum morborum non raro portendunt, quemadmodum opposita alia exitum feliciorem. Hinc minime negligenda sunt haec quoque indicia in febribus. Ast nimia et phantastica subtilitate extorsa potius, quam observata in febribus phenomena nonnulla, quo v. g. spectant mira et absurda in pulsu arteriarum quaesita et futurum exitum designantia, utili valore practico omnino destituuntur.

502. Atque basi generali prognostica febrium, utut fuse nunc exposita, lubricissimum tamen et

summe arduum negotium, praesertim juniori medico ac minus experto, prognosis in febribus est. Hinc ad eam, quantum fieri licet, rite instituendam, cautelas adhuc quasdam stricte observandas adjungere liceat. I. Ante crisim nulla certa et determinata prognosis proferenda est in febribus; nam non habetur. Ac utut in mortem interdum habeatur, si arte et natura invincibilia obstacula persistenti vitae deprehenduntur in organis, in sanitatem tamen non habetur infallibilis, ob epigenomena infausta nunquam praevidenda, et ob crises subdolas nunquam certo praecognoscendas. Probabilis igitur ante crisim prognosis, crisi solummodo certa redditur. II. Nimis anxius et meticulosus in febrium praesertim leviorum prognosi medicus, facile quidem suspectus est aut ignorantiae, aut reservationis astutae; medicus autem nimis temerarius et arti confidens, alio, quam praedixit, morbi eventu non raro punitur. Summa temeritas est, diem et horam mortis futurae determinare, ubi crisium tanta fallacia. Prudens itaque, et bene consulens famae suae medicus, cum multo frequentiores sint probabilitates quam certitudines futuri in febribus eventus, maxima uti debet circumspectione in prognosi earum. III. Cautissima et unice justa (nisi evidentissima absoluti interitus signa eventum determinarent certum) illa est prognosis febrium, quae relativa ad praesentem febris statum visum, et posita accidentis fausti aut infausti con-

K 2

ditione instituitur; quae ergo declarat, in quonam periculi gradu impraesentiarum aeger versetur, et quantum spei aut metus ab accidentibus sive dextris sive sinistris imminere possit.

THERAPIA FEBRIUM IN GENERE.

503. Therapia febrium generalis exponit leges solummodo universales, quas, nullo respectu ad specialem characterem habito, in sanandis aut curandis febribus observare oportet. Omnibus omnino febribus convenit, quamvis in omnibus non sufficiat; respicit enim tantum illud, quod in omnibus febribus commune est. Hinc praemittenda est omni jure speciali febrium therapiae; quae in speciali earum doctrina exponetur.

504. Quaemadmodum therapia omnium morborum duplex est, directa et indirecta, ita etiam illa febrium. Prior causas morborum solas respicit, illis amovendis unice intendit, amotisque morbum facile tollit; estque summe rationalis, quoniam per causas in effectus agit. Altera in morbis, quorum causae ignorantur, aut nulla arte amoveri sciuntur, aut et jamjam amotae permanentes effectus in organismo reliquerunt, locum habet; utplurimum vires organicas in obpugnandam ignotam aut arte non amovendam causam dirigit, proinde per ipsos effectus morbosos in causam retro, et indirecte agit.

I.

THERAPIA FEBRIUM DIRECTA.

505. Methodus medendi directa adhibetur et adhibenda est in illis febribus, quarum causa exacte scitur, et ita constituta est, ut arte amoveri possit, illaque amota febris ceu effectus cesset.

506. Haec therapia, quoniam subponit nosogeniam et theoriam sanandae febris optime cognitam, est vere rationalis, imo jam est specialis, nam specialem febris characterem obpugnat, quem nota causa optime designat.

507. Consistit in adplicatione illorum auxiliorum, quae irritamentum febrim faciens auferunt, et universim causae obposita et contraria sunt. Sic febris ex ingluvie sanatur evacuatione ingesti, febris ex motu quiete, febris ex calorico refrigerantibus etc.

508. Sed haec medendi methodus rarum usum in febribus habet, ob causam febrium raro cognitam, et cum effectu rarius amovendam; atque universim potius in symptomaticis, quam criticis, quarum causae et nosogenia plurimum latent, adhiberi potest febribus.

509. Sunt quidem medici, qui imaginarias in febrium causas agentes, febres etiam criticas directa therapia sanare opinantur. Ast therapia hypothetica nunquam dici meretur directa, non tantum ex eo, quod causa et theoria febris

conjecturalis incertam tantum et fluctuantem therapiam statuere valeat, sed etiam illo ex graviori momento, quod conjecturalis causa facile ad perversam ac damnosam therapiam seducere possit, quae minime directa ac rationalis est. Ita seducti fuerunt ad methodum alexipharmacam, qui in febribus subposuerunt miasmata per sudores exterminanda; ita alii nuper ad methodum stimulantem, qui somniarunt febrium plerarumque causam esse debilitatem virium etc.

510. Quae ergo vere rationalis ac directae therapiae febrium nomine digna est, justa nonnisi causarum cognitione, perspecto earum cum symptomatibus nexu, atque reali causarum unacum suis morbosis effectibus amotione, ceu basi solidissima nititur. Haec autem, quod dictum fuit, raris tantum in casibus febrium habet usum.

II.

THERAPIA FEBRIUM INDIRECTA.

511. Longe frequentius occurrunt illae febres, quarum causae plurimum ignorantur, uti febrium epidemicarum plerarumque; aut quarum causae ratione nondum intellecta agunt, uti febrium contagiosarum; illae porro, quarum causae, utut cognitae, amoveri non possunt, uti vitia organica, suppurationes internae etc.; aut denique illae, quarum primariae causae utut amotae, permanentem effectum morbosum in organismo re-

linquunt, secundariae causae vices agentem, uti febrium diversarum a refrigerio et caloris vicissitudine exortarum, quo catarrhosae, rheumaticae etc. spectant.

512. His in febribus, nisi hypothetice mederi vellet medicus, non alia quam indirecta medendi methodus adhiberi potest, quae vel causam non amovendam enervat saltem, vel organismum ita disponit, ut causa minus nocere possit, vel vires organicas ita moderatur, ut illae salubri suo molimine eam subigere, aut quocumque alio modo devincere queant.

513. Therapia, quae hoc praestat, indirecta dicitur; causam febris enim ipsam non aufert, neque immediate aut directe in illam agere contendit, sed maximum medendi officium operationibus organismi, quas solum dirigere conatur, relinquit. His enim febres criticas per ipsum nisum criticum feliciter debellari posse, quotidie experimur.

514. Quodsi vero et solae vires organicae febri devincendae non sufficerent, per effectus saltem morbosos ad causas eorum retro agere, atque medio modo quocunque, dum immediate non valeat, causam febris impugnare intendit haec therapia.

515. Est igitur summe generalis, et in praxi febrium usitatissima et utilissima. Non solum superioritate sua dirigit etiam illam medelam, quae speciali febrium characteri est opponenda;

sed maximum praesertim usum habet illis in febribus, quarum specialis indoles nondum bene perspecta et cognita est, et in quibus clarae indicationes speciales aut non elucent, aut iisdem licet perspectis, satisfieri nequit.

516. Ubi vero urgent speciales indicationes, sola tamen non sufficit semper. Unde medici, qui nimiam fidem habent in molimina organismi ad salutem tendentia, febriumque curationem soli naturae relinquendam esse putant, ignavia sua praxin aeque damnosam instituunt, ac alii, qui nimis actuosa artis subministratione praeoccupando saluberrimas organismi operationes, eas potius impediunt, quam expediunt. Prudens medicus in curandis febribus sublevat artis auxiliis naturam medicatricem, non penitus diffidit arti, nec tamen soli confidit naturae.

517. Duplex autem est therapia indirecta, qua directis indicationibus absentibus, curam febrium adgreditur medicus, empirica et rationalis.

A.

THERAPIA EMPIRICA.

518. Ubi ob causam et nosogeniam febris nimis occultam, rationales curandi indicationes non dantur, aut ratiocinio optimo selecta pharmaca febri sanandae non sufficiunt, ibi medico ad remedia oportet refugere, quorum medicatrix actio ratione quidem non intelligitur, multiplici

tamen experimento comprobata est. Haec vocantur empirica, aut satius specifica. Sic febres intermittentes rebelles, optimis rationalibus auxiliis interdum obluctantes, specifico fugantur cortice peruviano.

519. Hanc autem empiriam, sola casuum analogia fundatam, ratio ubique dirigere debet, alias caecus, vetulae instar medicus empiricus est, et damnosus. Contraindicantium praecipue momentorum summus respectus in hac praxi semper est habendus.

520. Empirica tamen, et specifica febrifuga remedia, quae omnibus universim febribus auxilium praestarent, nondum detecta sunt. Absurdum est, vires has universales antipyreticas a cortice peruviano quoque exspectare, illoque suppuratorias v. g. omnesque alias febres sanare velle. Aeque absurdum, in acido muriatico, aliisve praecoci laude commendatis panaceis antifebrilibus has vires quaerere.

521. Hinc auxilia empirica et specifica pertinent potius ad therapiam febrium specialem; nisi vi vocis empiriam nominemus illam leviculam praxin, quam male instituunt nonnulli miserabiles medici, dum auxilium in casu uno observatum prava analogia in plurimis tentant; et quam diversi diversam in omnibus sine exceptione febribus detestabili exercent sive imperitia, sive consuetione, quemadmodum medici antiphlogistici, medici purgantes, medici stimulantes etc.

B.

THERAPIA INDIRECTA RATIONALIS.

522. Utut indirecta rationali therapia in ipsam causam febrium proximam scientifica medendi methodo vix agere liceat, minime tamen indirectis illis, quae ignota causa frequentissime in curandis febribus adhibentur auxiliis, omni ratiocinio carens instituitur praxis. Etenim probe scitur, et nimis numerosa experientia compertum est, vires organismi solas, non raro et sine omni artis medicae auxilio, copiosas febres operationibus suis spontaneis sanare, omnisque generis febres criticas sanare posse, si lateralia obstacula has salubres operationes non impediunt. Atque hac ex ratione viribus organismi multum confidentes in febrium cura, utiliter illas dirigere contendimus, auxiliis artis indirectis quidem, sed ratione ductis.

523. Therapia igitur indirecta febrium rationalis, omnium primum respectum habet ad virium organicarum conditionem; earumque liberas et sufficienter pro negotio critico efficaces actiones sustinet, nocenter deviantes utilem in finem flectit, impedimenta illis obvia ac in singulis organis ex laeso eorum munere occurrentia, amovet.

524. Includit propterea haec therapia febrium indirecta duplicem c u r a m, v i t a l e m et s y m p t o m a t i c a m; quarum prior actiones vitales in salutem aegri moderatur, crisesque futuras prae-

juvat, praesentes expedit; altera symptomatibus occurrit, tum impedientibus organismi salubres operationes, tum aegro molestis.

I.

CURA VITALIS.

Moderamen virium.

525. In sanandis et curandis febribus, quae nonnisi morbi virium sunt, omnium primo justum obtineri debet moderamen actionum morbosarum vitalium, ut causale irritamentum, toties ignotum aut arte non amovendum, eisdem ipsis subigi, enervari, aut expelli possit, et per criticum optatum actum sanitas restitui. Nam hoc tum subactionis, tum criseos negotium nonnisi sub debita reactionum vitalium erga stimulos irritantes intensione expediri potest. Hinc princeps febrium medela dirigenda est in virium vitalium actiones, ut liberae ac moderate energicae fiant. Atque haec dicitur cura vitalis.

526. Deflectunt autem actiones vitales in febribus duplici modo; vel nimis, quam justum est, exorbitantes, vel ita debilitatae deprehenduntur, ut salubri conanimi satisfacere non possint. Atque juxta hunc duplicem deflexum cura vitalis diversa erit instituenda; compescens in priori casu motus febriles nimios, sublevans vires in altero. De deviantibus sic dictis organismi viribus in singula organa, eisque ad de-

bitum aequilibrium reducendis, sub cura symptomatica agetur.

a.

ACTIONES VITALES EXORBITANTES.

527. Vires organicae universim, ac in specie vitales humani, quem unice consideramus, organismi, non cognoscuntur, nec censeri possunt, nisi ex actionibus organicis, ceu effectibus suis. Conditio earum diverse morbosa non desumitur, nisi ex organicarum actionum conditione diverse laesa. Hae actiones, dum a norma deflectunt, laesae sunt in omni morbo; in febribus vero, quae morbi totius organismi ac omnium virium sunt, omnes etiam plus minus, a supremis in dignitate physiologica, usque ad infimas, morbose sunt constitutae.

528. Exorbitantes quoque organismi vires nonnisi ex exorbitantibus seu morbose impetuosis actionibus organicis desumuntur.

529. Exorbitantes autem organismi actiones dicuntur, quae fortiores sunt ac vehementiores, quam ad praestandas functiones physiologicas pro normali sanitatis statu requiritur. Hae, frequentia simul ac energia modum normalium oscillationum vitalium excedentes, sine febri, aut et sub minima morbosa intensione, sine opportunitate ad febrim obtinere non possunt, nam ponunt omnino essentiam primariae ac irritativae febris.

530. Attamen non omnes singulae organismi actiones semper et in hoc febrium statu sunt exorbitantes; nam nonnullae, uti praecipue animales sic dictae ac voluntariae actiones, quod lassitudo febrilis demonstrat, languent. Sed actiones potius involuntariae, atque ad ipsam vitam immediate necessariae praeprimis sunt impetuosae; quod respirationis, pulsuum arteriarum, secretionum etc. intensio aucta comprobat. Praevalet universim sub hac vitalium reactionum morbosa conditione superioritas partium reagentium organicarum, prae stimuli morbose incitantis vehementia, multumque hae r e a c t i o n e s superant a c t i o n e m stimuli morbifici; ubi econtra sub omni alia virium morbosa conditione potius reactionis nisus, ac fere irritus omnium fibrarum oscillantium conatus, quam vere actuosus obtinet impetus.

531. Jam vero, utut diversissimi essent gradus intensionis exorbitantiae actionum vitalium in febribus, ab infimo ad altissimum usque, sufficiet tamen distinctionem unice fecisse inter illam m o d e r a t a m e x o r b i t a n t i a m oscillationum vitalium, quae par est peragundis salubribus operationibus criticis, ac inter aliam e x o r b i t a n t i a m n i m i s i m p e t u o s a m, quae has optatas operationes elidit actionibus organismi nimis praeproperis.

532. Levis ac m o d e r a t a actionum organismi vitalium e x o r b i t a n t i a, exoptatum est in

febribus, ut salubres naturae medicatricis obtineantur effectus, momentum. Compescit illam, nisi febris sit merum symptoma ablatis causis auferendum, ipse actus criticus, quo facile talis febris solvitur et cessat.

533. Si febris ceterum ex indole sua ad conatus criticos salubres inclinat, malisque complicationibus non est inquinata, sub hac moderata actionum vitalium exorbitantia, absque omni artis auxilio sanitas insequi potest, atque solis organismi viribus omnis fere cura relinqui; medicisque tunc nullum officium restat, quam has virium temperatas actiones considerare ac venerari. Quod autem, ne male res intelligatur, de illis solummodo febribus valet, in quibus directa et causis eas excitantibus adtemperanda auxilia non habentur, sed indirecta tantum medela opus est, ac criticis operationibus sanatio confidi potest.

534. Quomodo talia cognoscantur motuum febrilium moderamina, quae crisibus exoptatis praestandis sufficere valeant, melius quidem ad ipsos aegrorum lectos demonstrari, ac ipsa praxi addisci poterit. Quammaxime autem requiritur ad hunc actionum vitalium statum dignoscendum aegri constitutionis, causarum et symptomatum morbosorum justa consideratio.

535. Si subjectum ante febrim bene fuerit dispositum, sanum et vegetum, si causae agentes validae non fuerint, et etiamsi ignotae, ex symptomatibus febrilibus ceu effectibus suis validam

actionem et gravem irritationem non exhibent; si motus febriles nec languentes, nec etiam valde exorbitantes deprehenduntur, atque si symptomata morbosa ita constituta sunt, ut organorum vitalium liberas, intente vigentes, quamvis non nimis impetuosas actiones indicent, tunc ad vires vitales moderate agentes concludere licebit. Sub his motibus febrilibus moderatis ergo aliqua pulsuum morbosa frequentia, aliqua virium arteriosarum, aliarumque vitalium morbosa energia, aliquod caloris augmentum etc. absolute adesse debent; secus enim nec febris adesset.

536. Atque gradu exorbitantiae vitalium virium ita constituto, medicus in curandis febribus omnino spectatorem agere potest. Viscere praecipue nobili nullo peculiarius adfecto, symptomate febrili nullo gravius urgente, nihil est quod timeat in tali casu; materiae enim morbificae maturationem, si quae necessaria est, crisinque instantem patienter exspectare potest, quin ad heroica recurrendum sit auxilia.

537. Pauperes milleni ex febribus ejusmodi reconvalescunt sine omni medicamine adhibito. Ditioribus, ut aliquid factum fuisse videatur, talia quoque et neutra remedia ex classe diluentium, leniter refrigerantium, atque aperientium porriguntur, quae potius futurum ex inopportune turbata crisi malum praevertunt, quam praesens avertunt. Atque his solis in casibus praxis quondam celebris illa, qua terris absorbentibus, fa-

tuis infusis aut aquis destillatis, aliisque morbo revera indifferentibus remediis febres tractabantur, utilitatem suam praestare, dignitatemque suam obtinere potuit.

538. Sed exacte propterea, quod sub tali moderata ac sibi penitus sufficiente actionum vitalium in febribus conditione, de futuris malis potius praevertendis, quam praesentibus avertendis cogitandum sit, nimia cunctatio et oscitatio in medendo nocivam ignaviam inducere posset. Magna scilicet et in tali casu indicatio restat, organismum ita praeparandi, ut secretionibus bene promotis stases morbosae omnes resolvantur, obstacula circuli omnia amoveantur, atque omnia superficiei colatoria pro instantibus saluberrimis evacuationibus criticis aperiantur.

539. Has operationes praestabit methodus sic dicta solvens, quae universalissimum usum in praxi omnium febrium specialiores indicationes non offerentium propterea habet, quod reserando stases in vasis minoribus, secretiones arteriosas expediendo, ac respondentes inducendo absorptiones, febrim, repositis fere obstaculis irritato organismo mitiget, localia symptomata levet, futura antevertat, crisibus evacuatoriis viam faciliorem paret, sive per diaphoresin, sive per alvum, sive per urinas etc. nocivi ejectionem moliatur natura. Minime enim in voluntate medici est, criticam evacuationem per certas vias parare; sed organismus qua debet, ea eliminat via, suis legibus.

540. S o l v e n t i u m vero m e d i c a m i n u m, quoniam viribus multum relativis ad diversas stasium causas actionem suam exerunt, diversa etiam, et plura omnino genera sunt. Nonnulla edunt virtutem solventem stimulo fere nullo, aut illo levissimo, quemadmodum diluentia, saponacea, mellita, et salina mitiora medicamina, quae nomine d i g e s t i v o r u m quondam veniebant. Stimulo autem efficaciori ac irritamento diverse intenso agunt alia. Et quidem principio tonico quaedam, uti pleraque amara, siquidem adstringentia non sunt. Alia principio simul diffusibili ac nervos feriente, uti gummiferulacia. Principio quoque subemetico alia, quae nomine alterantium insigniuntur. Alia denique acri principio, prouti varia vegetabilia toxica, e minerali regno sales irritantiores et metallorum oxida.

541. Horum omnium solventium remediorum vires rite distinguere, ac pro diversitate virium suarum febribus aut in moderamine servandis aut juste moderandis haec remedia deligere et adcommodare; actionibus vitalibus leviter impetuosis modice infringentia, quidquam et debite irritantia actionibus paululum inertibus, ac indiffe- rentia justis obponere, opus est medici rationalis.

542. Languidis arte redditis actionibus organismi, atque ex gradu exorbitantiae qualicunque in obpositum debilem statum, quin criticus actus finem adhuc imposuisset morbo, tractis, minime cessat febris critica, sed sub obposita debili hac

actionum conditione characterem febrilem cum irrito etiam virium conatu ultra defendit.

543. Hac ex ratione ipsae impetuose exorbitantes organismi actiones in febribus, minime ad debilitatem usque sunt deprimendae, sed ad illam justam, quae par est crisi perficiundae exorbitantiam moderandae. Quo quidem methodus simpliciter solvens ac exspectativa non sufficit, sed pro diverso impetus gradu diversus gradus adparatus debilitantis requiritur.

544. Impetuose exorbitantes actiones organismi illae dicuntur, quae a viribus vitae per stimulorum quantitatem aut qualitatem nimis lacessitis, et quidem in febribus a causa, quae febrim fecit, nimis irritante, motus febriles offerunt excessivos, ac vehementiores omnino, quam pro praestanda operatione salubri critica requiritur. (Hypersthenia aliorum, enormitas vitalis.)

545. Ad has enim operationes organismi benevolas minime desideratur immodica et intempestiva virium exorbitantia; imo motus febriles justo vehementiores summe deleterios effectus producere possunt in febribus, atque festinando ad actum criticum fomite febrili nondum maturo, vires ante decretorium tempus delassare, rapido per vasa circulo teneriora organa aut destruere aut in functione turbare, denique non tantum solidorum detritu nimio, sed et fluidorum dissipatione ac discrasia inde genita nocere. Organismus universim violenta ac tumultuaria virium

actione in stimulorum morbificorum subactione tantum non praestat, quantum moderato aequabili conatu.

546. Causae virium in actione vitali exorbitantium sunt irritamenta quaevis, sed quantitate vel qualitate ultra normam incitantia, ac ita excedentia, ut reactionem organismi vehementiorem producant illa, quae ad sanitatem requiritur moderata. Suntque, uti dictum (§. 305—313.), materialia ac immaterialia, et priora tum mechanica, tum chemica.

547. Ast requiritur pro illorum morbifica actione, illamque multum expedit, dispositio aegroti propria; aetas praecipue junior, temperamentum calidius, fibra irritabilior, nervus mobilior, orgasmus humorum major etc.

548. Atque ex cognitis causis praegressis irritantibus diverse validis, computata simul favente validioribus reactionibus dispositione, exorbitantiae motuum febrilium diagnosis tuto desumitur.

549. Sed et symptomata febrium, quae turbas inde excitatas indicant, ad diagnosin hujus virium conditionis conferunt, quo spectant: motus cordis et arteriarum promptus, velox, vehemens; pulsus liberi, celeres, fortes, frequentes, pleni; humorum rubrorum aut abundantia aut orgasmus; turgor vitalis auctus, aequabilis; faciei rubor ac vultuositas; oculorum vivacitas et scintillatio; respiratio gravis, velocitati respondens

circuli; calor corporis multum, quin mordax sit, auctus, continuus, aequabilis; cutis multum transpirans, lotii ac alvi excretionibus imminutis; humorum circulantium sive sponte sive arte excretorum abnormis plasticitas; vires animales minus fractae, liberiores, constantiores; decursus febris peracutus; typus continens aut illi proximus, luculentioribus saltem remissionibus non stipatus.

550. Hae jam exorbitantes virium organismi actiones sunt deprimendae, hi justis vehementiores motus febriles sunt infringendi, atque ad illam moderatam exorbitantiam reducendi, qua salubres criticae operationes praestari possunt. Cui quidem indicationi facilius satisfieri potest, ac illi, quae debiles actiones erigere, viresque languentes restaurare intendit.

551. Illa autem medendi methodus, quae actiones organismi exorbitantes deprimere valet, duplex etiam est, directa et indirecta. Prior ipsum stimulum morbificum, ceu causam irritationis febrilis amovet, sed rarius in praxi locum habet. Altera stimulo illo incognito aut non amovendo, summam universim aliorum stimulorum minuit, qui incitando organismum, actiones ejus potissimum extollere valent, motusque febriles suo adhuc irritamento exaltare juvant. Haecque medendi methodus dicitur debilitans, aliis refrigerans, antisthenica, veteribus antiphlogistica propterea dicta, quod in mor-

bis inflammatoriis, phlogisticis quondam nominatis, usum maximum habeat ad febrim pacandam.

552. Estque vix non universalissima in praxi febrium, quoniam omnes febres in primo initio sunt irritativae, atque actionum organicarum quamdam exorbitationem plus minus offerunt. Sed in hac ipsa universalitate latet ratio, cur methodus haec summe deleteria etiam in praxi fiat, sive generosior adhibita, sive amplius quam decet extensa. Nocet enim omnis medicina morbo major.

553. Pertinent jam ad methodum hanc debilitantem omnia auxilia et remedia, quibus 1) copia et moles humorum circulantium nimis stimulans imminuitur (Evacuantia); 2) quibus systema vasorum ac membranarum universim in validas oscillationes nimis intentum retenditur, ac imminuta fere fibrarum constituentium cohaesione relaxatur (Emollientia); 3) quibus humores nimis plastici adtenuantur, eorumque orgasmus compescitur (Diluentia). Hisce omnibus vel ipse stimulus morbificus enervatur, vel saltem irritatus organismus detractis aliis stimulis placatur.

554. Evacuantia, quibus humorum circulantium copia et moles minuitur, valdopere deprimunt reciprocas organismi in fluidorum stimulos actiones exorbitantes. Detracta enim humorum qualicunque copia, non tantum moles illorum, et unacum mole mechanicum irritamentum imminuitur, sed etiam summa potentiarum maxime incitantium, et praesertim ipsius stimuli vita-

lis portio subtrahitur, viriumque expansivarum, quibus contractivae ad respondentes reactiones provocantur, infringitur vigor.

555. His evacuantibus remediis praeprimis venaesectiones, dein emetica, purgantia, diuretica et diaphoretica sunt adnumeranda.

556. Nihil sane evidentius est, quam quod cruoris circulantis detractio vires languidiores, earumque actiones organicas debiliores reddat; et quidem praesertim per venaesectionem ex vena majori affatim fluens cruor, omni in organismo protinus exerit effectum decrementi sui. Cruor enim est pars vitae et substantiae nostrae organicae; est stimulus vitalis maximus. Inest illi vis vitalis expansiva, atque propterea illius copia ac expansione imminuta, omnes universim reactiones vitales, dum exorbitantur, componi debent; quammaxime autem cordis et arteriarum excedens motus sedari, omnium vasorum tensio decrispari, circulique rapiditas inhiberi.

557. Sed inde facile intelligitur, malos quoque effectus inducere venaesectionem ibi, ubi vel nimis generosa instituitur, vel plane non indicatur. Major enim quam par est, detractio cruoris, vires vitales nimis dejicit, actiones vitales salubres nimis debilitat, crises aut plane praepedit, aut retardat, atque si ipsius mortis non dederit causam, difficilem saltem reddit reconvalescentiam, aut posthumos varios languores relinquit.

558. Quare in febribus, ubi necessaria est, ea cum moderatione erit instituenda, ut aliqua, salubribus organismi operationibus desiderata motuum febrilium exorbitatio maneat residua. Universim nonnisi exacta plurimarum circumstantiarum contemplatio medicum ad venaesectionis usum determinare poterit; quo praesertim spectant constitutio aegri plethorica et robusta, aetas junior, consuetudo ad evacuationes sanguineas, gradus incitamenti febrim producentis, intensio actionum vitae exorbitantium inde pendens, stadiumque morbi. Male faceret, qui ex uno tantum momento, praecipue ex unico arteriarum pulsu forti et pleno, indicationem pro venaesectione peteret. Hi arteriarum pulsus in senibus pessime fallunt, ac soli venaesectionem minime indicant.

559. Repetendae autem venaesectionis indicatio ex omnibus eisdem momentis desumitur, ex quibus primae instituendae necessitas. Roborabunt tamen hanc indicationem, effectus venaesectionis antea factae, atque detracti sanguinis phenomena.

560. Quodsi horum momentorum consideratio detractionem sanguinis necessariam esse declaret, eo efficacior omnino erit, quo promptius instituitur. Excepto criscos stadio, quod heroicis remediis turbare plerumque non licet, omni omnino tempore febrium venaesectio indicata institui potest. Quoad virium respectum autem si instituitur, magis omnino indicata erit

in prima morbi aetate, quam in seriori decursu.

561. **Locus**, quo instituitur, indifferens est, ubi solum de viribus compescendis agitur; dummodo ex vena majori. Vulgatior in brachio. **Modus**, quo institui debet, optimus ope lanceolae, vulnere ampliori. Quoad respectum localium adfectionum, tempus, locus et modus eae instituendae variare poterunt; quod specialius in capite de inflammationibus exponetur.

562. **Quantitas** detrahendi sanguinis in hoc febrium casu illa erit justissima, quae exorbitantes organismi actiones ad illud moderamen redigit, quo, relicta aliqua motuum febrilium energia, criticae operationes salubres praestari poterunt. Propterea sub exorbitatione virium satius est, sanguinem frequentius et in moderata quantitate (paulatim minuendo), atque adultis igitur ad octo vel decem Uncias mittere; quoniam semper in potestate medici est, necessariam cruoris detractionem repetere. Nam exorbitantes debilitandae vires aeque suas poscunt cautelas, quas languentes exstimulandae; nocet praeceps saltus. Et quod maximum est, evitantur tali modo insimul summe nociva ac periculosa in febribus animi deliquia. Sed et aetas aegri respicienda est in determinatione quantitatis detrahendi sanguinis; quoniam infantibus ad plures Uncias sanguis sine vitae periculo mitti non potest.

563. **Sanguisugae et scarificationes**

cruentae, ob exiguam cruoris depletionem magno earum irritamento non respondentem, sanguini in debilitantem scopum detrahendo non sufficiunt, atque potius locali depletioni inserviunt. Infantibus tamen tenerrimis ac nativitati propioribus, unica hirudo venae majori adposita, vices venaesectionis agere potest.

564. Altera evacuatio, quae fluidorum in corpore copiam et molem post venaesectionem maxime minuit, atque post illam exorbitantes vires detracto humorum stimulo quammaxime debilitat, est alviductio per purgantia remedia. Quibus utut cruor in vasis circulans non eliminatur, educitur tamen magna fluidorum copia ex sanguine jamjam secretorum, atque ad tubum intestinalem derivatorum, ex innumeris colatoriis in hunc canalem hiantibus. Atque sic stimulorum summa etiam ex hac parte eo magis imminuitur, quod et multa simul ejiciantur feculenta irritamina.

565. Quodsi haec evacuatio stimulo leniori perficiatur, cujus vis non ultra tubum intestinalem extenditur, totum simul organismi systema notabiliter laxatur.

566. Uterque hic effectus non ita quidem subitaneus, quam a venaesectione. Depletio autem per alvum diutius persistens fortiusque continuata, aeque magnum etiam debilitatis gradum producere potest, ac venaesectio. Quare eaedem, ac cum venaesectionibus cautelae observandae.

567. Purgantia igitur in febribus minime semper ad solam eliminandam colluviem saburralem adhibentur. Quodsi autem et talis adesset, quae febrim aut fecerit aut sustineret, eo efficacior erit purgantium actio per irritamentorum gastricorum directam detractionem.

568. Hae sunt rationes, cur purgantia medicamina generalissimum etiam usum in sanandis febribus habent; et quidem eorum adplicatio ita dirigi potest, ut vires vitales earumque actiones pro diverso exorbitationis gradu, diverse temperari possint.

569. Purgatio autem duplex est, valida et lenis. Validorum purgantium, praesertim drasticorum in febribus usus esse vix potest, quoniam, dum magno stimulo agunt, cujus actio trans fistulam intestinalem extenditur, irritationem febrilem augent, aut vero nimis copiosos humores, illosque nimis derepente evacuant, atque organicas vires praecipitanter exhauriunt. Certior tamen erit illorum purgantium in febribus usus, quae lente et mitius, id est, minori cum irritamento agunt, atque laxantium potius, aut vulgo purgantium antiphlogisticorum nomine occurrunt; quo pertinent Manna, Tamarindi, Pruna, Sales medii mitiores, Calomel.

570. Haec ipsa vero vel ita propinari possunt, ut quotidie duabus vel tribus vicibus alvum laxam faciant, per epicrasin ut ajunt evacuando; vel pleniore dosi dari, ut validiores et plures

dejectiones, easque modo magis tumultuario producant. Atque ita gradui motuum febrilium exorbitationis exacte ea adtemperare in potestate medici erit.

571. Irritamentum faecum crassiorum clisteribus simul eluendum est, quorum vires vel plane relaxantes ac lubricantes, vel leni stimulo saponaceo aut salino evacuantes reddi possunt pro casus necessitate. His praemissis etiam tanta plerumque in alvum laxiorem jam producitur proclivitas, ut et leviora purgantia scopo evacuationis sufficere possint.

572. Ceterum omnis alvina evacuatio juvatur optime potu copioso diluente, quidquam emolliente, quo simul etiam ex alia parte nimis impetuosis actionibus vitalibus prospicitur.

573. Quemadmodum autem alviductio in febribus non unice ad sordes eliminandas, nec semper ad derivationes ab alio organo instituendas (uti sub methodo symptomatica dicetur), sed frequenter ad solum impetum febrilem compescendum, scopo humores evacuante, utiliter instituitur, ita etium eundem in finem non raro a medicis movetur emesis. Vomitu enim non solum irritamenta in ventriculo hospitantia eliminantur, sicque directo modo febris impetus interdum infringitur, sed etiam ductus varii in tractum alimentarem hiantes emulgentur, atque ex remotis locis adlecti humores evacuantur, eisque excretis actiones febriles exorbitantes indirecto etiam mo-

do infringuntur. Prae ceteris excretio cutanea per vomitum valdopere augetur.

574. Attamen notandum est, sola vires exorbitantes infringendi causa emesin a medicis minus frequenter cieri, quoniam tum emetica remedia irritamento plerumque agunt venenato omnem organismum vivum vehementer incitante, tum et comitantes vomitum convulsivae concussiones motus febriles plurimum adhuc adaugent. Hinc etiam revera ad adparatum debilitantem et antiphlogisticum stricte non pertinent remedia emetica, atque vires indirecto potius, quam directo modo debilitant.

575. Praeter nunc commemoratas evacuationes, sanguineam, alvinam et ventriculi, urinarum quoque et sudoris excretiones auctae, energiam virium organicarum deprimere juvant. Sed ea solummodo ad debilitantem adparatum remedia diuretica ac diaphoretica pertinent, quae sine stimulo et circuli augmento has excretiones augent, atque proinde diureticorum et diaphoreticorum antiphlogisticorum nomine veniunt, motusque febriles non tantum non exaltant, sed potius infringunt.

576. Urinarum excretio aucta universim non multum debilitare solet, nisi boni humores cum urinis evacuentur. Sed tamen ad summam evacuandorum humorum augendam, aut ad omnia potius colatoria excernentia libere aperienda, diuretica antiphlogistica quoque in usum vo-

cantur, ubi humorum evacuatione organismum debilitare scopus est. Talia sunt diluentia et adtenuantia remedia, quorum priora quidem illum maxime aquosum laticem e humoribus eliminant, quem ipsamet subministrant; posteriora vero plastica nimis et crassa fluida dissolvunt ac dividunt, excretiones proinde omnes fere expediunt. Nonnulla tamen etiam horum remedia vias urinarias peculiarius petunt, uti decoctum Althaeae, Nitrum, Cremor tartari.

577. Atque dum ejusmodi remedia magis appellunt ad cutim ac transpirationem uberius movent, qua aucta omnino vires organismi notabilius possunt debilitari, diaphoretica fiunt, sine irritamento organismum exagitante. Quo spectant potus emollientes tepide hausti, addito praesertim Roob sambuci, Oximele, aut pauco Aceto. Sic et cutanea excretione aucta humorum circulantium stimulus imminuitur, ac ad componendum organismi impetum confertur.

578. Sed omnium horum evacuantium ac evacuatione humorum debilitantium remediorum indicatio hic solummodo generalis fuit spectata. Specialior in speciali febrium therapia perlustrabitur.

579. Emollientia et relaxantia remedia, omni stimulo irritante destituta, solidas partes reddendo flaccidiores, nimisque tensas decrispando, vitales actiones reddunt debiliores, motusque febriles exorbitantes deprimunt; hinc ad

debilitantem adparatum pertinent. Spectabunt huc decocta cerealium, hordei, avenae, similia decocta radicum ac herbarum mucilaginosarum, infusa ejusmodi florum, emulsa etc. Haec autem debent esse ita diluta, ne nimis nutriant, aut plastico abundantiore principio humores faciant crassiores.

580. Demum etiam illa adparatui debilitanti adnumeranda sunt remedia, quae humorum vel orgasmum, vel densitatem et plasticitatem nimiam minuunt, atque imminuta inde eorum resistentia ac actione, reciprocas solidi vivi reactiones infringunt. Haec proprie refrigerantia dicuntur, atque inter potentias generales sedativas ad febrium curam necessarias magnam defendunt auctoritatem. Potus diluentes ac adtenuantes omni stimulo ac irritamento carentes, praeprimis huc sunt referendi.

581. Aqua, uti basis omnium diluentium, etiam in febribus potentiam summe refrigerantem sistit, egelida praesertim aut illo moderato imbuta caloris gradu, ut nec frigida spasmos inducat, nec calida nimis aestum febrilem augeat. Deperditum simul per febrilem calorem laticem aquosum restituit, ac sitim urgentem fallit, salubrique instinctu spontaneo avide adpetitur. Acido vegetabili, aceto, succo citri, fructuumve aliorum acidulorum moderate ac eo gradu impraegnata, ne stipticum principium aegre adficere possit solidum irritatum, placat febrim, turgescentes

humores componit, corruptioni ac discrasiae eorum prospicit. Tantum humoribus in omni febre favet ejusmodi potus, quantum solidis irritatis emolliens. Hinc utrique blandientes, egregie commiscemus decocta vegetabilium mucilaginosorum, ac praesertim cerealium, cum aceto aut oxymele, aut cum oxysaccharis et syrupis acidulis diversis. Qui potus etiam libenter ac affatim hauriuntur a febricitantibus aegris.

582. Adnumerari quoque possunt remediis hisce refrigerantibus potus leviter saliti, neutro sale non nimis irritante impraegnati. Et quidem inter hos sales praeprimis Nitrum virtutem defendit summopere refrigerantem, calores compescentem, humores adtenuantem, secretiones arteriosas expedientem, quin alvinam et cutaneam tumultuose augeat excretionem. Moderata autem dosi exhibendum, cum nimia dosi morbose irritare, nimis parva autem nihil praestare valeat.

583. Aliorum vero medicaminum occurrentium nomine refrigerantium virtus ac agendi ratio nimis relativa est ad diversam organismi irritati conditionem. Sic v. g. Opium sub certis circumstantiis refrigerantes aut sedativas vires exerere potest, quas tamen absolute ac in quovis exorbitationis vitalis statu non exerit.

584. Ceterum, prouti in febribus faciendis, ita etiam in illis curandis potentiae diaeteticae maximi valoris sunt. Hinc omnis haec debilitans

et refrigerans therapia debet simul adjuvari aut suffulciri consentaneo regimine diaetetico, ad eundem medendi scopum correspondente. Quo spectabit ingestorum, gestorum, rerumque aegrum ambientium ratio talis, quae virium exorbitantium vigorem imminuere, atque reactionum vitalium vehementiam deprimere valet.

585. Primum in hoc regimine locum defendit aër, tum pulmone inspiratus, tum cutem alluens. Qui, ubi aeger stimulis violentas virium reactiones provocantibus irritatus est, ita constitutus esse debet, ut nullo frigoris aut caloris excessu, heterogeneorumve miscela, aut alia quacunque prava conditione irritamentorum summam adaugeat, sed moderata, quantum licet, temperie et qualitate, exorbitantis vitae actionem compescere adjuvet. Optimus talis aër erit, qui purus, non siccissimus, quoad temperaturam gradui decimo quarto supra zerum in Thermometro Rheaumuriano proximus, vicissitudine non alternans. Calor immodicus orgasmum febrilem auget.

586. Victus irritans, stimulans, in hoc casu nocivus. Omne alimentum solidum et crudum non tantum summopere irritat febricitantes, sed et neque digeritur a laesis viribus adsimilantibus. Hinc in victu summum moderamen necessarium est apud aegros febri detentos. Quodsi organismi reactiones sint exorbitantes, detractio virium potius, quam augmentum desideratur. Hinc satius abstinebunt ejusmodi aegri ab alimento

largo, nam scopus in hoc casu non est, nutriendo vires extollere.

587. Quoniam vero talis abstinentia, quin ex inedia pravi nascantur humores, diu protrahi tuto nequit, diligenti saltem ciborum delectu cavendum est, ne noxa ex adsumtis stimulis oriatur. Jura carnium tenuia et meraca, panatellae tenuiculae, cremores avenae aut hordei pauco aceto aut citri succo conditi, optimum sistent refrigerans alimentum; quod ipsum nonnisi illo tempore, quo impetus febrilis lenior est, exhibendum. Crisibus peractis, atque adpetitu sponte, nec spurio vigente, ad paululum solidiora nutrimenta ex oleribus tenerrimis, fructibus coctis, parce et saepius propinanda adscendere licebit. Pessimus mos est persuadere febricitantibus invitam ingurgitationem.

588. Maximae autem utilitatis ac necessitatis in febribus est potus, pro virium morbosa conditione apte selectus, perditos humores resarciens, ac spontaneum explens desiderium bibendi. Et quidem sub exorbitante virium organicarum actione requiritur potus copiosus, diluens, submucilaginosus aut acidulus, egelidus, utut spurius adpetitus sit ad frigidum, qui sitim pro momento fallit, serius autem molestias gignit alias. Spurio ad vinosum potum instinctui indulgendum erit, ubi tenax urget adsuetudo; sed plurima aqua erit diluendum paucum vinum, illudque acidulum. Notare hic convenit, substantias spirituosas et

austeras, quae meracae sumtae summopere stimularent, acetum, vinum, alcohol, ipsaque mineralia acida, dum copiosissimae aquae parce instillantur, potum sistere vere refrigerantem, eundemque offerre in conditione sua concentrata ac diluta differentiam, quae inter camphoram magna dosi exhibitam, ac auram levissimam camphoratam obtinet.

589. Dein corporis motus omnes, maxime illi, qui propriis musculis perfici debent, vitandi sunt in virium vitalium exorbitante actione; isque aegris situs est deligendus, sub quo paucissimi musculi agunt, et nec unus quidem diuturna contractione defatigatur. Hinc et a multa sermocinatione, utpote respirationem incitante, abstinendum.

590. Mentis etiam exercitatio corpus mirum in modum stimulare valet, ideoque omnis ad cogitandum animi nimia adtentio, ejusve pathematicam perturbationem excitantes impulsus, quanta fieri potest cura, debent vitari.

591. Somnus aegri et vigiliae, quoad a medici potestate pendet, in febribus caute dirigi debent, ut nec somno nimio aeger obruatur, nec vigiliis protractis irritetur.

592. Externorum ergo sensuum impulsus, utpote organismum exstimulantes, ejusque vim agendi incitantes, vitari sedulo debent, illi potissimum, qui vehementiores sunt, et qui molestias aut dolores inducunt. Quare exorbitante virium impetu febricitantibus seligitur locus ob-

scurior, vitatur strepitus, avertuntur odores fortiores et calor lecti nimius; ac denique ne tactus totius corporis ingrato sensu aut adficiatur aut irritetur, mundities summe possibilis circa aegrum observatur, atque amovetur omne, quod stimulo suo febrim adaugere posset. Quod tamen de omni impressionum genere vitando praeceptum exceptionem admittit ibi, ubi ob somnolentiam nimiam aut delirium aegri, externis fortioribus impressionibus debiliores morbosas ab intus venientes elidere necessum est, et ubi solitae saltem res aegrorum sensibus objectae, mentem ab imaginationibus morbose praesentatis avocare non valent.

593. Sed haec omnia de regimine diaetetico hic adnotata non sine sale sunt accipienda, propriaque medicorum prudentia ad praxin adplicanda; nam universim diaeteticae regulae aegrorum aetati, constitutioni et consuetudini, anni tempori, climati etc. sunt adcommodandae, imo frequenter ex observata jam adhibitorum effectu dirigendae, habito simul ad causas, intensionem et stadium morborum respectu maximo.

b.

ACTIONES VITALES DEBILITATAE.

E. Nicolai Diss. de debilitate vera et spuria. Jen. 1791.
A. G. Klose Commeut. de debil. vera et spuria. Lips. 1792.

594. Actiones organismi vivi debilitatae dicuntur illae, quae, qualiscunque esset

earum frequentia, minori peraguntur energia, quam non tantum ad perficiendas pro normali sanitatis statu functiones, sed quammaxime ad peragundas ipsas salubres organismi operationes in febribus requiritur. Non excludunt ideam febris, ipsiusque febris irritativae, nam utut debiles in hoc casu sint febriles motus, nisus tamen actionum organicarum morbose auctus, subplet ipsum morbosum earum impetum.

595. Prouti in statu reactionum febriliter exorbitantium non omnes semper simul actiones organicae sunt exorbitantes, ita in statu debilitatarum vel non absolute omnes, vel illae omnes saltem inaequaliter languent. Sic v. g. ipsa pulsuum arteriosorum conditio non semper respondet debilitati aliarum actionum vitalium in febribus, et notum jam veteribus fuit, pulsu fere vigente debilitatem febricitantibus esse posse lethalem.

596. Debilitantur autem actiones organicae in febribus triplici ex ratione; nempe vel ex organicis viribus subpressis, vel ex viribus languentibus, vel ex viribus exhaustis. Mortem enim nonnisi defectus omnium organicarum virium ponit.

597. Quaevis harum debilitatum propriam agnoscit medendi rationem, qua ita revocantur ad munus suum vires, ut criticas operationes praestare possint.

α.

DEBILITAS FEBRILIS

ex viribus subpressis.

598. Vires subpressae aut obrutae dicuntur, quae, utut minime deficientes, ita tamen in libertate ad praestandas functiones organicas sunt impeditae, ut nec ad sanitatem requisitas, nec pro operatione critica in febribus necessarias reactiones peragere valeant.

599. Obstaculum scilicet ex parte potentiarum agentium in hoc casu positum est nimium, quam ut vires organicae, sub optimo ceterum conatu, debita reactione respondere possint. Neque hoc obstaculum, qualecunque esset, moles iners est. Ipsa enim resistentia quaevis subponit vim resistentem; quae ergo in hoc casu superat ac obprimit vim reagentem. Quemadmodum igitur elasticae, aut aliae physicae vires in conflictu cum obpositis fortioribus debilia ac insufficientia molimina exerunt, ita etiam organicae. Sic v. g. arteria sanguine nimis plena, musculus fortissime ligatus, aut pressus, aut extensus denegant motum, quin careant ideo vi motrice, quae mere obruta est, et quam exerunt illico renixu nimio amoto.

600. Si duae tantum vires, ut res clarius patescat, ad motum vitalem organicum oscillationibus suis reciprocis peragendum sufficiunt, expansiva in fluidis, ac contractiva in soli-

dis partibus, praevalente nimis vi expansiva subprimitur vis contractiva, atque versa vice, nimis validis viribus contractivis obruitur expansiva vis. Alterutrum in febribus frequentissime laedit motus vitales organismi, et actiones inde pendentes. Quae tantum actiones organicae tunc fiunt debiles, vires enim ipsae non sunt debiles.

601. Languent igitur ex his rationibus, aut plane inhibentur functiones physiologicae vel singulae, vel omnes, atque diversorum motuum vitalium frangitur energia. Haec vere ex subpressis viribus orta actionum debilitas, realis non est, ac illo momento evanescit, quo vires liberantur a resistente obstaculo. Propterea hanc debilitatem spuriam nominarunt pathologi, nomine quidem inepto, sed meliori ab aliis nondum substituto, nisi illegitimae debilitatis placeret denominatio. Differt enim penitus a debilitate legitima, vera et reali, in qua vires organicae reapse sunt imminutae, atque a debilitate indirecta incitabilistarum, in qua vis vitalis reagens exhausta est, ubi econtra in spuria debilitate nec est imminuta. Hinc debilitas indirecta pro correctione sua requirit stimulos fortissimos, quibus spuria debilitas adaugeretur. Atque optimum debilitatis spuriae exemplum, quod et differentiam ab indirecta debilitate planam et apertam facit, offert debilitas inebriatorum potu spirituoso.

602. Effectus deleterii, qui a virium

vitalium subpressa actione in febribus producuntur, plurimum in eo consistunt, quod molimina organismi in liberis operationibus praepediti insufficientia fiant ad crises salubres perficiundas. Accedit, quod et inde stases morbosae humorum facile generentur in organis vitalibus, et quod ipsa medicaminum actio reactionibus vitae minus respondentibus aut fere silentibus non obtineatur desiderata. Denique, quod virium supressio diu persistens, a spuria debilitate ad veram virium debilitatem ducat; nam ab obstante actionibus earum impedimento diu non liberatae vires pressae jacent, ipso fere conatu indefesso delassantur, vel exhauriuntur, cum vires organicae universim nonnisi continuis actionibus ac assiduo exercitio in potestate sua conserventur.

603. Causae subpressionis virium sunt obstacula illa, quae viribus invincibilia, eas obruunt, atque sufficientem earum reciprocam actionem sive in solidis, sive etiam in fluidis impediunt.

604. Solidi vivi actionem in fluida subpriment, fluidorumque resistentiam morbose augent: a) Plethora vera, tanta scilicet humorum copia et moles, quae viribus in eos reactricibus nec debite propelli, nec in secernentia organa rite dispesci potest, sed actionibus cordis, arteriarum ac pulmonum talem renixum ponit, qui tum solitis, tum et fortius incitatis vasorum viribus vinci nequit. Et quidem haec plethora non tantum sanguinolenta, sed et serosa, lactea etc. esse

potest. b) Plethora spuria, sive ab humorum orgasmo ac nimia expansione, sive a vasis coarctatis vel abolitis quoad spatium oriunda, sive in singularibus visceribus per morbosas congestiones producta. Inde subpressio virium vel universalis, uti ex orgasmo per potum spirituosum, per caloricum nimium, per corporis exercitium immodicum, per animi pathema impetuosum etc. inducta; vel et localis ex orgasmo et turgore morboso locali, aut ex topica plethora, quae aeque spuria ac vera esse potest. c) Obpletiones digniorum viscerum aut organorum heterogeneis diversis, purulento abscessu, sero, calculis etc. Inde iterum vel universalis, vel partialis virium subpressio. Localem virium subpressionem organa obpleta minus digna adducunt, dignissima universalem. Nullum autem organum obpletum et extensum ita vires organismi universi subprimit, quam ventriculus et intestina; tum ob sensibilitatem suam maximam, tum ob summam cum reliquis omnibus organis philadelphiam, tum ob peculiarem dignitatem in systemate vitali, a physiologis non sufficienter aestimatam. Excessiva ergo alimentorum et potulentorum copia in ventriculo et intestinis, sordes biliosae, mucosae, verminosae etc. maximam debilitatem universalem producunt, mox autem evanescentem sub evacuatione onerantis molis vel spontanea vel artificiali.

605. Fluidorum vires elasticas ac expansivas,

ipsumque eorum motum intestinum vitalem obruunt, atque resistentiam ac renixum solidi vivi nimis ac morbose adaugent: a) Mechanica repagula, partium videlicet solidarum mollium strangulationes, pressiones etc. quibus necessaria ad actiones vitales fluidorum vis expansiva includitur. b) Rigiditas, occallescentia aut et ossefactio partium mollium fluida coërcentium. c) Spasmi vasorum ac membranarum, qui quidem in febribus frequentissima causa virium vitalium subpressarum sunt, cum solidi vivi morbosa contractione nimia motibus fluidorum vitalibus resistentia ponatur, eaque non raro pertinax, certo plerumque typo durans, quo finito et sponte restituitur omnis reciproce oscillantium partium libertas. Praevalentibus denique quocunque alio modo contractivis solidarum partium viribus, reciproca fluidorum vis expansiva semper subprimitur ab obruitur; et quidem pro data causa vel in singularibus tantum organis, vel in toto vitali systemate.

606. Sed praeter has causas, quae plurimum circulatorii tantum ac secretorii systematis actiones vitales laedunt, aliae quoque dantur, quae praesertim obruunt vires nervosas, et quarum agendi ratio eo minus intelligitur, quo magis nos latet physiologica nervorum functio, ac dynamicarum potentiarum notio universim. Huc v. g. spectant; venena narcotica et stupefacientia, miasmata diversa nervos peculiari modo pessumdantia,

dolores vehementissimi, pathemata animum consternantia etc.

607. Ex justa jam scrutatione omnium harum causarum, atque ex praegressarum aut sublatentium justa cognitione, debilitatis, si quae in febribus obtinet illegitimae, diagnosis erit capienda. Quam roborabunt defectus antecessarum potentiarum veram ac legitimam debilitatem inducentium, nec non dispositionis ad veram debilitatem absentia.

608. Porro ipsa symptomata morbosa bene considerata, ab illis verae debilitatis omnino differentia, diagnosin hanc quoque confirmabunt. Talia prae ceteris sunt: habitus totius organismi laetior; turgor vitalis non imminutus, imo adauctus, virium realem defectum minime indicans; oculi non languidi; thorax non libere mobilis; pulsus arteriarum, utut ictu fallaciter debiles, attamen pleni, arteriis fere in assidua diastole versantibus, systole obscura, aut et contracti, sed minime vacui, in utroque casu destituti libera oscillatione, ac fortitudine non respondentes turgori vitali; excretiones praepeditae; calor cutis non mordax; ad motus animales voluntarios inertia quidem, sed illa devicta robur insigne et constans; debilitas non ad omnes actiones organicas aequabiliter dispertita; nam rariores sunt illi casus, ubi vires in omni systemate sunt subpressae, atque in his casibus etiam diagnosis illegitimae virium debilitatis ex symptomatibus febrilibus est difficilior.

609. Denique haec diagnosis etiam confirmatur, si remedia excitantia ac roborantia in dosi non excedente adplicata, morbi ac debilitatis jam augmentum faciunt, deplentia autem levamen aliquod et virium reditum adducunt.

610. Has jam subpressas vires vitales oportet liberare, e servitute vinculorum emancipare. Quod quidem longe difficilius negotium est, quam exorbitantes compescere; atque non una ubique, sed diversa therapia praestatur.

611. Interdum subpressae vires semet ipsae liberant, summo conatu graviter commotae in explosionem erumpentes; ratione non facile intelligenda, nisi typus spasmum aut orgasmum certo tempore finiens huc fors contribuat. Sed hos salubres motus tuto medicus non semper exspectare potest; imo mature suppetias intendere debet, ne irrito assiduo conatu inclusae vires exhauriantur.

612. Quo unice conferre poterit ablatio eorum obstaculorum, quibus reciprocae vel solidarum vel fluidarum partium reactiones praepediuntur in libertate sua. Illa autem obstacula, quorum ablatione libertas horum vitalium motuum restituitur, sunt probe cognoscenda et determinanda, ne hypothetica, atque propterea vel insufficiens vel perversa medela adhibeatur.

613. Ubi plethora in causa est, venaesectio maximum remedium erit, praesertim si universalis virium subpressio ex plethora universali.

Tunc nempe per omne systema sentiendae requiruntur depletiones. Ipsa plethora spuria et orgasmus humorum has depletiones, sub usu reliquorum refrigerantium remediorum petit. Moles enim et resistentia nimia sanguinis, detractione ejus imminuitur, spatium humoribus augetur, solidae partes in minus resistentem humorum massam felicius ac liberius reagere incipiunt; hinc pulsus subpressi ac fictitie debiles sub ipso adhuc sanguinis fluxu toties jam exsurgunt, liberi et fortiores evadunt, respiratio obpressiva adlevatur pulmone considente ac pectoris mobilitate liberiori reddita, atque omnes excretiones ideo expediuntur; et haec omnia adeo brevi interdum temporis momento, ut illico aeger ex functionum organismi libertate refocilletur. Hoc respectu ipsa venaesectio cardiaci remedii nomine digna erit. Sub locali plethora aut congestione, localis depletio in obruto organo idem praestat.

614. Si ab heterogeneis in nobili aut viscere aut alio organo haerentibus virium actio subprimitur, illorum ablatio et eliminatio pro viribus restituendis erit necessaria. Abscessus aperiendi, aquae emittendae, calculi, si fieri potest, exscindendi, sordes ventriculi aut intestinorum, sursum aut deorsum eliminandae.

615. Hoc tamen notandum, quod in casu virium ab humorum resistentia subpressarum validiores et promptiores depletiones requirantur, quam in casu virium exorbitantium, ubi et lenio-

res evacuationes vires deprimere, ac per gradus iteratae, ad desideratum justi moderaminis gradum redigere possunt. Subpressae organicae vires eo felicius liberantur, quo promptius morbosa actionibus vitalibus resistentia aufertur; diutius autem inclusae ac non cito liberatae, languere incipiunt, diutius languentes exhauriuntur, atque serius ita abolentur, ut reagere penitus cessent. Unde desumendum, vim vitalem organicam a viribus physicis elasticitatis, adtractionis et gravitatis etc. penitus differre, atque ad similes facultates plane reduci non posse.

616. A generosis autem depletionibus caute abstinendum erit, ubi vires vitales jam ita diu inclusae fuerunt, ut illis jamjam languentibus illegitima debilitas in veram ac legitimam sit transitura, quod quidem ex signis verae debilitatis intrantis cognoscitur. Tunc enim non tantum sanguinis, sed et morbosorum humorum tumultuaria detractio nociva fit, quod sub jactura virium ad ipsum animi deliquium increscente sentiunt illi aegri, quibus nimis magna quantitas puris ex abscessibus apertis, aut nimia aquarum moles per paracentesin derepente evacuatur.

617. Mechanica repagula, si causam virium subpressarum sistunt, quantocyus sunt amovenda, stricturae, strangulationes, pressiones solvendae etc. Ita et solidorum nimis resistentium rigiditas, quantum fieri potest, relaxanda erit, ubi causam virium subpressionis offert.

618. Si vero a *spasmis* diutius persistentibus, potestati reactrici grave obstaculum ponentibus, vires vitae in actionibus suis subprimuntur, ab illis quidem remediis liberantur, quae spasmos solvunt. Sed arduum plerumque negotium est, hos spasmos resolvere, typo illorum nondum finito. Si causa eorum cognita est, et amoveri potest, tunc in ipsa causae ablatione directo modo optima medela habetur. Si vero, quod frequentissime obtingit, natura spasmorum incognita est, et directae medelae locus non datur, uti in febribus, ubi spasmus aut cutaneus, aut vasorum, aut viscerum variorum et saepe nobilium vires reactrices coarctat et subprimit; tunc virium libertas, quod multo difficilius est, indirectis solum auxiliis restituenda erit.

619. Praeter diversa solidum vivum morbose contractum decrispantia auxilia, quo aequabilis humidulusque partium decrispandarum fotus, et pharmaca relaxando aperientia in febribus prae ceteris spectant, conducit saepe in hoc casu, et prioribus insufficientibus unicum vix non remedium est *revulsio*; dum scilicet fortiori impressione in loco apte determinato, minor impressio, quae spasmum fecit, eliditur, atque non tantum humorum major adfluxus, sed et nervorum adtentio ad dissitam quamdam regionem figitur. Quam *methodum* medendi etiam *antagonisticam* vocant, et quae nititur tum humorum derivatione ad loca magis irritata, tum ob-

observatione comprobatis organicarum partium uniuspro altera actionibus vicariis. Quo spectat usus remediorum revellentium, rubefacientium, vesicantium, ac ipsius cauterii in casu desperato.

620. Ast non raro his omnibus auxiliis tamen non liberantur vires organismi nimis obrutae. Et quoniam causae vim vitalem pessumdantes saepe etiam immateriales sunt, nec materiales omnes adhuc cognitae, nec cognitarum morbificae actionis ratio ita intellecta est, ut effectus deleterii inde oriundi semper emendari sciantur, hinc et therapia hujus virium conditionis difficillima est, et plurimum adhuc manca. Leges enim dynamicae organismi nostri universim obscurae sunt, virium autem subpressarum ratio obscurissima; ob doctrinam hanc plurimum neglectam, toties sophistice impugnatam ac male defensam, vitiosissimis denique theoriis toties confusam.

621. Non infrequenter causae speciales, et quidem, prouti narcotica aut alia illis analoga venena, ita et miasmata tum contagiosa, tum e paludibus exhalantia, vires vitales peculiari modo obprimunt, earumque emancipationem ob nosogeniam mali obscuram, difficillimam reddunt.

622. Opportune hic loci commonere juvabit, spuriam ex hac virium conditione ortam debilitatem, cum vera ac reali inepte commutari saepissime, illis praesertim in febribus, in quibus symptomata nervosa evolvuntur. Horum enim adpa-

ritio plures medicos in errorem subpositae debilitatis verae rapit, utut certa experientia constet, sub virium vel exorbitante vel et subpressa conditione, symptomata nervosa quaevis, ipsasque convulsiones, exemplo sit variolosa febris, sine debilitate virium reali comparere posse.

623. Vires enim nervorum more aliarum vitalium organicarum subprimi possunt ac obrui, debilitatemque nervorum spuriam aut illegitimam inducere, quam praesertim in febribus miasmaticis frequentissime observare licet, et quae, nervis vel sub actu critico, vel sub typi fine liberatis, non raro et sine medicaminum auxilio iterum cessat.

624. Haec d e b i l i t a s n e r v o s a, ex peculiari nervorum pessumdatione orta, laesionibus omnium nervosarum virium ac facultatum se manifestat; praesertim virium muscularium voluntariarum inertia, involuntariarum incontinentia, sensuum stupore, sensorii communis in percipiendo, reflectendo, volendo tarditate.

625. Aliquam igitur cum somno analogiam agnoscit. Nam aliarum, praeter nervosas, organismi functionum vigor aut illaesus, aut minus fractus persistit, quod praecipue de negotio circulationis ac secretionis humorum valet. Atque hae sunt febres, sub quibus aegri moriuntur pulsibus ac urinis bonis.

626. Non immerito haec species debilitatis vitalis nominatur d e b i l i t a s c u m s t u p o r e,

quoniam stimulis adhibitis adaequata energia vix respondent reactiones vitales organicae sub hac debilitate. Minus apte debilitas indirecta diceretur, quoniam vires reapse non sunt exhaustae praegressis stimulis, sed illis tantum obrutae, atque non exstimulatae ad liberas actiones redire, ac fere sponte iterum exaestuare possunt, parantes tunc crisin salubrem, prosperumque eventum.

627. Haec ipsa debilitas ergo toties statum nervosum symptomaticum in febribus constituit.

628. Therapiam sub ita ignotis rationibus nervorum pessumdatorum difficilem esse, dictum fuit. Nisi antidota obponi sciantur cognito toxico fors peccanti, indirectis quoque tantum auxiliis erit insistendum. Nervis gratiorem alienamve impressionem conciliando, funestior erit delenda, et quidem, si fieri poterit, obpositis qualitate stimulis systema nervosum erit feriendum; illis generatim legibus observandis, quibus nevroses in genere sunt curandae. Stupori universim autem acrioribus potius stimulis erit prospiciendum, quam volatilibus.

β.

DEBILITAS FEBRILIS

ex viribus languentibus.

629. Vires organicae languentes dicuntur illae, quae quidem, si de quantitate earum loqui liceat, non deficiunt, nec imminutae sunt,

debiliores tamen oscillationes, quam pro sanitatis justo gradu ac pro salutiferis in febre operationibus requiruntur ea ex ratione peragunt, quod deficiant sufficientes stimuli, quibus ad vivaciores reactiones excitarentur. Inde non sat exstimulatae fere quiescunt torpidae ac semiotiosae, justo tamen incitamento iterum provocandae, diutius autem illo absente penitus exstinguendae. Vires enim organicas nonnisi assiduo exercitio in debito vigore conservari, constat.

630. Sub hoc languore virium, motus vitales omnino minori energia perficiuntur, oriturque inde debilitas actionum vitalium vera et realis. Quae, quoniam conceptu ac correctu facilior, ex stimulorum defectu orta, atque emendanda eorum justa adplicatione, debilitas simplex, neotericis directa, ob inertiam virium torpida, etiam debilitas cum erethismo dicitur, quoniam summa in stimulos perceptibilitate stipatur.

631. Ejus gradus in febribus et in aliis morbis possunt esse diversi, a minima lassitudine usque ad asphycticam adynamiam.

632. Utut sub hac debilitate simplici, magna sit virium aviditas ad stimulos percipiendos, reactiones tamen virium organicarum languentium non semper superant vi ac intensione actiones stimulorum adhibitorum, uti hoc sub virium exorbitantium conditione in casu est. Nam universim et languor virium non semper aequabiliter per omnia systemata organismi est diffusus, unde

singulae actiones organicae etiam sub reali debilitate interdum vigere observantur, prouti econtra pluribus vigentibus singulae languere. Inde ergo diversa illa diversorum organismi systematum in stimulos percipiendos et dispositio et reactio.

633. Quodsi deficiant stimuli sufficientes ad justam reactionem virium languentium producendam, irritus tamen ad motum vitalem illis inest conatus, quo frequentia oscillationum organicarum saepe resarcire intendunt, quod energiae deficit. Inde ergo etiam toties sub hac debilitate reactio vitalis crebra, utut non valida.

634. Male hanc debilitatem organicarum actionum nonnulli pro causa proxima febrium agnoverunt; eam vero potius effectum febrium fieri (§. 356.), aut laterali modo accedere, neque irritativae febris ideam propterea excludere (§. 351.), jam fuit declaratum.

635. Ipsamet iterum alios secundarios et deleterios effectus in febribus producit. Vires enim languentes justis febrilibus motibus provocandis impares sunt; hinc debilitas actionum inde orta praepedit imprimis debitam fomitis materialis irritantis subactionem, stases humorum in diversis organis et praesertim periculosas in nobilibus facit, proinde operationes organismi salutiferas criticas aut plane inhibet, vano ac insufficiente conamine funestos eventus permittendo, aut salubres crises saltem retardat, vel imperfectas reddit, nec non in ipso decremento febris,

atque in convalescentia anomalias adhuc parat. Accedit, quod ex debilitate actionum organicarum etiam humoribus dyscrasia inducatur, ex qua iterum posthuma mala diversissima prosiliunt. Atque diutius languentes vires, vitali stimulo diutius non exercitatae, demum plane exstinguuntur. Haud inepte enim Chemiatri vitam organicam animalem cum ardente candela compararunt, cujus flamma denegato pabulo ignis, prius languescit, demum autem exstinguitur sub conatu fere convulsivo.

636. Causae debilitatis simplicis ac virium organicarum languoris, tum in quadam jam propria organismi dispositione, tum in defectu stimulorum pro justis vitalibus actionibus requisitorum sunt quaerendae.

637. Datis quidem causis debilitantibus validioribus quivis hominum, et quovis tempore in hanc debilitatem dispositus est; magis tamen exaltant hanc dispositionem: compages organismi delicatula, educatio mollior, habitus femineus, vitae genus non laboriosum, victus miser, parcus, mala nutritio, humorum bonorum inopia, turgor vitalis modicus ac inconstans, pathemata animum deprimentia, morbi praegressi etc.

638. Causae hanc debilitatem excitantes sunt: a) Defectus justae quantitatis stimulorum vitalium, uti dispendium humorum per venaesectiones, haemorrhagias, diarrhoeas, sudores, suppurationes, pollutiones etc. Subtractio nutrimenti, calorici, lucis, pabuli aërei;

neglectus exercitii muscularis; apathia animi. b) Defectus justae qualitatis stimulorum vitalium, uti humorum circulantium ac secretorum inertia aut dyscrasia; aëris inspirandi ac cutem alluentis vitiosa conditio, praesertim oxigenio deficiens, humida, frigida (frigus enim organicam compagem quidem roborat physico modo, dynamico autem vires labefactat); victus pravus, non sufficienter nutriens nec vires reficiens; animi depressio solicitudine, moerore, vigiliis etc. Rarius una, saepius plures ejusmodi potentiae nocivae virium languorem adducunt.

639. In febribus autem, et quidem effectivo modo ex ipsa febri, debilitatem simplicem praecipue generant: duratio morbi, detritus solidorum, humorum dyscrasia, delassatio virium impetu aut conatu diu agentium, gangraena organorum internorum.

640. Diagnosis debilitatis simplicis ex virium languore in febribus exortae, utplurimum desumitur ex cognitione harum causarum praegressarum, aut sublatentium momentorum ex parte febris huc contribuentium; attamen et symptomatum morbosorum consideratio multum etiam huc confert.

641. Haec symptomata verae, sed simplicis debilitatis sunt: habitus aegrorum proprius, debilis ab omnibus dictus; turgoris vitalis imminutio aut absentia; faciei collapsus et pallor cum oculorum languore; virium animalium lassitudo

magna, nec optimo conatu facile vincibilis; hinc inertia ad motus voluntarios, eorumque energia fracta, perstante interim magna irritabilitate et sensibilitate seu erethysmo, atque mentis plerumque serenitate, capite tamen facile vertiginoso, caliginoso; digestionis, adsimilationis ac secretionis universim negotium infirmum, excretionibus plerumque auctis; sitis non intensa; lingua ac cutis humida; respiratio plerumque placida, sed citatior et non profunda; motus cordis ac arteriarum debilis, pulsus veloces, molles, parvi; actionum vitalium universim imbecillitas ac inconstantia, fibrarumque tremula magis quam energica motitatio. Attamen singula ejusmodi phenomena nequaquam securos characteres hujus debilitatis sistunt, nisi plura simul conveniant.

642. Confirmabunt hanc diagnosin deleterii effectus remediorum minime debilitantium, excitantium vero optata ac prompta actio.

643. Hac jam vires organismi languentes sunt erigendae, et quidem in febribus eousque, donec motus febriles ad moderatam exaltentur exorbitationem, qua salutiferae febriles operationes praestari possunt. Atque therapia hanc indicationem explens, debilitatemque veram simplicem corrigens, dicitur excitans, absoluto respectu cardiaca.

644. Deposcit remedia nutrientia analeptica, pharmaca tum stimulantia diffusilia, tum tonica roborantia.

645. Nutrientia analeptica vires reficiunt, quoniam non tantum resarciunt deperdita fluida chylo recenti et bono, vasa implent, humorum vitalium recentem secretionem producunt, sed et solidas partes detritas et deperditas restituunt, ipsosque nervos refectione interdum momentanea refocillant.

646. Huc spectant prae aliis jura carnium concentrata; dein omnis reliquus victus plasticus digestu facilis; mucilagines hordei ac oryzae; gelatinae animales aromate grato impraegnatae; jura vinosa cum vitello ovorum, et quod summe analepticum simulque nutriens est, vinum bonum cum pane bis cocto. Quae omnia crebrius et parciori dosi, ac tali copia et consistentia debilibus aegris sunt exhibenda, qua debilem ventriculum minime gravant. Quare, in febribus saltem, carnium utut teneriorum, ovorum etc. usus non generatim, et nonnisi maxima sub circumspectione laudandus esset. Viribus enim adsimilantibus labefactatis aeger hujuscemodi alimento quidem infarciri, minime autem nutriri posset.

647. Pharmaca stimulantia diffusibilia viribus vitae languidis exaltandis summopere sunt idonea, quoniam stimulo suo volatili ad omnia organa prompte penetrantia, reactiones universi organismi vivaciores provocant, nervorum systema lacessunt et restaurant; atque irritato solido vivo ipsos humores in actione sua vitali erigunt, et in mixtione sua emendant.

648. Haec ipsa in febribus vires vitales peculiarius expediunt, debiles febriles motus coctioni aptant, salutiferos conatus organismi adjuvant.

649. Nonnulla eorum, calorici aut electricitatis fere adinstar, divisibilitate sua per inorganicos etiam poros promptissime pervadunt omnia organa, quin viam circuli insistant. Ita moschus, camphora, ammonia, naphthae, quo principio et acida mineralia edulcata, et ipsum vinum atque generosum acetum vires suas analepticas exerunt. Alia ad solos fere nervos penetrant, uti flores naphae, tiliae, macis, herba melissae, substantiae quaedam fragrantes exoticae, ambra, zibethum etc. Alia vero magis tumultuoso quam grato modo vires adgrediuntur, tantasque organismi fere universi reactiones excitant, ut et circulatio humorum velocior reddatur, omnesque secretiones accelerentur. Ita substantiae aromaticae fortiores omnes, oleo aethereo acriori foetae, earum infusa, aquae destillatae, olea stillatitia, tincturae; quemadmodum cinamomum, valeriana, mentha, anisum, foeniculum, serpyllum etc.

650. Ipsa haec remedia stimulantia volatilia, quae usui interno inserviunt, externe quoque eodem scopo ad vires erigendas adhiberi possunt, forma lotionis, inunctionis, epithematis, balnei, clismatis. Attamen multo frequentius a c r i a i r r i t a n t i a usui externo eum in finem inserviunt, ut languidarum virium debiles actiones exaltentur,

atque organismus magis actuosus reddatur. Quod quidem efficitur remediis sic dictis rubefacientibus et vesicantibus, hunc in solum finem ad brachia aut suras exhibitis. Mechanicum irritamentum externum offert frictio.

651. Pharmaca tonica roborantia partes organicas compingunt, puncta contactuum augent, ac proinde organismum firmant; stimulo minus diffusibili ac tarde agentia, laxitatem potius compagis organicae, quam debilitatem organismi corrigunt. Attamen organismum roborando, etiam virium energiam quodammodo exaltare juvant.

652. Quae acerbo, compingente, ac solo fixo principio stimulante agunt, adstringentia dicta, uti cortices, radices, fructus austeri, acida, aluminosa, sales metallorum stiptici etc. in corrigenda debilitate febrili magnum usum non habent, quoniam actiones in organismum, et praesertim in dynamicam ejus facultatem exerunt tardas; attamen diffusilium stimulorum vires multum suffulcire, ac coadjuvante scopo saepe illis jungi possunt, ubi aliae laterales indicationes simul sunt adimplendae.

653. Quae vero roborante ac simul volatili stimulante principio scatent, nervino tonica, et tonico stimulantia, vires languentes citius adgrediuntur, illasque erigendo tum debilitatem actionum organicarum, tum laxitatem compagis organicae simul emendant; hinc et usum

frequentiorem in praxi febrium habent. Quo spectat cortex peruvianus, qui viribus antifebrilibus etiam peculiarius se in hac praxi commendat, tum e regno vegetabili multa alia, uti cortex aurantiorum, flores chamomillae, herba absinthii, rosmarini, salviae, radix calami aromatici etc.

654. Jam ex tot et adeo diversis stimulis medicamentosis pro diversitate casus et debilitatis illi omnino seligendi erunt, a quibus desiderata organicarum actionum languentium sublevatio in debilitate febrili obtinenda est. Minime est res indifferens, stimulis his promiscue et ad libitum uti pro viribus dejectis erigendis. Stimuli enim hi quoad qualitatem et quoad quantitatem exactissime adaptandi sunt gradui debilitatis, ne medicamentum vel morbo majus, vel morbo insufficiens exquiratur. In dirigendo stimulorum horum selectu maxima ars medentium nititur, et a pseudomedicis plurimi in hac praxi errores committuntur.

655. Canones practici circa hoc objectum universim sequentes erunt observandi. I. In debilitate simplici, si morbus genuine dynamicus est, stimuli diffusibilitate sua organismum prompte penetrantes prae ceteris sunt seligendi. II. Quo major est debilitas simplex cum erethismo, id est, quo major aviditas organismi in stimulos est, eo cautius cum remediis stimulantibus inchoandum, eo leviores scilicet qualitate, et eo mino-

res quantitate stimuli sunt ab initio adhibendi; graviores enim maximae debilitati statim ab initio oppositi (sit nimis rapida calorici congelatis adplicatio pro exemplo) vires vitales plane exhauriunt, aut debilitatem sic dictam indirectam inducunt. III. Effectus stimulorum adhibitorum adtente sunt observandi, ne superstimuletur debilis aeger, et pluribus tentetur stimulis, quam organismus digerere valet. Reactionibus quidem desideratis non insecutis, adscendendum erit cum illis; descendendum autem econtra, si nimis fortes fuerint insecutae reactiones. IV. Hae reactiones vitales in febribus tantum ad justam motuum febrilium energiam sunt excitandae, sed in eadem continuato aequabili stimulorum usu sustinendae, quoniam vires organicae prius languentes sepositis stimulis facile in pristinum torporem relabuntur. V. Quodsi et laxitas organismi cum debilitate simul peccaret, talia erunt exhibenda pharmaca, quae et stimulante et tonico simul agunt principio. VI. Si demum speciales quaedam cognitae causae debilitatem in febribus aut excitarent, aut sustinerent, directe omnino in illas, quantum fieri licet, erit agendum.

656. Regimen diaeteticum, quod therapiam in omni morbo curando semper debet suffulcire, in casu debilitatis verae obpositum debet esse illi, quo exorbitantem virium actionem moderamur. Hinc atmosphaera aegrum ambiens requiritur magis calida et sicca; victus debet esse

eupeptus nutrientissimus, subvinosus, subaromaticus; potus restaurans, magis calefaciens; somnus frequens, sed non nimis diu protractus; sensus omnes, visus, auditus, odoratus et gustus adcommodatis stimulis sunt excitandi, prae aliis tactus, utpote per integrum organismum latius diffusus; systema musculare motu voluntario pro viribus est exercitandum; animus, quantum in potestate medici est, erigendus ac exhilarandus etc. Quammaxime autem omne illud amovendum, quod debilitatem sustinere aut augere posset.

γ.

DEBILITAS FEBRILIS

ex viribus exhaustis.

657. Vires organicae omnino quantitate deficere possunt, et quidem gradu diverso. Possunt esse imminutae persistente vita; possunt adeo parcae esse, ut morti proxima conditio inde exoriatur; possunt denique plane exstinctae esse, ut mors ipsa insequi debeat, sive temporaria, scintillis vitae per stimulos quosdam adhuc inflandis, sive perpetua, nullo stimulo vita amplius exsuscitanda.

658. Vires hae deficientes diverso gradu, quae reactiones in stimulos qualescunque adplicatos vel summe debiles, vel fere nullas exerunt; ideo, quod ipsae reactrices facultates jam obtusae

sint et inobedientes, ac conatu vitali fere destitutae, vocantur vires exhaustae.

659. Sub tali jam conditione virium organicarum, actiones vitales aut minima, aut fere nulla energia perficiuntur, motusque vitales in tremulis, inordinatis ac inconstantibus oscillationibus tantum consistunt, minantibus omni quasi momento plenam vitae organicae resolutionem. Atque haec debilitas actionum vitalium inde oriunda, dicitur colliquativa, metaphorico omnino sensu, ac si vires organicae liquatae essent; et si repente ac sine nota causa externa irruit, maligna vocatur. Aliis quoque audit paralytica, ob plane denegatas adhibitis stimulis reactiones; aliis etiam indirecta, si praegressis ad nimis generosos stimulos actionibus impetuosissimis exhaustae sunt vires, et ad ipsum conatuum defectum consumtae. Prorsus igitur omnino differt a simplice debilitate, ex viribus lassis et quiescentibus, stimulo vero cuivis facile obedientibus orta.

660. Etiam haec ex consumtis viribus prosiliens debilitas non semper aequabiliter per omnem organismum est dispertita, sed interdum ad singula organa, exemplo sit topica paralysis, aut ad singulum organismi systema quoddam restricta. Si enim in omnibus simul obtineret organis, mors esset perfecta.

661. Utut per se jam vitae infensa et mortem invitans, accedens adhuc laesae alioquin condi-

tioni virium in febribus, summe deleterios effectus producit. Nullam omnino pro causis materialibus subigendis coctionem permittit, salutiferos organismi conatus non tantum inhibet, sed penitus prosternit, crises plane denegat, vegetationem organicam et reproductionem sistit, atque motus febriles ita deprimit, ut character febribus proprius sub hoc virium statu fere evanescat, insequente ac praevalente undique organismi resolutione et paralysi. Hinc et inter omnes febriles debilitates frequentissime in mortem terminatur.

662. Causae hujus colliquativae debilitatis in febribus tum in dispositione individua nonnullorum subjectorum, tum in propriis momentis eam excitantibus sunt quaerendae. Duplici autem universim modo haec debilitas inducitur, directo scilicet et nimis debilitante, atque indirecto, per superstimulationem vires exhauriente.

663. Dispositionem largiuntur, compages organismi debilis, humorum vitalium inopia, vitalis turgor facile interceptus, proclivitas ad lipothymias, debilitas morbosa diutius perseverans, laxitas diuturna cachectica; aut econtra stimulorum gravissimorum nimius ac nimis protractus abusus.

664. Hi ipsi stimuli intensissime agentes ac varietate alternantes, uti caloricum nimium, victus lautus et aromaticus, potus spirituosus, medicamina summe incitantia, aliaeque potentiae

organismum graviter ac diu commoventes, si excessu nimio peccant, causam excitantem hujus debilitatis offerunt indirecte; nam tantas organicarum virium reactiones eliciunt, ut plane exhauriantur hae vires, nulli fere stimulo dein amplius reciprocae.

665. Aeque autem excitatur haec colliquativa debilitas opposito et directo modo, potentiis scilicet summe debilitantibus, ac in debilitando diutiûs perseverantibus; nam omnis simplex debilitas magno in gradu diu persistens, aut adhuc aucta momentis organismum magis deprimentibus, in colliquativam debilitatem abit. Praesertim autem debilitas simplex intensior nimis repente inducta, ita ut stimulis requisitis sat cito emendari nequeat, funestam hanc virium conditionem generat; uti sub humorum vitalium maxima et repentina jactura per haemorrhagias, venaesectiones et alias evacuationes ad animi deliquia protractas; praecipue vero per obstinatas diarrhoeas et sudores in aegris debilibus, quae evacuationum colliquativarum nomine propterea veniunt. Deinde sub dispendio principii vitalis ad motum muscularem nimis excessivum, sive voluntarium, uti v. g. servorum ad remum sub periculis ponti, sive involuntarium, uti cordis, diaphragmatis etc. sub impetú febrium validissimo. Denique et animi quidam motus, simili fors modo omnes vires organicas subito prosternunt, praesertim panicus terror.

666. Nonnullae potentiae nocivae iterum alio

ac peculiari, plane adhuc ignoto modo vires organicas exhauriunt, ac interdum repente aut consumunt, aut projiciunt. Ita electrica explosio et fulgur. Ita illud principium summe venenatum ac organismo animali inimicissimum, quod inest lauroceraso, amygdalis amaris, acido borussico. Ita omnino mephitides et miasmata quaedam febres summe malignas generantia, quae organicas vires fere instantance exhauriunt.

667. Sub ipsis febribus autem, et quidem ex febribus effectivo modo quam frequentissime exhauriuntur vires organicae tum ex nimis diuturna earum subpressione, qua demum exstinguuntur, tum ex nimis impetuosa earum actione, qua delassantur et consumuntur; tum ex simplici debilitate nimis diu persistente ac non allevata; tum denique ex ignotis adhuc dynamicis rationibus, quibus malignitas febrilis toties inducitur; uti v. g. malacia ardente syrio. Nec minus organicae quaedam mutationes ad repentinam virium liquationem interdum conferunt, uti extravasata interna, viscerum laceratio aut situs repente mutatus, metastases et metaschematismi ad viscera nobilia, accessus apoplectici, syncopales, gangraena viscerum, praecipue intestinorum, suppurationes internae, syphilis latens etc.

668. Jam ex praegressarum harum causarum cognitione d i a g n o s i s hujus colliquativae debilitatis desumitur, ad quam autem et symptomata morbosa propria simul conferunt.

669. Haec symptomata colliquativae debilitatis ac exhaustarum virium sunt: habitus corporis peculiaris summam indicans debilitatem, fere subcadaverosus dicendus; turgor vitalis collapsus; facies misera, pallida, angulosa, hippocratica; oculorum vivacitas exstincta; adspectus languidus, involuntarius, oculis fixis semiclausis; sphincteris oris retractio porrectis incisoribus superioribus; adpetentiarum ac voluntatis plenum silentium; mentis conturbatio; musculorum subparalytica flacciditas et resolutio fere universalis; invincibilis ad motum animalem inertia ac plumbea corporis gravitas; irritabilitas, sensibilitas, reproductio vegetativa multum inhibita, aut fere sublata; colatoriorum excretoriorum relaxatio; cordis et arteriarum pulsus debilissimi, frequentissimi, summe inordinati; calor plurimum imminutus, frigentibus extremis, cuti sudore viscido madida; humorum dissolutio; adfectiones syncopales frequentiores.

670. Nihil autem magis roborat hujus virium prostrationis diagnosin, quam summe deleterii ac repentine funesti effectus potentiarum vel minime debilitantium adhibitarum; atque denegata plane, aut summe debilis ac obscura organismi reactio in stimulos etiam fortiores.

671. Sub hoc organismi deplorato statu indicatio quidem esset, deperditas vires redintegrare, residuasque paucas restaurare ac extollere, ut debitae actiones organicae provocentur. Sed

difficile negotium est erigere vires exhaustas, exstinctas incendere adhuc difficilius. Nam omnium remediorum in organismum actio salubris pendet a debita organismi reactione, quae sub hac virium conditione nonnisi exigua erit, vel plane nulla.

672. Si quod adhuc datur auxilium, quod vires liquescentes recolligere, summe languidas ac exstinctioni proximas provocare et ad actiones magis energicas incitare valet, illud sane erit solum in stimulis fortissimis ac summe diffusibilibus, acriori simul et irritante principio gaudentibus.

673. T h e r a p i a igitur in hoc casu desideratur r e c r e a n s, r e s t a u r a n s, s t i m u l a n t i s s i m a. Scopo miasmata venenata ex organismo sub febribus expellente, haec ipsa quondam a l e x i p h a r m a c a dicta fuit.

674. Medicamina, quae ad hanc penum pertinent, sunt: radix angelicae, imperatoriae, contrajervae, serpentariae; aromata exotica acriora, praesertim caryophyllus, cinamomum; substantiae fragrantes fortissimae, moschus, camphora, naphthae, vinum vetustum, spirituosa aromatica et quaevis alia volatilia stimulantia in simplici debilitate commendata, sed qualitate fortiora semper, et majori dosi exhibenda.

675. Hinc in hac debilitate colliquativa non a levi stimulo, uti in simplici debilitate ordiendum, quem nec percipiunt paralyticae vires; sed

audaci manu per graves stimulos residua vis vitalis est excitanda, simili modo, ac candelae exstinctae scintillula prompto valido sufflatu iterum in flammam resuscitatur. Sed plane simili modo, ne flamma vitae denuo incensa continuato sufflatu impetuoso iterum exstinguatur, viribus organicis per gravem stimulum quidquam excitatis, descendendum mox erit in stimulorum impetu, et aequabili fortiorum stimulorum continuationi supersedendum. Alias inebriati decedunt aegri, et cadavera exhalantes stimulos spargentia abunde indicant, plus de illis ingestum fuisse, quam organismus subigere valuit.

676. Caute itaque cum stimulis, ac debito tempore iterum recedere; plures ac diutius illos, quam organismus digerere potest, non adhibere; facto post obtentam reactionem organicam recessu in justo stimulorum impetu perseverare, stimulosque medicatos universim pro observatà eorum actione dirigere, officium medici gravissimum erit in hac deplorata debilitate emendanda. Quod quidem nonnisi sub diligentissima ac assidua effectuum adhibitae therapiae observatione expleri poterit.

677. Externe quoque adhibiti stimuli, internorum actionem simul debent adjuvare; tum volatiles, forma clisteris, lotionis etc., tum acri principio tactum irritantes. Rubefacientium autem actio requiritur promptissima; quam ipsae cantharides tardiore suo irritamento praestare vix

valent. Promptius omnino in hunc scopum agent armoracia, spiritus salis ammoniaci causticus, acetum radicale. Fortius promptiusque adhuc irritabunt in casu desperato aqua fervida super cutem effusa, stillata super eam accensa cera sigillaris, ferrum candens.

678. Ex parte regiminis diaetetici conferre denique debebunt: jura concentratissima ex carnium extracto cum condimentis, aut jura vinosa aromatica, sive, quod maximum est, vinum vetustum generosissimum. Caloricum simul majori gradu erit subministrandum, tum tepore lecti ac hypocausti amoeno, tum frictionibus calefacientibus. Balneorum tamen in hac debilitate usus, vix suadendus.

679. Quodsi omnia haec auxilia therapeutica ac diaetetica in hac debilitate febrium non juvarent, ars meliora non habet; quousque saltem desideratus, sed nondum inventus sal philosophorum phantasticum solummodo erit problema alchymistarum. Nuper laudarunt internum phosphori usum, qui quidem ventriculum, sed minime vires exstinctas organicas incendit.

680. Universim difficile est, languentes vires erigere, exhaustas restaurare difficillimum. Quare maximum est officium medicorum, mature praevertere omni conamine veram debilitatem in febribus.

2.

CURA SYMPTOMATICA.

Moderamen symptomatum.

H. Jervey de febrium symptomatibus et medela. L. B. 1760.
D. Sidren, de symptomatibus febr. Upsal. 1768.

681. Symptomata febrium, tum conatibus earum salutiferis quocunque modo contraria, tum quocunque alio modo urgentia, aegris sive periculosa, sive molesta, maximam post virium moderamen adtentionem in therapia febrium indirecta merentur. Nam ubi directa earum therapia habetur, ibi causa ablata evanescunt etiam symptomata febrium.

682. Methodus medendi, quae symptomatibus hisce prospicit, ea vel lenit, vel plane amovet, dicitur symptomatica.

683. Adeo quondam fuit, et adhuc inter multos medicos in usu est, ut fere propria sit secta medicorum symptomaticorum, qui relicta omni in causam morbi indagatione, solis symptomatibus palliative occurrunt, dolores v. g. leniendo, excretiones subpressas promovendo, nimias inhibendo etc. Neque est difficilis haec cura, imo omnibus therapiis facilior, cum saepe nihil sit facilius, quam constipatum aegrum purgare, insomnem sopire etc. Atque dum aegros plurimum a vexis liberare intendunt, famosi inter plebem hi medici sunt.

684. Haec etiam methodus symptomatica prudenter adhibita omnem fere febrem multum lenire potest. Damnosa autem evadit haec cura, si symptomata singula ita minuuntur, ut princeps morbus detrimentum inde habeat. Quod quidem cautum medicum de leniendis certis symptomatibus saepe dehortatur, qui in radicalem et ad causas directam therapiam severius tendit.

685. Gravis enim regula practica est, nulli symptomati febrili medelam ita instituere, ut vires ac actiones vitales inde detrimentum patiantur; nisi symptoma ipsum a morbosis virium reactionibus pendeat, ceu effectus a sua causa; in quo casu ipsa cura vitalis includit curam symptomaticam. Nulli igitur symptomati febrili, utut urgenti aut molesto, talis cura adhibenda est, quae turbaret motus febriles, qui ad conatus vitae se disponentis ad crisin, aut ad ipsum actum criticum sunt necessarii.

686. Prouti jam quaevis febris primo in conatibus, dein in ipsis operationibus criticis versatur, ita etiam symptomata febrilia, quae ob gravitatem aut molestiam peculiarem respectum deposcunt, sunt vel m o r b o s a, vel s a l u b r i a et c r i t i c a. Priora conatum criticum, posteriora actum criticum comitantur.

687. M o r b o s a s y m p t o m a t a nullum in febribus levamen ferunt, imo eo magis eas exacerbant, quo plura et graviora sunt. Nonnulla horum possunt esse lateralia febribus, proinde

omni industria amovenda; alia vero ad febres absolute pertinent, et nonnisi ubi urgent, mitiganda, nunquam ante crisin penitus tollenda sunt. Salubria symptomata levamen aliquod, utut non decisivum ferunt; hinc tamen semper promovenda. Critica symptomata vero febrim judicare juvant, hinc nullo modo sunt profliganda, sed solummodo moderanda, si inordinata et tumultuosa evadunt.

A. SYMPTOMATA FEBRIUM MORBOSA.

688. Haec symptomata, in quantum conatum criticum constituunt, aut constituere juvant, atque propterea febres ad crisin adhuc immaturas comitantur, sive communia essent omni febri, uti calor, sitis etc. sive essent specialia singularum febrium, uti v. g. pustulae variolosae in febri variolantium etc. arte penitus amoveri nec semper possunt, nec debent, nam actum judicatorium, sine quo criticae febres in sanitatem non terminantur, introducunt. Sed mitigari debent, si nimis impetuosa sunt, ac vehementia sua scopum criticum impedientia.

689. Si vero lateralia haec symptomata sunt, parasitica, et ad febrim absolute non pertinentia, ad nullum plane scopum utilem facientia, quemadmodum v. g. deliria, pervigilium etc. abroganda sunt omni conatu.

690. Ut in utroque casu, ex generalibus sed securis indicationibus aut mitigari, aut amoveri

possint damnosa symptomata, nosogenia eorum universim primo erit consideranda.

691. Symptomata morbosa in febribus oriuntur: 1) Ex rationibus dynamicis, seu ex virium organicarum laesione vel universali, quaemadmodum frigus, calor, vel extensa solum ad singula magis organa aut organismi systemata, viribus vitae, ut quondam medici dixerunt, deviantibus, ac ab universali aequilibrio aberrantibus, inaequaliter ad unum alterumve organum directis, quemadmodum v. g. spasmus localis diversus, ac inde iterum symptomata diversissima. 2) Ex ratione organismi in compage sua laesi, mox mutationibus facile adhuc corrigendis, si v. g. turgor organi, aut congestio cum volumine aucto peccat; mox difficulter aut plane non amplius reparandis, si v. g. partes organicae morbose separatae, aut morbose junctae et concretae sunt, aut humores extravasati, aut substantia deperdita; unde iterum multifaria ac numerosa symptomata morbosa profiscuntur. Et quidem non tantum primaria, ex ipsa adfectione morbosa in ipso organo oriunda, sed et secundaria, sive ad vicina organa a situ contiguo extensa, sive ad remota ex mero consensu, sympathica.

D. Küttel, rational. symptomatum febr. theoria. Arg. 1742.

692. Pro diversa jam origine sua, dum urgent febrilia haec symptomata, diversimode di-

rectis auxiliis profliganda, aut saltem lenienda sunt. Atque igitur cura symptomatica vel dirigenda est in vires totius organismi, vel in organum peculiarius adfectum.

693. Ad virium universim laesionem emendandam, ac symptomata inde proficiscentia profliganda aut mitiganda requiritur cura vitalis seu dynamica, quae quidem, quod dictum, in hoc casu simul symptomatica erit. Ad organa vero laesa liberanda, et amovenda symptomata inde oriunda, mox directo modo, ubi causa nota, mox et indirecto, ubi causa occulta est, therapia symptomatica erit dirigenda, vel in ipsum organum morbose adfectum, si symptomata sunt idiopathica, vel ad fontem mali, si symptomata mere effectiva aut et consensualia sunt. Quem in finem remedia ad justum locum directa, mox relaxantia, decrispantia, deplentia, mox roborantia, incitantia, mox revellentia etc. symptomaticam indicationem pro casuum diversitate explebunt, vel explere juvabunt. Insufficiente tamen omni therapia, si vitia organica irreparabilia restituendae obstant incolumitati, atque symptomatum seriem sustinent continuo.

694. Ut jam in ordine therapeutico cura symptomatica febrium, et quidem primo morbosorum symptomatum exponi possit, pro considerata eorum nosogenia erunt dividenda in s y m p t o m a t a d y n a m i c a, et s y m p t o m a t a a d f e c t i o n u m o r g a n i c a r u m.

695. P r i o r a sunt c o m m u n i a et consti-

tutiva omnium febrium, quoniam solum a virium morbosa adfectione pendent. Non vero in omni febre absolute adsunt, sed tamen cuivis adsociari possunt posteriora et minus communia, quin propterea adhuc specialem characterem febrium constituant.

696. Specialia morbosa symptomata, quae specialem febrilem characterem determinant, uti status nervosus, inflammationes etc. specialem etiam therapiam deposcunt, suo quamvis loco exponendam.

a) SYMPTOMATA DYNAMICA.

697. Symptomata dynamica seu communia omnium febrium sunt illa, quae universim febrem, ceu morbum dynamicum constituunt; in omni absolute febre adsunt, et in nulla absunt, quoniam a morbosa virium laesione unice pendent. Ita frigus febrile, calor febrilis, sitis febrilis, lassitudo febrilis.

FRIGUS FEBRILE.

D. Viscerus de rigore in febribus. Tub. 1574.
D. Ursinus de rigore febrili. Lips. 1656.
N. Visuliet Diss. de frigore febrili. L. B. 1760.
A. Hamberger Diss. de frigore symptomatico. Jen. 1765.
J. Leidenfrost Diss. de sensu frigoris. Duisb. 1777.
L. Gattenhof frigoris febrilis examen. Heidelb. 1778.
C. Weigel Diss. de horrore. Lips. 1791.

698. Frigus febrile et morbosum est molesta sensatio, nota cuivis, verbis tamen non ex-

plicanda, nisi negative a defectu grati caloris sensus desumatur expressio.

699. Est vel reale, vel ad sensum. Frigus reale percipitur tactu ab adstantibus, et thermometro distinguitur. Dum morbosum est, stipatur semper lassitudine insigni. Frigus ad sensum a solo aegro, partibus externis non frigentibus, imo interdum morbose calentibus perceptum, tactu ac thermometro non distinguitur. Utrumque vel est universale, vel locale; constans, vel transitorium, diverso typo recurrens.

700. Diversi etiam sunt gradus frigoris morbosi et febrilis. Levissimus gradus est aura febrilis, sensum quasi a venti frigidioris adflatu offerens. Altior gradus est horripilatio, vagus non intensi, fere subcutanei frigoris sensus, per vices pluries recurrentis, frequentissime ex dorso ad occiput adscendentis ac capillitium moleste stringentis. Longe major autem frigoris febrilis gradus est rigor febrilis, ob partium frigentium torporem, stuporem, ac abolitam artuum flexilitatem ita dictus; atque horror febrilis, ita nominatus a succussione et contremiscentia totius corporis cum sensu intensi frigoris. Qui tremor interdum a voluntate cohiberi potest, saepius autem nullo conatu voluntatis, nulloque adstantium auxilio praepeditur, donec calor febrilis ab intus se diffundat per organismum. Quare nullum dubium est, hos motus in-

voluntarios esse veras convulsiones. Altissimus denique frigoris gradus in febribus est algor febrilis, frigus reale fere cadaverosum, ab aegro non preceptum ea, qua adest intensione, comitibus plerumque sudore universali, ac debilitate quasi morientium.

701. Tempus, quo frigus febrile ingredi potest, est diversum. Frequentissime ac fere semper, symptomaticis solum febribus exceptis, praecedit febrem, illamque adnunciat, a vagis horripilationibus incipiens, atque ad rigorem vel horrorem transiens, per plures horas consistentem, solutum denique calore brevi interpollato, qui in constantem ac persistentem calorem febrilem abit. Ita non tantum in continuis, sed etiam in intermittentibus, sub quovis paroxismo, febribus. Non raro autem in continuis febribus quaevis exacerbatio stipatur accessu frigoris. Ita in catarrhosis, purulentis ac illis continuis febribus, quae de indole intermittentium participant. Hinc et actum criticum, seu potius graviorem, quae illum inducit, exacerbationem, frequenter antecedit horror; qui ceteroquin fere omnes majores organismi conatus, sub partu, sub transitu inflammationum in suppurationem etc. comitari solet. Denique et accidentalia frigora in diversis febribus, sub diversis earum stadiis, intercurrere possunt.

702. Phenomena frigus febrile intensius comitantia sunt: morositas; inertia ad motum

voluntarium; pandiculatio et oscitatio; turgor vitalis imminutus; pallor aut livor superficiei externae, praecipue labiorum, apicis nasi, canthi oculorum, faciei, manuum, unguium; cutis per totam superficiem corrugata, pluries anserina; labiorum et linguae siccitas cum siti praecipue frigidae aquae, difficulter fallenda; partium sensibilium torpor; lassitudo insignis ad lectum invitans; tremor omnium musculorum, ac maxillarum conquassatio; dedolatio lumborum et partium omnium concussarum; capitis obnubilatio; anxietas pectoris cum respiratione citata, frequenter tussiculosa; nausea ad cibos; urinae limpidae, non parcae; pulsus arteriarum debiles, parvi, frequentissimi.

703. Causa proxima hujus frigoris in febribus omnino ignoratur, et eousque non facile adsignabitur, quousque firma theoria caloris animalis sani et morbosi non habebitur. Reale, quod in praehibita calorici animalis evolutione consistit frigus, non pendet omnino ex imaginaria admixtione principii cujusdam salini humoribus sub ingressu febrium; non ex imminuto solidorum et fluidorum adtritu; non ex debilitate incitationis vitalis; non ex effervescentia humorum, aut ex aliis eorum mutationibus ad leges dynamico chemicas hucusque adsignatis; neque ex alia quacunque thoria explicabitur, quae motum humorum vitalem intrinsecum atque animalis electricitatis momentum sufficienter non respicit. Frigus

ad sensum, est adfectio mere nervosa; imo et reale frigus ad nervosas adfectiones inclinare, docent omnia fere phenomena frigus febrile comitantia, uti spasmus cutis, arteriarum et vasorum emulgentium, sensatio imperfecta, siccitas, sitis inexplebilis in maxima cum sensu frigoris contradictione etc.

704. Atque ex ipsis his phenomenis morbosis intelliguntur etiam deleterii frigoris febrilis effectus. Dum scilicet vasa omnia superficialia et minima spasmodice contracta, atque humores ad majora vasa, praesertim ad cor et pulmones repulsi sunt, oritur inde anxietas praecordialis molestissima ac congestio peripneumonica, imo sub majori gradu frigoris hujus diutius persistentis, praepeditus transitus sanguinis per cor, pulsuum arteriosorum intermissio cum invasione syncopali, nec non sanguinis in circulo retardati spissitudo subpolyposa. Qui omnes effectus morbosi ad mortem ducere possunt vel suffocativam, vel apoplecticam. Praesertim senes rigidi, in quibus vasa expandentibus humoribus non facile cedunt, sub ipsius frigoris intensioris accessu horrescentes moriuntur, aut suffocationis periculum saltem subeunt. Atque in cadaveribus illorum sanguis crassus immeabilis pulmonibus impactus invenitur.

705. Minime autem defuerunt medici, qui crediderunt, salutares etiam effectus a frigore febrili produci in organismo, illudque par-

tibus organicis, quas compingit, robur tribuere majus pro negotio coctionis, atque concussionibus convulsivis emissaria secretoria ac excretoria ad salubrem criticum actum melius disponere. Quae vero ideae sunt nimis hypotheticae.

706. Horror moderate intensus, brevi durans, funestis non stipatus phenomenis, boni quidem ominis universim in febribus est, futuram febrim indicat moderatam, et nisi in decursu accedant adversa epigenomena, devincendam viribus organismi. Horror autem nimis intensus, diu persistens, ingresso calore inordinate recurrens, febrem futuram gravem, longam, aut anomalam pronunciat, nisi ingredientis febris intermittentis hoc frigus sit. Pessimus est algor febrilis, mox cum virium dejectione intrans. Intercurrentia quoque frigora in continuis febribus, ad typum non spectantia, universim non sunt bona, atque longiorem decursum indicant. Quibus consideratis liquet, ex ipso frigore febrili aliquam haberi p r o g n o s i n in febribus. Quae vero, ut semper, imperfecta est, si ex unico phenomeno morboso desumitur.

707. C u r a hujus symptomatis febrilis, maximi est momenti. Frigus enim introitum febrium, uti crisis exitum constituit; atque pendet omnino a primi jam stadii justa directione, omnium seriorum, ipsiusque criseos moderamen. Quodsi et boni multum sub ipso febrium ingressu institui non posset, multum tamen committi posset mali,

quod futurum turbaret decursum. Ita illi, qui frigoris febrilis phenomena ex imminuta solum incitatione vitali ac reactionum organicarum debilitate eruunt, illamque stimulantibus ac nimis calefacientibus remediis mox emendare intendunt, stases humorum irresolubiles in organis teneriorribus, funestasque saepe inflammationes parant; vel saltem, dum remedia haec stimulantia agere pergant insequente jam calore febrili, aestuantes ab ipso morbo aegros reddunt adhuc calidiores.

708. Therapia rationalis hujus symptomatis, dum urget, consistet in ejusmodi auxiliis, quae spasmos minorum vasorum reserant, humores ex remora in majoribus vasis ad spissitudinem tendentibus adtenuant, atque ita restituendo libertatem circuli, omnes instantes salutiferas organismi operationes expedire juvant, crisibusque ipsis mature prospiciunt. Haec auxilia sunt externa et interna.

709. Externa auxilia sunt tepor lecti, adcubitus sani hominis, corpora calida cuti ac extremitatibus admota, praesertim lintea excalefacta, quae corporis superficiei undique arctius advolvi possunt. Item balnea calida, fomentationes et lotiones calidae, quarum pars resorpta etiam humores adtenuat. Imo, ubi ob difficilem sanguinis transitum per pulmones maxima anxietas adest, venaesectio etiam quandoque requiritur, summumque simul levamen conciliatur, si spongiae aqua calida madidae ori ac naribus admoventur,

ut vaporis balneum hoc modo etiam pulmonibus adplicetur, et vasa laxentur. Bene quoque promovere poterunt sanguinis gressum per vasa minora frictiones moderatae totius superficiei, praesertim extremitatum, cum pannis calefactis.

710. Interna auxilia consistunt in potu diluente, lenissimo tantum stimulo impraegnato, uti infuso florum tiliae, sambuci, chamomillae etc. tepide exhibito, quamvis spurius instinctus ad frigidam aquam impellat. Potus enim frigidus auget spasmos vasorum minorum, qui aucti emissaria superficiei claudunt, futurisque salutiferis organismi operationibus obsunt, plerumque etiam calorem insequentem reddunt intensiorem. Neque et tepidus potus nimis avide ac majori copia ingerendus est, ne eo extensus ventriculus magis angat praecordia; sed saepius et parca quantitate illum ingerere juvabit.

D. Moreau: Ergo tepidae potus febrium rigorem solvit? Par. 1695.

711. Et cum sub primo frigore incipientis febris nondum constet, qualis futura sit indoles ejus specialis, prudentia dictat, heroicis aliis non uti remediis, quibus generosae mutationes in organismo fiant, donec constiterit postea, quid specialius agendum sit.

712. Si vero algidum frigus urget cum virium prostratione, ita ut metus esset, aegrum frigori fortiori succumbere posse; uti ex pulsuum exilitate et intermissione, sensuumque caligine cog-

noscetur; si simul frigus reale ac fere cadaverosum externe adplicatis calidis nec minimum emendatur; tunc temporis ob indicationem vitalem urgentem ad remedia interna cardiaca, stimulantia et calefacientia recurrendum, atque ejusmodi virium laesio fere ut malignitas febrilis consideranda erit.

CALOR FEBRILIS.

L. Mercatus de natura caloris febrilis. Val. 1611.
A. Nicolai Diss. de caloris febrilis effectibus. Jen. 1760.
L. Gattenhof caloris febrilis examen. Heidelb. 1778.

713. Calor febrilis et morbosus oppositam frigori sensationem offert, notam cuivis, utut verbis non explicandam. Omnibus febribus adeo commune est symptoma, ut in omni genere earum, etiamsi non semper in omni stadio observetur.

714. Etiam calor morbosus vel est realis, vel solummodo ad sensum. Realis, etiam externus dictus, distinguitur quidem tactu adstantis; sed quoniam nimis relativus est sensus caloris morbosi ad calorem manus tangentis, tutius thermoscopio sub axillam immisso, graduque deprehensi cum gradu caloris sani hominis computato determinatur. Calor ad sensum, seu internus, a solo aegro, qui externe non calet morbose, sentitur, illumque aegri tum sponte accusant, tum vario gestu denunciant. Uterque vel est universalis, vel localis; constans, al-

ternans cum frigore, fugax, vel transitorius typo diverso.

715. Gradus ejus sunt diversi. In leviori gradu calor morbosus et febrilis est amoenus, aut saltem non ingratus, nec tangenti, nec ipsi aegro. In majori gradu est urens, intensione molestans ac inquietans aegrum, tangentis manum aestuose feriens; nunquam tamen in febribus normalem sanorum calorem pluribus superans, quam 16 gradibus Thermometri Fahrenheitiani. In maximo gradu est mordax, sub manu tangentis increscens; sed ex eo, ut videtur, quod caloricum tangentis a cute calentis non libenter arripiatur, nec ad aequilibrium conducatur.

716. Tempus, quo calor febrilis ingreditur, diversum est. Plerumque sequitur quidem horrorem, pedetentim ab intus ad exteriores partes diffusus; interdum autem sine frigore praegresso statim a calore orditur febris, quemadmodum symptomaticae febres pleraeque. Sub exacerbationibus continuarum febrium, sive nocturnis sive aliis exaltatur; ac iterum imminuitur sub remissionibus. Sub critica vero exacerbatione plerumque summum adtingit fastigium. Intercurrere demum in febribus etiam inordinate potest calor accidentalis, a lateralibus pendens causis.

717. Phenomena, quae calorem febrilem intensiorem comitantur, sunt fere sequentia: turgor vitalis adauctus; facies plena, rubra; labio-

rum ac linguae siccitas, aut siccitatis sensus; sitis, sed potu facilius ac sub frigore fallenda; cephalaea; sensorii communis laesiones diversae, interdum quidem facultatum mentis quarumdam exaltatio, alias vero et perversa earum dispositio, imo quandoque, uti in junioribus subjectis, soporosa conditio; respiratio citata cum halitu aestuante; inquietudo et jactitatio; virium animalium major, ac in frigore libertas; urinae parcae, profundius tinctae, sub mictu ardentes; pulsus arteriarum pleni, frequentes; cutis mollis, multum transpirans. Sed sub mordaci status nervosi calore, cutis ac urinarum etiam obposita conditio observatur.

718. Causa proxima caloris febrilis consistit quidem in uberiori evolutione calorici per vires organicas; sed ratio evolutionis hujus auctae eo magis nos latet, quod ea sub vitalium actionum plane opposita, ac aeque sub languente, quam sub exorbitante conditione obtinere possit. Facilius sane determinatu est, a quibus non pendeat circumstantiis, quam a quibus dependeat. Minime haec morbosa calorici generatio explicatur ex majori adtritu fluidorum in vasis; nam in mollissimis subjectis, in quorum flexilibus vasis minor adtritus est, maximus esse solet calor febrilis. Neque cum circuli velocitate calorem animalem in aliqua ratione esse, videmus in moribundis, quibus sub frigore lethali pulsus sunt frequentissimi, atque inverse in typhosis aegris, qui-

bus calor est mordax pulsibus non multum velocibus. Minime quoque derivanda est calorici copiosioris extricatio ab impetu majori actionis vasorum in fluida; nam rigidi senes sub fortissimo pulsu arteriarum frigent, ac debiles in febre nervosa aegri enormiter calent. Minime demum aliae hypotheses diversae morbosam in febribus evolutionem calorici dilucidare valent, uti idea effervescentiae humorum, aut illa praevalentis oleosi principii in sanguine etc. Neque neotericorum sententia de processu organico vitali, combustioni analogo, ita clare ex legibus dynamico-chemicis exponit genesin caloris animalis tum sani, tum morbosi, ut haec theoria ad dijudicationem et curam hujus symptomatis febrilis cum fructu adhiberi possit.

719. Effectus caloris febrilis intensioris ac nimis diu persistentis valde funesti esse possunt organismo. Liquidissima enim humorum pars per calorem nimium dissipatur, vasa inde vacua minora collabuntur, organa minoribus vasis donata, lingua, oculi, cutis etc. exsucca et arida redduntur; atque si idem obtinet in tenera fabrica cerebri ac pulmonum, etiam ex siccitate, ut Hippocrates adnotavit, perire possunt aegri. Residui a morbosa dissipatione humores mutationes subeunt diversas, negotium praecipue secretionum alterata miscela valdopere turbantes. Praesertim autem acriora principia sanguinis liberius evolvuntur et magis exaltantur; inde solidum

vivum magis irritatur, sensibilitas et irritabilitas impetuosius exstimulatur, atque alio iterum modo diversae functiones vitales diversimode laedi possunt, diverso periculo.

720. Attamen calor moderatus aequabilis nonnullos etiam salubres effectus exerit in febribus. Totum enim negotium maturationis ac subactionis sive coctionis fomitum materialium febres facientium aut sustinentium calore aucto, ac aequabiliter persistente absolvitur et expeditur. Humores serosi ac albuminosi, exemplo erit calor galinae incubantis, eo redduntur fluidiores et mobiliores. Atque ita ad ipsas crises optatas organismum praeparare juvat calor, excernenda solvit, aut salubres metastases atque suppurationes, uti v. g. in variolis, promovet et facit; tumores inflammatorios duros irresolubiles in mollem ac fluctuantem abscessum mutat et maturat. Unde etiam intelligi potest caloris febrilis in solvendis obstructionibus potestas.

721. Ut ex calore febrili, in quantum ex uno symptomate desumere eam licet, prognosis aliqua habeatur, adtendendum erit ad ejus intensionem, extensionem et durationem. Aestus febrilis nimis intensus, praesertim in subjectis adultis, universim periculosior est moderato calore febrili. Mordax calor inter omnes pessimus. Calor aequabilis universalis, magis adfectionem virium universam, calor vero topicus fixus eminens, magis organicas adfectiones denotat. Et quidem

calor capitis validus, delirium, convulsiones, apoplexiam, aut cerebri inflammationem praesagit. Calor pectoris, hypochondriorum, abdominis internus fixus, aut inflammationem instantem in organo regionis calentis, aut praesentis jam inflammationis terminationem in suppurationem aut gangraenam eo tutius indicat, quo intensior est ardoris sensus. Calor febrilis intensus ultra septimum diem in febri continua aequaliter persistens, nec ulla praevia crisi imminutus, durationem febris longiorem et periculum nunciat.

722. Patet ex his, quanta cura adtendendum sit ad hoc symptoma febrile, ut funesti eventus imminuto per artem calore praecaveantur.

723. Cum vero calor febrilis, praesertim ille, qui per omnem organismum aequabiliter dispersus est, symptoma morbosum sit mere dynamicum, a virium organicarum ac actionum vitalium laesione pendens, quod quidem ex diversis et oppositis virium conditionibus, ac aeque ex debilitate, quam ex maxima earum exorbitantia oritur; hinc generalis quaedam therapia, omnem in diversis febribus calorem leniens, non datur alia, quam illa vitalis, quae vitae actiones viresque organicas ipsas pro diversa sua conditione diversis auxiliis moderatur. Absoluta enim refrigerantia non habentur.

724. Illa, quae omni sine distinctione calori in febribus occurrere valebunt symptomatica auxilia, sive externa, sive interna, solummodo

eum in finem tendunt, ut uberior calorici evolutio inhibeatur, quin principali ac vitali indicationi detrimentum inde fiat.

725. Externa haec remedia sunt: temperatura aëris moderata, nec frigore nec calore irritans aegrum, optima circa + 14° Thermometri Rheaumuriani, aër alienis exhalationibus non foetus, saepius renovatus cauta ventilatione, subhumidulus; stragulorum ponderosorum et praesertim plumearum culcitarum evitatio; decubitus in lecto suberectus; somni nimii praepeditio; versatio brevi mora extra lectum; lodicum aut totius lecti crebra mutatio. Actu frigida corpori aestuanti febricitantium adhibita, pro momento quidem refrigerant, adauctis vero aut revocatis minorum vasorum spasmis incendunt serius graviorem calorem; exemplo nivium manu tractatarum, quae in partibus antea frigefactis urentem postea producunt aestum. Unde intelligi potest, quam anceps remedium in calore febrili sint lotiones ac rigationes frigidae, aut balnea frigida. Praeplacent in febribus ad calorem imminuendum talia, quae relate ad aestuans corpus febricitantis minus frigida sunt, utut absolute ac majori gradu non frigeant. Omnis repentina vicissitudo organismo infensa est, in febribus infensissima.

726. Interna remedia, aut refrigerantia in omni casu, aut saltem calorem febrilem non augentia sunt: potus egelidi, aut potius tepiduli, spasmos vasorum non tantum non augentes, sed

secretionem in laxatis minimis vasis, atque moderatam transpirationem promoventes. Reficit quidem potus frigidus, ad quem spurius instinctus trahit calidum aegrum, sed postea calorem auget. Meliores inter hos potus tepidulos sunt submucilaginosi, saccharini, melliti; uti decocta hordei, avenae, tenuia decocta radicis althaeae aut salep, infusa florum verbasci, herbae althaeae, serum lactis, emulsa.

727. Haec in genere. In specie, pro diversa speciali causa caloris febrilis, et pro diversa conditione status virium vitalis, remedia etiam diversa contra exorbitantem calorem febrium in usum trahenda sunt. Mox ergo venaesectio, mox alviductio, mox aciduli potus, mox saliti, mox etiam subvinosi calorem febrilem in individuis febribus infringere valent. Horum autem relative ad specialem febrium indolem agentium remediorum refrigerantium selectus exquisitior, spectat ad specialem febrium therapiam; quam et exquisitum scopo respondens regimen diaeteticum semper suffulcire debet.

728. Monere tamen convenit, nunquam calorem febrilem eousque esse minuendum, ut aeger ad normalem sanorum calorem redeat, aut adhuc minus caleat sano homine; sed ille quidquam altior caloris gradus, qui moderatam ac salutiferam in febribus operationem organismi comitari solet, cum aliqua febre est relinquendus.

SITIS FEBRILIS.

D. van Dan Diss. de siti febrili. L. B. 1758.

729. Potulentorum desiderium sitis vocatur; quodsi morbose adaugeatur, polydipsia dicitur. Communissimum omnium febrium symptoma, in omnibus fere stadiis earum, magis autem urgens plerumque sub frigore, quam sub calore febrili.

730. Sitis in febribus diverso gradu adparet, et diversis modificationibus. Interdum est satiabilis, et potu pro aliquo tempore fallenda; nonnunquam autem insatiabilis, sumto fere quovis potu adaucta. Posterior mox silentiosa, tantalea, uti in febribus typhosis, in quibus sitientes potum non petunt, sed oblatum avidissime tamen hauriunt; mox clamosa, uti in frigore febrium intermittentium, sub quo plerumque importune expostulant et ingurgitant potum, atque poculo vix siccato plenum denuo efflagitant. Adeo vesanam sitim sub frigore febris quartanae videre licuit, ut aeger nullo plane potu satiandus, ad urgentem exstinguendam sitim immerserit ora et linguam vasi aqua pleno.

731. Causa proxima sitis febrilis male quaesita fuit in salsedine humorum, quae omnino sub primo febris ingressu, ubi sitis plerumque maxime urget, subponi non potest; male in siccitate oris, linguae, faucium, quae sane maxima in febribus nervosis est, in quibus sitis raro ur-

get; male in fervore partium organicarum et subductione laticis aquosi, nam et frigidissimi hydropici impetuose sitiunt. Quemadmodum omnium adpetentiarum imminutarum et auctarum, quemadmodum ergo et hydrophobiae et adipsiae ratio, ita et ratio proprior sitis in propria, sed incognita nervorum dispositione latet; quod docet tum sitis instinctualis ad salubria potulenta, tum ipse aegrorum spurius instinctus ad nocivum potum, v. g. ad frigidum sub frigore febrium, ad copiosum ventre alioquin jam onerato. Et quidem vel in omni systemate nervorum haec morbosa dispositio latet, uti sub siti febrili; vel unice in nervis tractus alimentaris, uti sub siti ex salsis ingestis, et ex saburra primarum viarum.

732. Jam pro instinctus diversitate, potus ad quem sitis urget, ingurgitatus bonos et malos effectus exerit. Bonos, in quantum humores adtenuat eorumque dyscrasiae prospicit, deperditum laticem aquosum restituendo. Malos, in quantum omne liquidum haustum, humoribus non totum adsimilatur, atque superfluum organismo molestum fit; imo molestius fieret, si non iterum subduceretur provida excretione, quae nomine urinarum potus venit.

733. Prouti ex omni symptomate febrili, ita etiam ex siti, momenta quaedam prognostica habentur. Absentia omnis sitis, adipsia, calore interim febrili aestuante, mali ominis est; talis

enim symptomatum contradictio nervos male dispositos indicat, atque instantem statum nervosum plerumque designat. Sitis quoque clamosa, nullo potu satianda, boni ominis non est. Talis praesertim observatur in aegris, qui gangraena aut magna suppuratione visceris cujusdam laborant. Melioris notae semper illa sitis est, quae intensione sua intensioni febris respondet. Quo melius potulenta sitim sedant, et quo moderatiori potu illa satiatur, eo melior est conditio febricitantis.

734. Cura hujus symptomatis, dum urget, dirigenda erit diversis auxiliis in diverse laesam conditionem virium organicarum. Quod solo potu desiderato minime praestatur; qui quidem sitim fallit, sed non tollit, quousque causa ejus in organismo febricitante latet.

735. Falsum igitur principium est, sitim febrilem absolute potu esse abigendam. Mox enim venaesectio, mox alviductio aut emeticum, mox alia et diversa pro causae diversitate therapia hoc symptoma levabit, potu ad summum solummodo coadjuvante. Imo non adeo requiritur febricitanti potus, qui praesentem sitim sedat, quam qui futuram praevenit.

736. Hoc scopo generatim, ac sub quacunque febrium indole et virium conditione, optime conveniet aegris febricitantibus potus subaquosus, submucilaginosus, subfatuus, egelide aut tepidule, atque non tumultuarie sumendus.

D. Cornuti: Ergo sitis in vigore febrium potu tepido lenienda? Par. 1587.

737. Hinc instinctui febricitantium ad frigidum et acidum, et praesertim ad vinosum potum non sine circumspectione indulgendum, nec tamen semper et absolute abnuendum est, cum non desint exempla, aegros a potu, qui denegatus fuit, clandestine hausto, interdum refectos et sanitati restitutos fuisse.

738. Princeps autem indicatio et vitalis quammaxime dirigere debebit medicum in concedendo aut abnuendo potu instinctuali, qui restaurante scopo ab aegris desideratur. Imo et specialiores indicationes considerandae erunt, antequam vel aqua frigida, vel emulsum, vel potus acidus, vel vinosus etc. tuto concedi possit desideranti aegro.

LASSITUDO FEBRILIS.

A. Fischer Diss. de lassitudine. Erf. 1728.

739. Segnities ad motum voluntarium aegre vincibilis, cum sensu defatigationis quasi a labore aut itinere peracto, lassitudo dicitur. Quae si oritur sine causa manifesta vires animales fatigante, spontanea vocatur, atque in febribus, quarum communissimum ac constitutivum symptoma est, febrilis.

740. Minime consistit in impotentia ad motum, atque igitur a paralytica debilitate plane differt; neque partium movendarum dolor motum impedit. Attamen in majori gradu lassitudo stipatur proprio molesto, praesertim ad musculorum

insertiones sensu, ac si fustibus partes essent dedolatae, tuncque nomine d e d o l a t i o n i s venit.

741. Simplex ergo lassitudo non est, nisi languor virium animalium, sub quo motus voluntarii cum sensu ponderis et difficultatis, nec non efficaciori tantum voluntatis nisu peraguntur. Hinc non differt ab ipsa debilitate simplici, imo nonnisi debilitas animalis est, mox spuria, mox vera, quae cum universali ac vitali debilitate qualibet simul semper incedit, illamve instantem prima adnunciat. Quare a febribus, ceu morbis dynamicis ac virium, inseparabile hoc symptoma est; sub omni stadio earum, ab invasione usque ad crisin semper et diverso gradu observandum.

742. Phenomena socia lassitudinis febrilis sunt: desiderium quietis, lecti, aut situs cujuscunque, sub quo paucissimi musculi agunt, quiete tamen non recreante; fastidium motus et magna ad necessarium anxietas; incessus titubans; motatio tremula, inconstans; cita a minimo motu defatigatio; infirmitas columnae vertebralis, capitis, extremitatum; decubitus negligens; morositas. Hinc penitus differt haec lassitudo a debilitate reconvalescentium, qui utut lassi, lectum tamen libenter deserunt, pro viribus ambulant, lassi quiete recreantur.

743. C a u s a p r o x i m a hujus lassitudinis febrilis aeque obscura est, ac motuum voluntariorum ratio, et ipsius voluntatis animi alterata ab infirmo organismo dispositio. Multi hujus sym-

ptomatis febrilis causam in systemate musculorum voluntariorum, ex circuli humorum laesione aliisque effectibus febrium morbose laeso ac aegre movendo; alii vero in nervorum systemate quaesiverunt, supponentes liberum commercium inter encephalon et musculos movendos per febris effectus interceptum, spirituumque nervosorum motui commodo insufficientem influxum. Ast in utroque simul momento verosimilius delitescit lassitudinis causa, vires motrices musculorum voluntariorum mox obruens, uti plethora, orgasmus, miasmatica irritatio etc. mox reapse debilitans, uti humorum vitalium dispendium, inedia etc. Obscuris tamen rationibus proprioribus. Ipsa tandem assidua totius organismi oscillatio febrilis, ad fibrarum delassationem non parum contribuit.

744. Effectus hujus symptomatis vix unquam boni sunt, nisi fors quies illa, quam instinctu quaerunt febricitantes lassi, ad morbum felicius absolvendum contribuat. Multo saepius mali observantur, eoque gradu pejores, quo magis urget hoc symptoma. Facile enim nervosae animalium virium laesiones, in illas vitalium transeunt, cum focus omnium harum laesionum in encephalo sit.

745. Praesertim lassitudo intensior nimis mature irruens in febribus, aut nimis repente quocunque febrium tempore; item lassitudo non respondens gradui febris, compagi organicae ac aetati aegri, semper ominosa et mala est. Ac in-

verse, in graviori febre constantia ac libertas quaedam animalium virium, bonis signis merito adnumeratur. Hinc et aliqua prognosis ex hoc etiam symptomate in febribus habetur.

746. Cura hujus symptomatis, si urget peculiarius, cum mere dynamicum sit, etiam unice in virium organicarum diversam laesionem erit dirigenda. Obpressae animales vires erunt liberandae, debilitatae erigendae. Relate enim ad hanc conditionem virium usus restaurantium remediorum erit diversus. Hinc mox venaesectio, mox emeticum, mox incitans medicamen lassas vires sublevat.

747. Unicum igitur ac generale auxilium in omni lassitudine non datur. Generatim tantum aegris his conducet, omni nisu ac animo devincere inertiam ad motum, ac minime indulgere segnitiei. Languentes enim vires animales moderato exercitio optime roborantur. Aeque hoc videre licet sub lassitudine ex spuria debilitate, quam sub illa ex debilitate vera; nam ebrius e. g. intensis omni animo viribus superare tamen valet ignaviam bacho inductam, et equus maximum ex labore exhauriente torporem vincere, si flagello concitatur.

748. Quare lassos aegros continuae quieti committere non opportet; sed diverso impulsu ad moderatas motationes invitare.

b) SYMPTOMATA ADFECTIONUM ORGANICARUM.

749. Febribus minus communia sunt symptomata adfectionum organicarum, quae non pendent a sola et universali omnium virium laesione; proinde non ita constitutiva sunt, ut in omni febre absolute adesse debeant, sed proveniunt potius ab adfectis secundario per vires laesas organis in ipsa compage, quin tamen specialem febrium characterem determinarent.

750. Pro diverso situ organorum adfectorum dividuntur in cephalica, thoracica, abdominalia et cutanea.

α. SYMPTOMATA CEPHALICA.

751. Symptomatibus febrilibus cephalicis adnumerantur cephalaea febrilis, vertigo febrilis, syrigmus febrilis, delirium febrile, coma febrile, pervigilium febrile, spasmi, convulsiones et tremores febriles.

CEPHALAEA FEBRILIS.

752. Dolor capitis non quidem constantissimum et constitutivum, attamen valde commune symptoma febrium est, in diverso, interdum in omni stadio earum obvium.

753. Ratione sedis est totalis vel partialis, scilicet orbitalis, frontalis, temporalis, occipitalis; internus et externus.

Interni sedes plurimum in meningibus ac periosteo interno; externi in pericranio, et membrana Schneideriana. Ratione intensionis diversus est, a levissimo usque ad dirissimum. Ratione sensationis molestae, stringens, pungens, pulsatilis, temulentus, vertiginosus. Ratione durationis assiduus, remittens, intermittens, periodicus, vagus. Ratione causae idiopathicus et sympathicus, protopathicus et symptomaticus.

754. Hae vero causae doloris capitis adeo numerosae sunt, ut nonnisi in exacta cephalaeae monographia enumerari possint, suo in speciali nosologia loco. In febribus generatim causas hujus symptomatis sistunt: congestio, inflammatio et spasmus illorum organorum, quae sedem huic dolori praebent.

755. Effectus cephalaeae gravioris semper sunt mali. Inde enim maxima febricitantium inquietudo, pervigilium, febris augmentum. Imo dira cephalaea diu persistens facile inducit delirium, convulsiones, ipsamque apoplexiam. Quare et hoc symptoma ad prognosin in febribus conferre potest.

756. Cura hujusce symptomatis febrium, quod ob vehementiam cruciatuum, quos inducit, non raro urget ad praestandum efficax auxilium, pro ratione causae, qua inducitur, diversa erit. In genere autem, ubi causa non detegenda aut non amovenda, ubi specialis indicatio non datur,

aut data expleri non potest, multum juvabunt in omni casu remedia derivantia et repercutientia a capite; nempe situs corporis suberectus, versatio in loco obscuro et tranquillo, capillorum abscissio, ligatura capitis, fomentum frontale frigidum, epispastica ad partes inferiores, alvi moderata solutio, evitatio motus, pathematis ac momenti cujusvis, quo humorum ad caput impetus augeri possit. Narcotica igitur hunc dolorem saepius augent, quam minuunt.

VERTIGO FEBRILIS.

757. Vertigo, adparens objectorum externorum rotatio aut nutatio cum metu lapsus, haud insolitum febrium etiam est symptoma, et molestum; mox sereno capite, mox gravi aut temulento. Plerumque urget sub motu ac erectione corporis; interdum vero etiam jacentes aegros molestat, ac minime in sola visus hallucinatione consistit, quoniam etiam clausis oculis percipitur.

758. Utut proxima causa vertiginis plane ignota sit, remotiores tamen ejus in febribus causae fere eaedem sunt, ac illae, quae cephalaeam faciunt; alia tantum earum modificatio est, et ad alia organa directio. Praeterea saepe miasmatum contagiosorum, fere subnarcoticorum in organismum susceptio, situs in lecto horizontalis motu corporis diu neglecto, atque debilitas ex morbo nimis diu protracto aut ex humorum jactura, symtomati huic producendo in febribus favent.

759. Quod boni ominis nunquam est, et facile statum nervosum aut apoplecticum pro effectu habet; interdum etiam molesto vomitu, ejusque pravis sequelis stipatur.

760. Cura hujus symptomatis urgentis, molesti et periculosi erit adcommodanda causis, plethorae, saburrae, debilitati etc. Generalia, quae ubique convenient auxilia, ea erunt, quae in dolore capitis, evitato simul omni motu, qui vertiginem inducit. Vertigo convalescentium ex praegressa humorum jactura aut duratione febris emendatur nutritione.

SYRIGMUS FEBRILIS.

761. Syrigmus falsas diversas et molestas offert perceptiones in organo auditus; mox susurrum undarum aut ventorum frementium, mox tinnitum fere campanularum, mox molendinae strepitum. Frequens febrium symptoma, quod non raro stipatur obauditione aut surditate.

762. Habetur quidem vulgo pro symptomate vel humorali, vel nervoso; nam et apoplexiam ex utroque fonte prosilientem plerumque adnunciat. Sed et metastases circa aures oriundas antecedit, et in diversi generis febribus obvenit, potissimum vero in illis catarrhosae indolis, quae adfectis mucosis faucium membranis incedunt. Hinc frequens causa hujus symptomatis in laesa functione tubae Eustachianae quaerenda videtur, qua debita renovatio aëris in cavo tympani intercipi-

tur. Huc autem hujus canalis compressio, constrictio, obturatio, mucositas aut ariditas nimia conferre potest.

763. Hinc cura hujus symptomatis pro diversa causa erit varia. Si febri essentiale est, uti catarrhoso nervosis febribus esse solet, nonnisi sanato morbo principe profligabitur, imo et convalescentes adhuc molestabit; si vero accessorium est et a laterali causa oriundum, plurimum juvabit derivans et revulsorius adparatus.

DELIRIUM FEBRILE.

D. Sperling Diss. de deliriis febrium contin. Witeb. 1696.
A. Bing Diss. de delirio febrili. Hal. 1733.
N. Pezold Diss. de delirio febrili. Lips. 1762.
D. Xell Diss. de delirio febrili. Gies. 1784.
J. C. Meyer meletemata delirii febrilis. Hal. 1797.

764. Delirium, paracope, est illa morbosa sensorii communis conditio in febribus, qua ab impressionibus internis spontaneis phantasmata, seu tales ideae in mente provocantur, quae inconcinno sermone aut gestu, impressionibus externis per sensus factis non respondente, se manifestant. Differt ab insomnio absentia somni, et non est, nisi insomnium vigilantis.

765. Delirium est symptoma unice febribus commune, prouti exanthema; hinc epitheto non indiget ad statum febrilem designandum. Alienatio mentis sine febre, vesania dicitur.

766. Varii autem sunt gradus delirii, variae-

que modificationes. Quod plurimum pendet a fortitudine et duratione impressionum internarum, quae mox elidunt, mox admittunt impressiones objectorum externorum, praevalentibus igitur mox illis, mox his. Inde delirium c o n t i n u u m et g r a v e, si actio causarum internarum in sensorium tam valida est, ut superet omnes impressiones per sensuum externorum organa factas; tuncque nulla ratione aeger persuaderi, nec ulla externa impressione ab internis averti aut liberari potest. Vel est i n t e r c i s u m lucidis intervallis, si morbosae internae impressiones pro tempore silent; atque tunc ipsimet aegri perpessam mentis hallucinationem agnoscunt. Vel demum v a r i a b i l e est et l e v e, alternantibus brevi momento internarum ac externarum impressionum actibus praevalentibus; tuncque ideae morbosae interdum delentur, aegri ab adstantibus moniti et correcti resipiscunt, se deceptos phantasmate agnoscunt, imo ipsimet omni voluntatis nisu ad perversas ideas delendas animum intendunt, mox autem in pristinam relabuntur phantasiam.

767. Ab impressionum internarum in sensorium vivacitate diversa, pendet etiam diversum a delirio provocatum p a t h e m a, seu voluntatis directio diversa. Inde mox delirium t a c i t u r n u m, sub quo aegri secum ipsis occupati sunt, voluntate non multum incitata; mox m u r m u r a n s, g a r r u l u m aut c l a m o s u m, ubi fixas aut vagas suas morbosas ideas libenter aliis com-

municant; mox jucundum et jocosum, mox iterum triste et morosum, prouti phantasmata vel gaudium, vel aversationem provocant; mox denique placidum, levi solum pathemate stipatum, mox econtra patheticum, nimis impetuose concitans voluntatem, aut furiosum, quo vel fugam omni nisu capere aegri, vel sibi violentas manus inferre, vel aliis, quibus ex phantasia male volunt, minis aut gestibus, opprobrium aut damnum injungere cupiunt et student. Deficiente autem intellectus usu, quo utilem in finem voluntatem dirigere nesciunt, minime tamen, et in summo furore, omni carent ratiocinio, atque relate ad morbosas suas ideas, non sine consequentia agunt; more somnambulonum.

768. Causa proxima delirii latet quam profundissime, et latebit, quousque omnium sensorii communis functionum ratio erit occulta. Generatim quidem in morbose mutata cerebri dispositione quaerenda est, exactius vero determinare modum, quo internae morbosae impressiones fiunt, aeque non licet, ac illum, quo insomnia tempore somni oriuntur. Displicet intrare in labyrinthum hypothesium.

769. Remotae causae delirii melius sunt notae, suntque eaedem fere, quae cephalaeae, aliis solum modificationibus cerebrum laedentes, ipsamque, ut videtur, pulpam cerebri, sensuumque organorum primordia alterantes. Hinc, uti cephalaea, etiam delirium vel idiopathicum, vel

symptomaticum, vel sympathicum est. Inter numerosissimas in febribus causas delirii communiores sunt: congestio humorum quaevis, et inflammatio in capite, irritatio heterogenei aut in cerebro, aut in organis cum eo consentientibus, aut in omni systemate nervoso; atque nervorum etiam energema fractum. Hinc nullum febrium genus est, quod delirio stipari non possit.

770. Effectus hujus symptomatis morbosi nunquam boni sunt, semper mali. Boni nunquam sunt, quoniam nullus utilis scopus eo adtingi potest. Mali semper, quoniam vel pejora symptomata, praesertim convulsio et apoplexia delirium febrile facile insequuntur; vel saltem pro tempore homo maximo bono et decore suo privatur, intellectu, atque ad damnosas actiones facile perducitur.

771. Delirium praecipue ferox et pluribus diebus persistens, nullis intervallis lucidis intercisum, pervigilio, clamore ac conatu ad motum assiduo stipatum, notissimis antea non amplius agnitis, semper funestum, ac plerumque morte apoplectica terminatur. Malum quoque omne delirium morosum, tristi pathemate aegrum premens. Periculosum omne, si urinarum et alvi retentio, adsumendorum aversio, ac status nervosi symptomata accedunt. Minus periculosum est delirium leve, nocturnum aut mox a somno intrans, praesertim in subjectis valde irritabilibus. Ita et delirium jocosum cum risu. Bonum, ubi

somnus delirium sedat. Hipp. Ad prognosin igitur hoc symptoma omnino contribuit.

C. H. Döring doctrina Hippocratis de deliriis optimum semiotices exemplar. Marb. 1790.

772. Cum causae delirii adeo diversae esse possint, nulla universalis methodus curationis hujus symptomatis habetur, sed pro diversitate causarum diversa requiruntur remedia. Si plethora aut inflammatio in causa, antiphlogistica derivantia requiruntur; si sordes gastricae, emetica aut purgantia; si colluvies serosa, revellentia irritantia; si debilitas vera et status nervosus, stimulantia et excitantia, praesertim talia, quae libentius tentant caput. Narcotica, absentibus nonnisi inflammatione, humorum ad superiora turgore, saburra et debilitate, tuto adhiberi possunt.

773. Ubi tamen specialis character febris aut non cognoscitur, aut illi satisfacere non licet, generatim illa pro cura hujus symptomatis commendari possunt, quae tum humores, tum nervorum adtentionem ad remotas a capite partes vertunt, repercutientia ac revellentia dicta; nempe capitis tractamentum frigidum, capillorum abscissio, mitrarum abjectio, alvi moderata solutio, epispasticorum ad inferiores partes adplicatio. Universim non bene ferunt calidum tractamentum delirantes, ac numerosis compertum est exemplis, calidis hypocaustis sub delirio retentos, custodumque manibus elapsos, subito resipuisse in

aëre libero. Hinc etiam pro potu optime conducunt potus refrigerantes, et praecipue in omni fere delirio, emulsum, pro dato casu, levi camphorae aura impraegnatum. Omnia econtra sunt vitanda, quae turgorem humorum versus caput augere possunt.

774. Hinc male fit, si inquieti delirantes statim ligantur aut vinculis coërcentur, nam ob maximum tunc et assiduum nisum ad liberum motum magis adhuc commoventur. Praeplacet, ubi fieri potest, custodum indefessa cura motus inconcinnos delirantium apte dirigere, aut sine magna violentia inhibere.

775. Ipsa moralia et psychica remedia non sunt negligenda. Ideae morbose natae vel delendae, vel minuendae sunt alienis et fortioribus externis impressionibus, quae mentis adtentionem figere valent. Hinc omnes sensus, praecipue visus et auditus sunt excitandi, tenebrae vitandae, aegri saepius appellandi et commonendi, a pravis ideis revocandi, in phantasmatibus non confirmandi, ludibrio non habendi, non illudendi, maxima patientia et humanitate tractandi.

776. Est tamen gradus delirii, ubi nulla valet persuasio et demonstratio, imo et asperius aegrum alloqui juvat. Quodsi malas intentiones excrant ejusmodi delirantes, statim omnia sunt amovenda, quibus sibi aut aliis damnum inferre possunt; fenestrae quoque et januae caute custodiendae.

777. Non semper autem his omnibus auxiliis periculosum hoc symptoma febrium feliciter profligatur, prudensque medicus ideo de matura instantis delirii praefocatione sollicitus esse debet. Hinc tanti momenti est, futurum delirium praenoscere, cujus signa fere sequentia erunt: cephalalgia calida, pulsans, sine remissione; temulentia; pervigilium aut somni breves insomniis turbati, terriculamentis interrupti; absentia mentis temporaria mox a somno; memoria madida, reminiscentia debilis; faciei turgor; pressio ad radicem nasi; oculi scintillantes, torvi, vagi, lemosi; susurrus aurium; masticatio ore vacuo; sputatiunculae frequentes; labiorum motitatio et in proboscidem per vices configuratio; potulentum ore retentum et non deglutitum; sitis absentia sub febri intensa; lingua sicca, tremula, aegre porrigenda; silentium ad interrogata, responsio non petita, sermocinatio cum absente; character moralis immutatus, placidi in ferocem, honesti in indecorum; dentium stridor, quibus non consuetus est; respiratio magna, tarda, pulsibus non respondens; decubitus negligens cum gestibus indecoris in homine ceterum verecundo; gesticulationes subconvulsivae; sensilitas imminuta, dolorum incuria; cutis sicca, alvo et urinis parcis; depositio excretorum in lectum ab homine ceterum mundo; pulsus arteriosi magni, vibrantes.

778. Hisce symptomatibus, aut pluribus eorum in conspectum venientibus, mature contra

inimicum adpropinguantem arma sunt paranda, diversa pro diversa indole febris. Non parum quoque ex parte aegri confert ad praevertendum delirium, determinata et fortis animi erga phantasticas impressiones resistentia.

COMA FEBRILE.

A. Crispus Comment. in letharg. febri acutae supervenient. Panorm. 1668.

D. Schütte Diss. de comate et pervigilio. Traj. 1718.

779. Morbosa assidua somnolentia in febribus coma dicitur; quod duplex est, somnolentum, cum continua non cohibenda propensione in somnum profundum, ex quo vix excitari possunt aegri; et vigil, ex quo vel suscitari possunt, vel cum delirio, terriculamentis, aut et sponte evigilant, sed mox in priorem somnum relabuntur. Hoc coma vigil cum delirio, speciatim dicitur typhomania.

780. Symptoma molestum et periculosum, quod saepe febres per totum decursum comitatur, quae tunc comatosae vocantur. Minus tamen periculosum infantibus et pueris usque ad septimum aetatis annum, quibus in quavis, etiam leviori febre communissimum est.

781. Causa proxima comatis non facile adsignari potest sine hypothesi, nam et somni sanorum rationes adhuc latent. Encephalon omnino morbose adfectum est, sed quaenam ejus pars, et quo modo, ignoratur.

782. Remotae causae fere eaedem sunt, ac delirii et adfectionum cephalicarum febrilium universim, sed ad alia fors cerebri organa determinatae; potissimum ut videtur tales, quae pulpam cerebri vel comprimunt, vel considere faciunt. Hinc aeque turgor, quam collapsus cerebri ex inopia humorum, specialius vero in febribus coma producunt, urinarum et alvi subpressio, exanthematum retropulsio, parotidum tumor.

783. Effectus hoc symptoma nonnisi malos in febribus exerit; vel enim apoplexiam pedissequam inducit, imo ipsum jam sistit gradum ejus leviorem, vel vires nervosas saltem obruit, et salubres febriles actiones praepedit.

784. Malam prognosin praecipue statuit coma, quod delirio supervenit, ac statu nervoso stipatur, pulsu exili ac extremitatibus frigidis. Omne autem coma in febrium principio mox exortum, gravissimi semper morbi praenuncium est, ac promptissima auxilia deposcit.

785. Cura symptomatica generalis non erit alia, quam illa, quae sub delirio exposita; derivans, revulsoria, repercutiens. Mala igitur consuetudo et potius negligentia est infirmariorum, soporosos aegros somno committere assiduo, atque ideo vel apoplecticae morti, vel inflammationi aut gangraenae partium continuo pressarum occasionem dare. Decet omnino somnolentos ejusmodi truncos saepius agitare, passive saltem commovere, pro sumendo medicamine et

potu, pro excernendis deponendis etc. saepius excitare.

786. Specialior vero therapia hujus symptomatis erit in causas dirigenda; nam saepe opposita exiguntur auxilia sub causis diversis ac oppositis. Interdum omnibus incassum tentatis, sponte tandem cessat, crisi felici peracta.

PERVIGILIUM FEBRILE.

787. Contrarium comati symptoma in febribus est pervigilium, ἀγρυπνία, quod somnum vel nullum concedit, vel minime protractum. Molestissimum hoc symptoma saepius occurrit in febricitantibus adultis, praecipue vero in senibus, multo rarius in infantibus.

788. Causa ejus proxima aeque ignoratur, ac illa somni, tum morbosi, tum sanorum. Nonnulli crediderunt, peculiarem irritationem sensorii communis, aucto praesertim erethismo nervorum in causa esse; sed senes universim, quibus tamen fibrae torpidae et nervi stupidi sunt, parum dormire possunt, ac pervigilio etiam sine febre saepissime vexantur, atque econtra sub hemicrania dolentissima non raro maxima est somnolentia. Nec inflammatio cerebri, nec turgor vasorum ejus pro causa pervigilii adsumi possunt, quoniam inflammatorium cerebri statum saepe saepius etiam comate stipatum observamus.

789. Remotae interim causae fere eaedem pervigilium faciunt, quae alias cephalicas in

febribus adfectiones; sed ad alia fors organa directae, aut alio modo modificatae. Doloribus tamen, anxietate, et animi pathematibus frequentissime induci videmus pervigilium.

790. Quod non solum summe molestum, sed etiam periculosum symptoma est; facile enim transit in delirium, in statum quemdam somnambulismo analogum, in convulsiones, et in mortem apoplecticam, si diutius perdurat. Hinc malos semper effectus producit, inter quos etiam abscessus ad aures Hippocrates notavit.

791. Ad curandum hoc symptoma causae primariae quidem diligentius sunt respiciendae. Ubi vero hoc fieri nequit, in genere convenient: quies corporis et mentis, alienatio objectorum sensus nimis excitantium, lucis praecipue evitatio, aër frigidiusculus et subhumidus, potus refrigerantes, praesertim emulsa. Susurrus lenis, aequabilis, gratus, egregie quoque somnum interdum invitat, prae ceteris autem, ut Aretaeus adnotat, cuique usitata somnum accersunt, nautis navigatio, undarum murmur, maris navisque odor, musicis cantus etc.

792. Odores grati vegetabilium quidquam narcotici, soporem potius quam somnum inducunt, cephalaeam vel augent, vel faciunt. Ita et hypnotica interne sumta. Attamen opium justá dosi datum, ab ipso morbo principe non contraindicatum, temporariam saltem ab aegris efflagitatam concedit quietem, si non virium refectionem.

793. Pro causa data etiam revulsoria a capite remedia somnum procurare possunt, utut, quemadmodum vesicantia, dolores provocent. Quodammodo ergo etiam illa, quae somnum arcent, somnum faciunt.

SPASMI, CONVULSIONES ET TREMORES FEBRILES.

794. Violenta, invita et morbosa musculosae partis contractio dicitur spasmus. Qui vel tonicus est, vel clonicus.

795. Tonicus consistit in protracta partium morbosa contractione, relaxatione non subito subsequente. Raro universalis spasmus (tetanus), febrium est symptoma. Multo frequentius localis (tetanodes) in febribus occurrit, musculorum extremitatum, vesicae urinariae, intestinorum etc. Minime ergo pendet hoc symptoma semper ab ipso encephalo laeso, neque cephalicis ideo symptomatibus, nisi in capite aut universo corpore obveniat, adnumerandum.

796. Spasmi clonici seu convulsiones, consistunt etiam in morbosa, violenta, sed repetita contractione musculorum, intercedente brevi relaxatione; ut ergo contractio et relaxatio sese mutuo et subito excipiant, quin mentis imperio coërceri possint.

797. Etiam convulsiones vel universales sunt, id est omnium musculorum praecipue voluntariorum, vel locales, singulorum solum-

modo. Universales autem frequentius symptoma in febribus sunt, atque a morbosa cerebri conditione vel pendent, vel illam inducunt; proinde cephalicis symptomatibus adnumerantur. Locales, nisi in capite ipso occurrant, uti oculorum rotationes, faciei distorsiones, risus sardonius etc. cephalicum symptoma minime sistunt, cujus evidentissimum exemplum in singultu, tussi etc.

798. Frequentissimum vero febrium symptoma convulsivum, in omni earum stadio facile obvium, non tantum sub frigore, sed etiam sub calore, sub crisi, sub ipso decremento comparens, est tremor, levissimus convulsionum gradus, musculorum morbosa sed non violenta oscillatio, voluntate non cohibenda. Qui etiam vel universalis est, vel localis, v. g. manuum, labiorum.

799. Tandem intermedius quidam inter tremores et convulsiones observatur gradus inviti motus, propria phenomena, propriasque modificationes et gesticulationes offerens, quae in febribus insigniuntur propriis nominibus, quorum communiora sunt: subsultus tendinum, cárphologia et crocidismus, irregularis scilicet et in nullum cognitum finem directus motus extremitatum superiorum, quo aegri quasi floccos legere, aut aliquid in aëre venari aut quaerere conantur.

800. Causae spasmorum, convulsionum et tremoris in febribus valde multiplices et sibi ob-

positae esse possunt, proinde haec symptomata non semper pertinent ad statum nervosum, nam sub obposita virium conditione comparere, ac aeque adesse possunt sub inflammationibus intensissimis, quam sub summa debilitate. Sic convulsiones frequenter observantur in primo stadio febrium exanthematicarum.

801. Confert imprimis dispositio propria subjecti aegroti, haereditas, fibra delicatula et irritabilis, aetas nativitati propior, sexus femineus. Favente hac dispositione occasionales causas sistunt, tum positiva irritamenta, uti stimulus mechanicus, inflammatorius, biliosus, miasmaticus etc., quae heterogenea sua indole nervosum systema irritant; tum etiam immateriales potentiae, uti animi pathemata; tum imo stimulorum consuetorum organicorum defectus, praesertim si illa subest laesa virium ac facultatum nervosarum conditio, quae nomine debilitatis nervorum venit. Manifestissimam ex vere obpositis causis oriundam ejusmodi nervosam adfectionem praebet tremor, qui aeque ex maxima plethora, quam ex keneangeia, aeque ex stimulo spirituoso aut pathematico, quam ex summa debilitate oriri potest.

802. Atque ob adeo variabilem, imo interdum obpositam actionem potentiarum nocentium, quibus producuntur in febribus hae adfectiones nervosae, causa proxima earum, nisi hypothesibus acquiescere vellemus, non facile adsignari potest.

803. Sunt autem ceterum vel idiopathicae adfectiones sensorii communis, medullae spinalis, aut gangliorum, vel symptomaticae, vel tantum sympathicae.

804. Effectus spasmorum in febribus nunquam boni sunt, convulsionum interdum boni observantur, ob concussiones, quas organismus inde patitur. Ita convulsiones in primo stadio exanthematicarum febrium exanthema expedire, creditur. Attamen multo frequentius effectus in febribus producunt funestos; jam vel ex eo, quod magnas aegrorum debilitates relinquant. Sed etiam omnes diutius durantes convulsiones adeo turbare solent sensorium commune, ut universae ejus actiones mutentur, et ipsa apoplectica mors facile adducatur. Imo ex eadem ratione locales convulsiones diu persistentes aut frequentius redeuntes, facile in universales abeunt; quemadmodum etiam intensiores spasmi frequenter in convulsiones transmutantur. Recte igitur Hippocrates docuit, melius esse, si febris convulsioni succedat, quam si febri convulsio.

805. Quibus consideratis patet, pro instituenda prognosi in febribus, haud indifferentia momenta offerre spasmos, convulsiones, ipsosque tremores. Universalis vel spasmus vel convulsio, cum mentis absentia, diu persistens aut pluries rediens, nunquam caret periculo, praesertim in adultis. Brevis et transitoria adfectio sive spasmodica, sive convulsiva, minus periculosa est,

praecipue infantibus, ac pueris irritabilibus. Minimum periculum ex spasmo et convulsione locali, brevi. Quodsi diutius persistant, aut frequentius redeant, v. g. singultus, facile in universales abeunt. Idem de tremoribus. Mali sunt universales, qui diu ac vehementer sub aestu febrium persistunt, ac capite adfecto. Partialis tremor, v. g. linguae, minus ominosus est. Tremor labii inferioris, nisi a causa accidentali veniat, uti ab animi pathemate, a pusillanimitate, a lacrymatione etc. saepe designat actum criticum instantem; nam fortissima organismi molimina in heterogeneis e corpore expellendis comitari solet universim, uti sub vomitu, sub partu etc.

806. Si magnus est in junioribus ac irritabilibus subjectis impulsus humorum versus caput, facies plena turgida; si fixi sunt oculi, aut vage mobiles; si leves faciei motus involuntarii, accedente simul adfectione comatosa, alvo tarda ac urinis limpidis, convulsiones in febribus, aut graviores spasmos praecognoscere utcunque licet, atque mature auxilia instituere oportet ad malum praecavendum, quod, dum jam pleno impetu intraverit, non semper feliciter profligatur.

807. Therapia spasmorum, convulsionum et tremoris, illa deposcit remedia, quae obposita sunt causis. In febribus inflammatoriis antiinflammatoria; in gastricis evacuantia, in nervosis excitantia erunt indicata. Antispastica specifica, in quovis horum casuum proficua, non dantur.

808. Ubi autem specialiores indicationes non habentur, generalis ac symptomatica cura plurimum in eo consistit, ut ab encephalo, vel a parte maxime irritata instituatur derivatio respondens conditioni virium, atque ut ita nervi, sive obruti, sive irritati, liberentur; siquidem, uti praesertim in initio febrium acutarum, nec jactura humorum, nec vera debilitas pro causa adcusari potest. Huic scopo satisfaciunt cautae alvi solutiones, praesertim ope clisterum, balnea; moderata cutis irritamenta; si aegri deglutiunt, interne talia, quae nervis irritatis blandiendo, motus inordinatos componunt, quin alios tumultuose provocent, uti potus mucilaginosi, emulsa, mixturae oleosae, camphora, moschus, ammonia, calomel cum opio in refractissima dosi. Quae omnia in casu ancipite tuto exhiberi possunt, nam mucilaginosa debilitatem non augent, aura camphorae, moschi etc. orgasmum non extollit. Caveat medicus, nisi summus esset virium languor, ab usu stimulantium fortiorum, ad quem facile seducunt imperitum speciosa nomina antispasmodicorum. Mala est opinio, omnes spasmos et convulsiones ex debilitate oriri, atque stimulantibus unice indigere remediis. Pessime noceret praxis haec impetuosa in febribus infantum ante eruptionem instantis exanthematis.

809. Tremoris quoque febrilis, si multum urget, eadem cura est. Qui vero pendet a frigore, illis est curandus remediis, quibus frigori oc-

curritur. Convalescentium tremor petit nutritionem et restaurationem. Hinc in cura hujus symptomatis praesertim adtendendum, quo tempore febris fiat.

β. SYMPTOMATA THORACICA.

810 Ad symptomata febrilia urgentiora, ab adfectione organorum pectoris pendentia, pertinet praecipue anxietas febrilis, et tussis febrilis.

ANXIETAS FEBRILIS.

A. Schellhamer Diss. de anxietate praecordiali. Jen. 1694.

L. Heister Diss. sistens theoriam et therapiam molesti symptomatis, cujus signum est anxietas. Helmst. 1755.

D. Fasch Diss. de anxietate praesertim febrili. Jen. 1764.

811. Non dolorifica, peculiariter tamen molesta, fere obpressiva aut constrictiva sensatio, cum situs impatientia ac assiduo desiderio amovendi ingratum, dicitur anxietas (Dysphoria). Quae tamen, prouti dolor, melius sentiri, quam explicari potest.

812. Phenomena, quae anxietatem comitantur, sunt: tenesmus ad motum, etiam quandoque cum irrito conatu ad eum; inquietudo et jactitatio, quin tamen mutato situ contentus conquiescere possit aeger; respiratio suspiriosa aut luctuosa, pervigilium, morositas, sudor proprius angore expressus.

813. Locus, in quo hoc malum occurrit, diversus esse potest. Et quidem vel singulae partes, vel omnis organismus anxietate torquetur.

814. In febribus frequentissima, est anxietas anhelosa, in pectore sedem habens, molestia ac metu suffocationis stipata. Quae tunc percipitur, quando liber circulus sanguinis per cor et vasa majora, aut per pulmones impeditur. Et quidem in omni febrium stadio frequens symptoma, sub frigore, sub aestu et praesertim ejus exacerbatione, sub turbis criticis, et sub ipsa ultima lucta vitae cum causa morbi invincibili.

815. Hujus anxietatis duas praecipue species statuere licet, praecordialem et pulmonalem.

816. Anxietas praecordialis exoritur ex praepedito sanguinis exitu ex corde in arterias majores. Stipatur sensu ponderis, angoris et ardoris cordis intolerabili, pulsibus arteriarum inaequalibus aut intermittentibus, proclivitate in syncopen. Eaque est saevissima et periculosissima; frequenter lethalis, si vel anevrismaticae vasorum majorum extensiones, vel polyposae adsunt in cavis cordis concretiones.

817. Anxietas pulmonalis oritur, si sanguis ex pulmonibus per venas eorum ad cor libere redire non potest, aut quocunque obstaculo in transitu per pulmones impeditur. Haec species anxietatis in praxi febrium est frequentissima, atque occurrit sub omni peripneumonia,

imo sub omni secundaria in pulmonibus congestione sanguinis aut aliorum humorum. Stipatur obpressione ac pondere sub sterno, respiratione anhelosa, suspiriosa, sensu ac metu suffocationis, quo quidem symptomate nullum est molestius; pulsibus arteriarum mox inaequalibus, mox etiam regularibus.

818. Si vero transfluxus sanguinis per venam portarum impeditur, moleste quidem etiam adficiuntur pulmones diaphragmate sursum presso, ac respiratio plus minus fit anhelosa; sed maxime augitur plenum hepar ac adjacens ventriculus. Propterea haec anxietas, prioribus minus periculosa, dicitur epigastrica, atque illaeso etiam hepate ex solo ventriculo onerato oritur. Cognoscitur pondere ad hypochondrium dextrum, aut ad cordis scrobiculum, dolore epigastrii pressivo, cardialgico, ad praecordia diffuso, ita molesto, ut etiam aegri prae intolerantia regionem hanc pugnis percutiant. Pulsus arteriarum non sunt characteristici sub hac anxietate.

819. Sunt autem et aliae, minime anhelosae, attamen diversimode molestae anxietates aliarum partium, aliorumque organorum, tum in febribus, tum extra illas. Ita dira cephalaea facit anxietatem capitis, odontalgia anxietatem dentis aut maxillae, pruritus cutis non sedandus anxietatem cutis, podagra anxietatem cruris etc. qua nec per momentum fere minimum partes adfectae in eodem situ retineri possunt, aut denegato motu,

assiduis irritis ad eum conatibus molestantur. Ita etiam si habituales ex prava consuetudine motus ac gesticulationes singularum partium omni nisu subprimuntur, aut flexae extremitates diu non extenduntur, anxietas quaedam oritur. Quae musculorum anxietas ex pluribus causis etiam in febribus occurrit.

820. Denique etiam datur anxietas universalis, omnium simul partium organismi, quae non minus molesta est, ac ipsa anhelosa. Talis extra morbos anxietas est ex animi pathematibus, ex pudore, zelotypia, ex impatientia, ex mussato desiderio avidiori qualicunque. Talis in morbis est anxietas spasmodica, hystericarum, hypochondriacorum, rabidorum. Talis in febribus est anxietas ex saburra, flatulentia, spasmo, inflammatione intestinorum, ex exanthemate non prorumpente aut retropulso, ex doloribus vehementissimis, praesertim arthriticorum, si morbus in omni junctura est. Imo sub omni omnino febre, cordis ac arteriarum quaedam anxietas videtur adesse. Quae maxime urget sub crisi instante, et praecipue, sub gravissima vitae reluctatione in agone mortis.

821. Causa proxima omnis anxietatis latet omnino in impatiente desiderio amovendi ingratum, cui voluntas vehementissimo nisu incitata, satisfacere non potest. Remotae causae universim vero in organorum obpletione aut constrictione tali, qua circuli aut nervorum liber-

tas subprimitur. Hinc humorum congestiones ac spasmi, ad frequentissimas anxietatis causas excitantes spectant. Sunt vero et plures adhuc, uti moles heterogenea peccans, rapidior per viscera circulus, consueti organorum situs mutatio, diu cohibitus motus muscularis etc.

822. Pro diversitate harum causarum e f f e c t u s et periculum hujus symptomatis variant. In genere autem semper m a l i sunt, quoniam praesertim in febribus summam inquietudinem, pervigilium, proinde augmentum febris, atque tum molestias ingratissimas, tum et periculosas praecipue in pectore sequelas, animi deliquia, stagnantium humorum concrementa in praecordiis, et ipsam suffocativam mortem post se trahere possunt. Omnis enim anhelosa anxietas ipsam vitam periclitari indicat, atque promptum auxilium deposcit.

823. Huic jam molesto et periculoso symptomati pro diversitate causae, t h e r a p i a prospiciendum est diversa. Ubi congestio peccat, requiritur depletio, ubi irritatio et moles heterogenei, evacuatio, ubi spasmus, ejus resolutio etc.

824. Ubi vero specialis indicatio non elucet, aut satisfieri illi nequit, ibi s y m p t o m a t i c a c u r a in generalibus quibusdam, sub omni anxietate proficuis auxiliis consistit, quo fere sequentia spectant: situs corporis talis, sub quo facilior humorum per anxias partes circulus conceditur, in anxietate praecordiali et pulmonali

semisupinus, in hepatica in latus sinistrum etc.; ligationes et stricturae partium anxiarum, siquidem instinctus et automatica aegrorum pressio illas indicat; heroica devictio impatientiae ac jactitationis nimiae, quibus omnino causae anxietatum adhuc augentur; ab alimento et potulento nimio, quo primae viae onerantur, moderata abstinentia; excretionum cauta promotio.

TUSSIS FEBRILIS.

825. Sonora ac violenta pulmonibus repentine compressis exspiratio, sive invita et convulsiva, sive imperio voluntatis provocata, cum nisu expectorandi, dicitur tussis, βήξ. Symptoma morbosum nonnullarum febrium essentiale, pluries autem accidentale et adventitium, morbis tamen plerisque, et vix non omnibus febribus commune.

826. Occurrit sub frigore febrili, ex congestione humorum tunc majore in pulmonibus; ex simili ratione sub aestu febrili ac febrium exacerbatione plerumque comparet; sed et in omni febrium stadio obvenit, si major adest pulmonum irritabilitas; a minimo enim tunc aëris inspirati aut potulenti deglutiti irritamento tussis excitatur. Quam etiam illaeso pulmone sola provocat diaphragmatis irritatio et convulsio.

827. Triplex universim quoad originem suam tussis est; gutturalis, pulmonalis et abdominalis.

828. Interdum ab irritamento in larynge, aut in faucibus prope laryngem convellitur diaphragma ex mira harum partium philadelphia, atque tussis excitatur cum nisu irritantis e gutture amovendi, quae gutturalis dicitur, atque non tantum sensu aegri ipsius, sed etiam proprio sono, ac proprio ejiciendi tenesmo dignoscitur.

829. Tussis pulmonalis, omnium frequentissima, ex irritatione in pectore, sive pulmonis, sive pleurae oritur. Sensus aegri, excretionis, si quae adest ratio, atque proprius sonus hanc tussim denotant.

830. Si vero ex parte ventriculi, aut organorum contiguorum, descensus diaphragmatis ita praepeditur, ut mox in usum vocatis musculis abdominalibus convulsive adscendere debeat, oritur tussis, nisu expectorationis non semper stipata, quae gastrica aut abdominalis vocatur, et cujus stimulum ipsi aegri sentiunt infra diaphragma.

831. Causae ergo tussim provocantes, utut proxime nonnisi diaphragma convellentes, remotae tamen multiplices esse possunt, irritantes scilicet in diversis locis. Inde in febribus gastricis, inflammatoriis ac aliis, tussis essentiale poterit esse symptoma morbosum, sub diversis diversorum organorum cum diaphragmate correspondentium adfectionibus; accidentali autem modo omnibus febribus se adsociare potest, ex aëre inspirato irritante, ex frigore aut humiditate at-

mosphaerae, ex heterogeneo diverso in guttur aut pulmones adtracto, ex potu frigido, ex liquido prave deglutito, ex ventriculo nimis onerato etc. Dantur porro homines, qui peculiarius proclives sunt in tussim, uti illi, quibus pulmones morbose adcreti, aut tuberculosi, aut nimis irritabiles, aut ad turgorem proni sunt etc.

832. Tussis eos quidem bonos effectus producit, ut irritans heterogeneum ejiciat, aut viscera interdum salubriter concutiat; hinc quousque molesta non est, negligitur plerumque ab aegris et a medicis. Dum vero sine scopo molesta evadit, aut effectus minatur damnosos, dolores, cephalaeam, pervigilium, dedolationes diaphragmatis, inquietudines, anxietates, vomitum, sputum cruentum, aut irritum expectorandi nisum, aut metum ipsius suffocationis, indiget sane symptomaticis auxiliis.

833. Haec cura symptomatica pro diversa indole speciali febris, cujus symptoma tussis est, mox antiinflammatoria, mox antigastrica, mox antispasmodica etc. requiritur. Generalia auxilia, quae fere in omni tussi conveniunt, illamque mitigant, si non penitus levant, sunt; situs corporis talis, sub quo minime tussire debet aeger; subpressio nisus ad tussim inanem, nam tussis tussi augetur, uti frictu pruritus; potus blandus, mucilaginosus, non frigidus, non affatim, sed per vices haustus; linctuum, pastillarum etc. in ore volutio, ac succes-

siva deglutitio. Si haec non sufficiunt, ac princeps indicatio non vetat, cautus narcoticorum usus requiritur.

γ. SYMPTOMATA ABDOMINALIA.

834. Ad urgentiora febrilia symptomata ab adfectionibus morbosis organorum abdominis oriunda, spectant praecipue: nausea et vomitus febrilis, diarrhoea febrilis, constipatio alvina febrilis, flatulentia febrilis, atque urinarum difficultates in febribus.

NAUSEA ET VOMITUS FEBRILIS.

A. Eysel de nausea, primario atque perenni morborum comite. Erf. 1717.

S. F. Friedrich Diss. sistens generaliora de nausea et vomitu. Francof. 1794.

835. Fastidium ingerendorum, comite idea horroris ac proclivitate in vomitum, dicitur nausea, *ναυτία*. Quae diversos gradus habet. In majori gradu vel sequitur irritus et convulsivus vomendi conatus sine ejectione, vomituritio (das Recken), vel ipse vomitus, realis scilicet, violenta ac convulsiva ejectio contentorum ventriculi per os. Lenis enim ac successiva expulsio chymi ad fauces sine nausea adscendentis sistit ruminationem, quae solo motu antiperistaltico ventriculi peragitur, quin contribuat prelum abdominale convulsum.

836. Omnia haec morbosa symptomata sunt quidem praecipue gastricarum febrium constantes satellites, sed et in omni febrium genere, laterali ac accidentali modo comparere possunt, imo in febribus exanthematicis contagiosis, ac in ipsis nervosis, praesertim sub earum exordio, sunt phenomena minus inconstantia. Nec mirum, haec symptomata febribus ita communia esse, cum causae eorum multiplices in febribus plerisque sint obviae, et cum ventriculus, sensilitate, irritabilitate ac harmonia sua cum plerisque visceribus, peculiarem prae aliis organis defendat superioritatem.

837. Hae causae pro diversitate intensionis suae mox nauseam tantum, si leviores sunt, mox vomitum ipsum excitant, si sunt graviores. Observationes enim in discissis animalibus vivis diversimode irritato ventriculo institutae docuerunt, leves tantum irritationes fibrarum muscularium faucium, oesophagi ac ipsius ventriculi, expulsionem contentorum ejus efficere vix valere; minime autem totalem, cum fibrae ventriculi, quamvis validissime convulsae, ad abolitionem omnis luminis ventriculi contrahi non possint. Imo ventriculus inciso abdomine non admodum contractus videbatur tempore vomitus, verum diaphragma valde concutiebatur, ac si illud cum musculis abdominalibus vomitum unice promoveret. Quod idem confirmatur, si considerantur phenomena convulsiva, quae vomitum comitantur, at-

que dedolationes preli abdominalis insignes, quae vomitum insequuntur; demum si reputatur, equos, quorum ventriculus prelo abdominali minus est expositus, vomere nunquam posse.

838. Quibus rite perpensis proxima causa nauseae et vomitus clarius elucebit. Nausea scilicet sine horrida ingerendorum abominatione, est sane adfectio mere nervosa, cum omnium adpetentiarum ratio in nervis lateat. Nausea vero cum nisu ad vomitum, seu tenesmus ventriculi, jam supponit fibrarum ventriculi leves convulsiones; quae si etiam graviores fiant, modicam tantum ventriculi exonerationem producere valent; si vero gravissimae eum in gradum augentur, ut diaphragma simul ac musculi abdominales convellantur, tunc primo validum vomitum excitare possunt.

839. Omnes igitur remotae causae nauseae ac vomitus eo conspirant, ut primo nervis ventriculi aliena ac morbosa dispositio inducatur; dein, ut fibrae musculares ventriculi vel solae, vel potentiis preli abdominalis in consensum tractis convellantur. Et quoniam copiosissimi nervi ventriculi cum illis diversorum organorum magno in consensu versantur, hinc etiam procul a ventriculo dissita irritamenta eum facile adficiunt morbose, aut convellunt; praesertim si dispositio individua favet, uti in infantibus, feminis, ac omnibus subjectis, quibus major est ventriculi ac diaphragmatis irritabilitas, atque nervorum mobilitas.

840. Neque ergo requiritur, ut nocivae potentiae ac irritantes immediate ventriculum adficiant; nam vomitus non semper idiopathicus, imo pluries vel symptomaticus vel sympathicus est. Causae eum excitantes enim vel directe, vel indirecte in ventriculum agunt.

841. Vomitum idiopathicum excitant irritamenta quaevis, ventriculo peculiarius infensa, eumque stimulo suo immediate adgredientia, uti venena, moles ingestorum, saburra acris multiplex, ipsi humores gastrici acriores sub inedia redditi, heterogenea quocunque titulo molesta ventriculo, ejusque ab organicis morbosis adfectionibus irritatio, uti ab inflammatione, ulcere, scirrho etc. Extra ventriculum autem et contigua organa irritantes causae symptomaticum vomitum faciunt; ita irritatio duodeni ac reliquorum intestinorum, oesophagi et faucium, nec non praecipue hepatis ac diaphragmatis actio morbosa in ventriculum. Sympathicum denique vomitum ex mero nervorum consensu non tantum generant morbosae adfectiones encephali, quod cum ventriculo summopere concordat, unde ille vomitus ex capitis laesionibus, cerebri inflammationibus, vertigine etc.; sed etiam quaevis totius systematis nervosi inordinata constitutio nauseam et vomitum facile provocat, atque inde ille vomitus, qui fere frequentissimus est, ex ingrata ac aliena quadam impressione in nervos, quemadmodum vomitus hystericarum, hypochondriaco-

rum, vulneratorum, luxatione aut quocunque dolore graviori correptorum, animo vehementer adfectorum, miasmate contagioso infectorum etc. Quarum causarum nonnullae in febribus frequentes esse solent; unde mirandum non est, paucas febres sine nausea aut sine vomitu decurrere.

842. Utut autem molesta haec symptomata sint, non tamen carent omni bono effectu in febribus. Nausea per omnes fibras ac nervos in organismum universum agit, illum alterando, ita interdum salubriter, ut ars imitari conetur hos salubres effectus. Porro nausea aegros ab ingerendis nocivis dehortatur, ipsumque serius vomitum adducit, quo nocua expelli possint. Vomitus autem non tantum ejicit illa nociva irritantia, sed et viscera diversa salubriter concutit, cutis excretionem promovet, atque spasmo ventriculi inducto alios diversos resolvit spasmos, et stases morbosas reserat. Talis vomitus saluber merito dicendus.

843. Idem autem vomitus, et quae eum invitat nausea, effectus etiam valde deleterios in febribus generare possunt, praecipue si diutius persistant. Vomitus praesertim denegat ingestionem alimenti, potulenti et medicaminum; contenta intestinorum, praecipue duodeni in ventriculum revocat; violenta concussione inflammationem viscerum aut gignit, aut praesentem exasperat; hernias, abortum aut praematurum partum inducit; vere debilibus debilitatem auget;

totum systema nervosum facile turbat, atque vel universales convulsiones serius excitat, vel non componendis ventriculi nervis habitualis evadit; denique ob humorum congestiones, quas facit in capite, ad ipsam apoplexiam disponit, aut eam gignit. Talis nullo plane levamine incedens vomitus symptomaticus dicitur.

844. Atque ex effectuum vel salubrium sperandorum, vel timendorum nocentium consideratione, vomitus etiam momenta quaedam prognostica in febribus offert; quo simul materia, quae vomitu rejicitur, considerata in qualitatibus suis, contribuit. Nisi enim ipsa materies irritans vomitu rejiciatur, optima solum erit illa, quae bile et pituita mixtis constat, neque admodum spissa fuerit. Vomitus autem sinceros, porraceos, nigros, versicolores, subputris et gravis odoris, damnavit Hippocrates. Et inter hos sincere stercorei sunt pessimi. Damnosus itidem singultus et rubor oculorum a vomitu.

845. Prouti jam diversa causa nauseae et vomitus in febribus est, ita etiam cura hujus symptomatis multum diversa institui debet.

846. Vomitus saluber, quo per concussus validos noxia in visceribus haerens materia mobilis redditur, aut saburra ventriculi expellitur, tumultuarie non est sistendus, sed potius tenui potu ita promovendus, ut minori cum molestia fiat; vacuo enim ventriculo quammaxime aegros affligunt vomendi conatus irriti. Vomitus vomitu prae-

sertim tunc sedatur docente jam Hippocrate, ubi unacum vomitu evacuantur illa, quae vomitum faciunt.

847. Si vero nullus utilis finis vomitu obtinetur, si vomitus in febribus vel molestus nimis, vel periculosus aegris fit effectibus suis nocivis, sedari omnino debet, et quidem illis remediis, quae causae hujus symptomatis obposita sunt, ac speciali indicationi, quantum fieri potest, satisfaciunt. Quod quidem etiam de nausea diutius protracta, ac aegris nociva, valet. Et cum causae horum symptomatum in febribus valde multiplices sint, hinc omni sollicitudine in eas indagandum. Si ex inflammatorio viscerum statu nausea aut vomitus oritur, haec symptomata sedari nequeunt, quosque non tollatur inflammatio. Si oritur e fomite gastrico aut ventriculi heterogeneo, nonnisi evacuantibus; aut amotione heterogenei praehibita, diluentibus ac reagentibus remediis; si a miasmate, diaphoreticis; si ex nervosa causa, nervinis aut narcoticis componentur nausea et vomitus in febribus etc. Adtendendum autem erit praecipue in consensuali vomitu ad illa organa, a quibus ventriculus aegre disponitur.

848. Ubi vero speciales firmae indicationes non habentur, aut illae expleri nequeunt, ibi generalis quaedam requiritur cura, quae utut non in omni casu penitus sufficiat, in quovis tamen aliquod horum symptomatum levamen praestat. Situs imprimis aegri saepe sufficit ad vomi-

tum infringendum, praecipue illis, quibus a vertigine venit, qui dum surgunt, aut lateri dextro incumbunt, vomere debent. Alimenta, potulenta et medicamina non debent copiose ingeri, sed parca quantitate, et frequentius exhiberi. Leves frictiones, pressiones, stricturae epigastrii, fomenta calida, leviter irritantia, absente inflammatione rubefacientia, scuta stomachica subaromatica, subnarcotica, plerumque levamen faciunt. Conducit quoque semper, alvum solutam tenere. Si haec non juvant, urgente vomitu, opii moderatus usus, aut ejus cum sale alcalino fixo, quod fibras musculares minus irritabiles reddit, sive alternatio sive miscela; aut denique si omnia adhibita cassa, potus Riverianus molestum hoc symptoma levat, ad quem obtinendum vel Kali carbonicum, vel terra absorbens cum acido vegetabili miscetur, et sub ipsa effervescentia deglutitur; quo fit, ut extricato gas acido carbonico nervis ventriculi alia inducatur dispositio. Idem interdum obtinetur cauto calomelas usu. Denique et methodus antagonistica saepe vomitum lenit, si scilicet stimulis irritantibus, quantum febris permittit, nervorum ventriculi adtentio ad alias et dissitas partes figitur.

849. Vomitus febrilis gravidarum, herniosorum, ac ipsorum convalescentium, proprios ac specialiores petit respectus.

DIARRHOEA FEBRILIS.

Chr. G. Ludwig Diss. de diarrhoea in febribus acutis. Lips. 1754.

850. Frequens liquidorum excrementorum per alvum evacuatio dicitur diarrhoea. Differt a dysenteria, in qua liquidi excrementi crebram ejectionem dolor notabilis aut tenesmus comitatur. Differt a cholera morbo, in qua praeter frequentes alvi dejectiones etiam vomitus adest, pedissequo insigni ac subitaneo virium languore.

851. Quoad materiem ex alvo excretam multiplex est diarrhoea, chymosa (lienteria), chylosa (passio coeliaca), mucosa, serosa, biliosa, cruenta, putrida, verminosa etc.

852. Varia haec diarrhoea, frequens est febrium symptoma, sub diverso earum genere, ac sub diversis earum stadiis occurrens. Causae enim hujus profluvii sunt numerosae, ac praesertim in febribus obviae.

853. Communiores autem hae causae in febribus sunt: irritamenta intestinorum multifaria, entericorum humorum secretionem ac motum peristalticum morbose provocantia; stimulus praesertim saburralis, biliosus, verminosus, medicamentosus, stimulus levior inflammatorius, vel et catarrhosus aut rheumaticus ad intestina directus. Deinde etiam tubi intestinalis laxitas et debilitas, energiam in coctione ac absorptione minuens,

cum passivo simul defluxu humorum ad cavum intestinorum.

854. Unde facile patet, remotas diarrhoeae in febribus causas, numerosas esse posse. Quae nec semper directe, sed et per consensum ab aliis partibus morbose adfectis, praecipue autem ab organo cutaneo indirecte in intestina agunt; atque eo promptius agunt, quo major in certis individuis ad hoc profluvium est dispositio.

855. Effectus, quos diarrhoea in febribus producit, possunt esse diversi, et plane oppositi. Sub actu critico judicatorium levamen fert diarrhoea, quae dicitur critica. Sub ipso autem jam initio febrium diarrhoea interdum comparet cum eupathia aegrorum, decisivum quidem non adducens levamen, salubris tamen omni jure dicenda, noxiumque aliquid e corpore expellens. Utraque haec diarrhoea morbosis symptomatibus non potest adnumerari. Ita quoque nec illa indifferens diarrhoea, quae quidem morbum nec tollit, nec levat, integris tamen manentibus incedit viribus, probabiliter aliquid eliminando, quod superabundat in corpore. Morbosa vero in febribus est illa per superioritatem dicta symptomatica diarrhoea, quae virium jacturam damnosam inducit, initiante adhuc morbo materiem ad exitum non dispositam falsis conatibus eliminare contendit, ipsam nutrimentorum ac medicaminum desideratam actionem praepedit, atque liquescentibus unacum massa organica viri-

bus salubres operationes criticas aut inhibet, aut retardat, aut pernicioso modo vires plane extinguit, uti diarrhoea colliquativa.

856. Haec diarrhoea in febribus eo pejoris notae esse solet, quo citius vires consummit, quo magis aetate provectum est subjectum, quo minus in aegri voluntate est facultas excretionis, quo magis cruda et heterogenea sunt excreta etc. Hinc ex hoc etiam symptomate aliqua interdum habetur in febribus prognosis.

857. Sub cura diarrhoeae febrilis omnium primo est dijudicandum, an hoc profluvium reapse sit sistendum. Si enim in emolumentum aegri, aut saltem sine ejus noxa comparet, intempestive non est inhibendum; atque universim praestat, in febribus alvum habere leniter solutam.

858. Si vero quacunque ratione urget, praesertim si vires aegri frangit, aut exhaurire minatur, eo majori molimine coërcenda erit diarrhoea, quo magis infensa est viribus. Et quidem rationalis cura, ubi fieri potest, semper in causam hujus symptomatis erit dirigenda. Hinc specialis ejus therapia, pro diversitate causae erit diversa. Acre irritans ex intestinis erit amovendum, aut saltem corrigendum, aut diluendum, aut obvolvendum. Stimulus inflammatorius, si qui adest, erit dissipandus. Laxitas intestinorum peccans remediis tonicis, debilitas stimulantibus erit emendanda. Subpressa atque ad intestina tendens transpiratio cutis, restituenda etc. Nunquam

tamen tumultuarie est sistendum hoc profluvium in febribus, nisi periculum urgeat. Nimis enim ac derepente constricta quaevis colatoria facile congestiones in diversis organis faciunt, atque salubres intercipiunt criticas operationes.

859. Quodsi autem specialis indicatio ad sistendam diarrhoeam febrilem non eluceat, aut ob contraindicantia momenta illi satisfieri nequeat, generalis quaedam cura symptomatica requiritur. Haec consistit imprimis in usu remediorum mucilaginosorum ac plasticorum, qualia sunt: decocta radicis salep, symphiti, lichenis islandici, oryzae, cremor hordei, mucilago gummi arabici, seminum cydoniorum, gelatina tragacanthae, ichthyocollae etc. His enim abstersus per nimium profluvium mucus restituitur, intestina custodiuntur, ostia secernentium vasorum intestinalium obliterantur, acre in intestinis hospitans inviscatur. Hae autem mucilagines nec mole nec frigore intestinis debent esse infensae.

860. Porro, quoniam fere semper irritabilitas intestinorum exaltata est, qua motus peristalticus atque adfluxus humorum augetur, et diarrhoea sustinetur, praeter remedia mucilaginosa, si nulla est opposita indicatio, minuunt diarrhoeam pharmaca narcotica, praesertim opium refracta dosi, ac in connubio radicis ipecacuanhae, quae peristalticum motum simul invertit. Rebellis diarrhoea, amoto stimulo irritante, ac laxitate relicta,

petit usum radicis colombae, quae inter omnia amara pharmaca minime aperit alvum.

861. Ad externa auxilia spectat: sicca abdominis et calida fomentatio, usus clisterum summe mucilaginosorum, ac plasticitate sua blennostaticorum, parcissima dosi, ut libentius retineantur, injectorum; quibus optime inservit cremor hordei non salitus cum vitello ovi. Vesicantia quoque alvum retardant, si ex cantharidibus parantur.

862. Quod regimen concernit, male universim habent diarrhoici in aëre frigido, humido; male sub spurcitie ac immunditie, quae pravas etiam ex decubitu inflammationes invitat. Petit igitur hoc profluvium pro sanatione sua semper siccum ac aequabiliter calidum aërem. Frequens ac intenta urinarum excretio, saepe etiam diarrhoeam minuit.

CONSTIPATIO ALVI IN FEBRIBUS.

863. Constipatio alvina, stypsis, causas agnoscit oppositas illis, quae diarrhoeam faciunt. In febribus praesertim eos molestat aegros, qui jam ex dispositione sua proclives sunt in tardiorem alvum, uti feminae, praecipue gravidae, viri haemorrhoidarii, melancholici, quibus fibra stricta, viscera obstructa, systema venae portarum infarctum.

864. Oritur quidem non raro ex bilis inertia, ex laxitate fibrarum intestinalium cum tardo motu peristaltico, ex defectu lubricationis, ex

obstaculis mechanicis diversis, herniis, stricturis, faecibus crassis copiosis, quibus intestina ita extenduntur, ut sphincteres, ceu antagonistae clau-dantur. Saepius tamen in febribus, ex spasmo aut inflammatione intestinorum originem habet.

865. Sunt quoque febres, quae ex indole sua magis disponunt ad alvum obstipatam; uti inflammatoriae legitimae, inter illegitimas rheumaticae ac nonnullae exanthematicae. Urget interdum etiam in febribus intermittentibus hoc symptoma, atque in convalescentia ex continuis plerisque.

866. Deleterii effectus, quos pertinacior alvi constipatio producit in febribus, sunt: turgor versus superiora, cephalaea, vertigo, delirium, nisus in parotides; augmentum caloris ac febris; evacuationum criticarum salubrium praepeditio; anomaliae diversae in omni febris decursu. In intestinis autem ipsis ex nimia faecum adcumulatione ac extensione facile oritur debilitas paralytica, partialis saltem, quae et morbosam interdum admittit introsusceptionem (volvulum), pedissequa universim summa difficultate in alvi excretione; quae intestinorum pertinacia, si prospiciens huic symptomati medela procrastinatur, etiam ileum morbum inducere potest.

867. Moderata, non diu persistens constipatio, quae aegris nec molesta est, nec febrim auget, tumultuario auxilio quidem non indiget, praesertim in subjectis, quae ad tardiorem alvum in

sanitate sunt proclivia. Praestat tamen omni die alvum semel apertam habere in febribus, praesertim junioribus subjectis, et quammaxime infantibus et pueris.

868. Haec cura symptomatica, alvum sub febribus adstrictam sollicitans, potissimum consistit in clysteribus emollientibus, relaxantibus, mucilaginosis ac oleosis. Quodsi his non respondeat venter, ad leviter irritantes, mellitos aut saponatos; atque hisce inefficacibus, serius ad salitos erit adscendendum.

869. Pharmaca purgantia, scopo alvum semel aperiendi, inepte porriguntur, nisi princeps in febri indicatio alviductionum petat usum. Fortiora praecipue et drastica, post validas purgationes adhuc magis stringunt ventrem. Remedia autem aperientia ac leni modo laxantia, ubi princeps morbus non vetat usum eorum, symptomaticam etiam ad curam utilius adhiberi possunt. Quo spectant decocta solventia, mannata, tamarindata, salina, ac inter sales praesertim mirabilis et amarus. Quibus non sufficientibus, aut intestina nimis irritantibus, calomelas duo aut tria grana adultis una dosi exhiberi possunt.

870. Semper tamen cura haec symptomatica ad eandem cum vitali collineare debet indicationem. Ita in febribus nervosis, aut in intestinorum inflammationibus plane non licebit adhibere purgantia, in gastricis econtra febribus, praesertim si tenax est saburra, propinare oportebit etiam fortiora.

871. Hisce autem auxiliis therapeuticis etiam diaeta correspondere debebit, quae et sola in leviori casu ad promovendam alvum saepe sufficit. Pertinent huc: fructus cocti, aut jura eorum; potus aciduli cum acido tartrico, succo citri; fomenta emollientia ad abdomen, inunctiones relaxantes, balnea tepida. Ipse situs aegri aliquid facit ad promovendam ventris exonerationem; sunt enim aegri, qui jacentes excernere non possunt, illico autem excernunt, dum surgunt. Quare et leve corporis exercitium, quantum vires in febribus permittunt, ad alvum facilitandam confert.

FLATULENTIA FEBRILIS.

J. G. Plenker Diss. de meteorismo, ejusque praecipuis speciebus. Vindob. 1782.

A. Mayer Diss. de meteorismo, ejusque speciebus. Francof. 1797.

872. Morbosa Gas elastici copiosi in cavo ventriculi et intestinorum collectio dicitur flatulentia, quae praeclusis exitui viis, murmuribus abdominis seu borborygmo, apertis autem viis secessu ructuum aut flatuum stipatur.

873. Expansio ventris, quae inde oritur, in febribus meteorismus (juxta etymon vocis, elatio), in chronicis morbis tympanites dicitur. Analogum quidem morbum sistit colica flatulenta, quae vero plerumque minori ventris expansione, doloribus intestinorum gra-

vioribus, ac universim decursu breviori distinguitur.

874. Non tamen omnis meteorismus oritur ex flatulentia; hinc dividitur in verum et spurium. Verus, qui oritur ex abdominis expansione per Gas elasticum, dignoscitur morbose voluminosa elatione ventris, quae elastica est, et digitis pulsa adinstar tympani resonat, comite dolore intestinorum aut nullo aut obtuso. Spurius non a solo Gas elastico, sed ab aliis heterogeneis fluidis in ventre morbose collectis generatur, atque fluctuatione manifesta aut obscura, cum minori a pulsu resonantia cognoscitur; uti meteorismus purulentus, meteorismus vesicae etc.

875. Meteorismus verus et flatulentus est frequens symptoma febrium, praesertim gastricarum, nervosarum, etiam putridarum. Mox a primo initio comitatur febres, uti v. g. gastricas; mox in decursu ac serius evolvitur, uti in nervosis et putridis.

876. Sedes, quam occupat Gas elasticum, diversa est. Frequentissime in cavo tractus alimentaris colligitur, et quidem interdum in ventriculo aut in colo transverso, atque tunc epigastrium prae reliquo abdomine elatum est; quae inflatio superioris ventris minime offert, uti nonnulli voluerunt, distinctivum characterem a tympanita; nam multo frequentius sub febrili etiam meteorismo in tenuibus intestinis hoc Gas colli-

gitur, atque circa umbilicum aequabiliter prominens reddit abdomen. Nonnunquam autem in ipso cavo abdominis Gas elasticum extricatur et colligitur, intestinis aut plane liberis, aut simili flatulentia adfectis.

877. Pro materie omnis flatulentiae, ita etiam febrilis, semper medici agnoverunt aërem in intestinis evolutum, hinc nunquam atmosphaericum, nec ergo deglutitum, sed in ipsis intestinis extricatum, quem diversis aevis mox fixum, mox inflammabilem etc. nominarunt. Docet autem chemia melior, hanc materiem non esse, nisi Gas diversae originis et indolis, et quidem congeriem plurimum specierum, ad quam concurrunt praecipue Gas acidum carbonicum, Gas hydrogenium, Gas hydrothionicum etc.

878. Causae, quibus haec morbosa extricatio per ipsum organismum perficitur, nondum penitus cognitae sunt. In cavo intestinorum quidem aliqua, sed moderata evolutio Gas elastici diversi etiam in sano statu obtinet, atque ad ipsum chylificationis negotium confert. Vehiculum inclusi, ac sub digestione extricandi Gas offerunt tum ingesta, tum humores in tractum alimentarem excreti. Ast uberiores sub iisdem ingestis evolutionis ratio latet omnino in propria morbosa dispositione solidae compagis ventriculi et intestinorum, qua vel plus extricatur, vel minus fors absorbetur aut excernitur de Gas elastico evoluto. Absorptionem et excretionem prae-

pediunt utplurimum spasmi in diversis locis intestinorum et ventriculi, quibus exitus clauditur, alias enim libere exhalaret Gas elasticum, nec explosionis impetu exiret. Inde flatulentia spasmodicorum hominum universim, atque illorum, qui abdomen arcte stringere solent, concipitur. Ad explicandam autem Gas uberioris sub iisdem ingestis extricationem, recurrere multi medici voluerunt ad spasmum peculiarem et propriae indolis, quem propterea inflativum nominarunt.

879. Gas in cavo abdominis collectum, multo graviores causas agnoscit. Supponit enim aut degenerationem solidae compagis, aut fluidorum in cavo abdominis contentorum corruptionem.

880. Hinc causas communiores meteorismi febrilis sistunt; tum evolutio Gas uberioris ex ipsis ingestis, fermentationem potius, quam justam digestionem subeuntibus; tum excretio uberius evoluti Gas praepedita spasmo intestinali; tum ipsa morbosa extricatio vaporum elasticorum ex inquilinis etiam humoribus, sub proprio quodam ac speciali intestinorum molimine morboso, normalem horum organorum processum chemico organicum alterante.

881. Atque inde concipiuntur sequentes meteorismi species in praxi febrium occurrentes:

a) Meteorismus saburralis, cui materiem sistunt sordes primarum viarum, praesertim abundans aut morbose secreta bilis, atque ingesta, etiam medicaminum titulo, vel flatulenta,

vel putrescentia, acescentia, vel et ea copia peccantia, ut in tractu alimentari potius validam fermentationem, quam digestionem subeant normalem. Secessu flatuum copioso hic meteorismus stipatur, illoque levatur; dolores intestinorum aut nullos, aut perexiguos, illosque intermittentes habet comites, signaque communia saburrae in primis viis latentis simul offert.

b) Meteorismus inflammatorius, qui oritur ex inflammatoria intestinorum irritatione, ac spastica inde contractione in singulis intestinorum partibus, Gas, utut non nimis copiose extricatum, includentibus; inflammatione autem tantum leviori, cum ex graviori omnis fere intestinorum diameter aboleatur. Et quidem legitima intestinorum inflammatio sive phlegmone hanc flatulentiam rarius gignit, sed plurimum illegitima, ac in specie frequentius catarrhosa, membranas intestinorum mucosas infestans. Cognoscitur doloribus intestinorum insignioribus, praesertim sub tactu auctis, per consensum se ad alias partes etiam diverse expandentibus; secessu flatuum exiguo, illoque sine levamine mali; atque signis praesertim inflammatoriae aut irritativae febris.

c) Meteorismus nervosus, quem inducit simpliciter spasmodica intestinorum contractio, praecludens liberum exitum elastico Gas, sive extricato e contentis intestinorum, copioso praesertim hydrogenio scatentibus, sive ob pravam ac

proprie morbosam tunicarum intestinalium secretionem uberius subministrato, praecipue in altero inflammationis mucosarum membranarum, sic dicto relaxationis stadio. Haec species cognoscitur defectu symptomatum gastricas sordes indicantium, doloribus intestinorum summopere obscuris, ac nonnisi rudiori adtactu provocandis (cadaverum sectiones semper autem levem intestinorem inflammationem, interdum ex suppuratione aphthas exhibent), atque signis status nervosi in diverso gradu, quammaxime autem siccitate linguae, ac cutis antagonistice in sua secretione laesae. Notandum est, in hac specie meteorismi tum secessum flatuum, tum tenesmum ad flatus nunquam respondere enormitati flatulentiae, ac voluminis abdominalis inde orti.

d) Meteorismus putridus et gangraenosus; quae species oritur ex ipso partium abdominis organicarum sphacelismo, vel ingrediente, vel jamjam ingresso, quo Gas sub putrescentia evolutum sive in cavo intestinorum, sive etiam in ipso abdominis cavo congeritur. Dignoscitur cito increscente ac enormi volumine ventris elastici, dolorum in provecto malo absentia, siti insatiabili, facie cadaverosa, extremis frigidis, prostratione virium summa, pulsu exili, frequentissimo; quibus signis plerumque accedunt maculae ventris externae lividae, et reliqua putredinis phenomena.

e) Hisce speciebus adhuc addere liceat me-

teorismum artificialem, in febribus et aliis morbis obvium, ex adplicatione clysterum copiosorum inepte, ac syringa malo embolo instructa exhibitorum, quibus aëris atmosphaerici magna copia in colon intestinum injicitur.

882. Omnis meteorismus in febribus malum est symptoma, in nullum finem utile, sed vel anxietatem aegrorum, vel ipsum morbi periculum augens. Actiones medicaminum desideratas quivis infringit, atque digestionis ac chylificationis negotium turbat; nec non contigua viscera premit, et in functionibus suis laedit; ipsisque demum intestinis ex nimis diuturna distractione paralyticam minatur debilitatem. Minime tamen periculosus est meteorismus saburralis. Minus ille, qui ex leviori intestinorum inflammatoria irritatione oritur. Pejor, quem nervosa diathesis in febribus inducit; magnum enim est illud imperium, quod nervi intestinorum in vitales functiones habent. Pessimus autem ac insanabilis meteorismus est, qui ex adcumulatione Gas heterogenei per putrescentiam organorum, praesertim in cavum abdominis extricati, originem habet. Inde prognosis diversa ex symptomate meteorismi in febribus.

883. Cura hujus symptomatis febrilis pro diversa ejus causa, etiam diversa est instituenda.

884. Si meteorismus est saburralis, cura requiritur evacuatoria; id enim, quod materiem pro extricatione elastici Gas largitur, una-

cum eo evacuari debet. Hinc purgantia requiruntur, additis, si inertia aut debilitas intestinorum peccaret, roborantibus, rhabarbarinis, aut leviter carminativis remediis. Simulque ab omni ingerendo, quod flatulentiam foveret, abstinendum erit. Reagentia optima non raro indicant ructus suo sapore.

885. Meteorismus inflammatorius petit auxilia, quae crispatas ab irritatione fibras intestinales relaxant, ac congestiones cruoris in hoc organo levant; adparatum igitur antiinflammatorium diversi gradus, pro diversa symptomatis intensione. Decocta emollientia in fermentationem minus prona, atque emulsa huc optime facient. Spasmum simul comitem optime reserabit levissima aura camphorae. Quae etiam inunctionibus emollientibus externis pro majori efficacia inserviet.

886. Spasmodicum meteorismum et nervosum allevant remedia antispasmodica ex classe leviter ac diffusibili stimulo incitantium, carminativa proprie dicta, et physagoga, aut si minus pellunt flatus, visceralia; uti chamomilla, mentha, anisum, feniculum, macis, spiritus nitri dulcis, vinum etc. Externe inunctiones nervinae, oleo presso nucistae, aut destillato aromatico diverso. Hisce mucilaginosa conjungere oportet, si vel minima notula inflammatoria subsit. Atque universim medicus debet esse cautus, ne nomine antispasmodicorum ac carminantium, quarum vir-

tus multum relativa est ad diversas morbi causas, seducatur.

887. Meteorismus gangraenosus, praesertim autem putridus, ex vero jam organorum abdominalium sphacelo exortus, vix amplius auxilium admittit. Tentari tamen debent ad mortem procrastinandam remedia optima antiseptica, ac vires instantanee erigentia, nec non organismum ab ulteriori corruptione praeservantia. Hinc et externe fomentationes ac inunctiones putredini adversae, atque ejusdem virtutis clysteres.

888. Praeter hanc specialem Therapiam, praesertim in casibus illis, ubi directis indicationibus non penitus satisfieri potest, hoc symptoma adhuc petit curam quamdam generalem, stricte symptomaticam. Hunc in finem talia proponi mererentur remedia, quae deglutita, atque ad intestina delata absorberent Gas in cavum intestinorum morbose evolutum. Vix autum tale invenietur corpus, quod compositum illud Gas imbibere valeret, simulque organismo alia ratione non esset inimicum. Neque tale, quod valeret illud in massam fluidam sive compingere, sive transmutare. Quapropter, si ipsae causae meteorismum facientes, atque morbosae intestinorum dispositiones, speciali adparatu tolli nequeant, saltem talia erunt adhibenda, sive medicamina sive alimenta, quae minus copiosam subpeditant flatulentiae materiem.

889. Vitari igitur debent ingerenda omnia,

quae majori quantitate Gas nocivi scatent, ac universim ad fermentationem nimis prona sunt. Nocet itidem frequens invito aegro sorbitio liquidorum; quibuscum ipsius atmosphaerici aëris considerabilis ingeritur copia. Nocent denique sub meteorismo fomentationes calidiores abdomini adplicatae, ad quas dolores intestinorum facile seducere possunt medicum et aegrum. Caloricum enim maximopere expandit Gas elasticum, quo facto anxietas et omnia inde pendentia mala febricitantium augentur.

890. Non infrequenter bilis, ad justam chylificationem absolute necessaria, diversis suis pravis qualitatibus aeque, ac diversa quantitate peccans, ad meteorismum faciendum conferre potest. Unde et hepatis respectus in hoc symptomate curando saepe saepius erit necessarius.

URINARUM DIFFICULTATES IN FEBRIBUS.

891. Urinarum difficultates et subpressiones sexui virili praesertim infensae, in diversis febrium stadiis frequenter occurrunt; interdum quidem ex causis organicis ac individuo propriis, ex urethrae strictura, ex calculo, in feminis ex uteri pressione etc., multoties vero ex causa ipsius febris, ac circumstantiarum ad eam spectantium.

892. Hae causae dysuriae ac ischuriae febrilis communiores sunt: vesicantium cum cantha-

ridibus adplicatio, mechanica pressio vesicae urinariae a faecibus durioribus in recto intestino adcumulatis, assiduus in dorsum decubitus, atque spasmus sphincteris vesicae, qui saepenumero in febribus nervosis, si cutis siccescere incipit, quandoque etiam in aliis febribus ex urinarum acredine oritur.

893. Hoc symptoma non solum molestissimum est in febribus, quoniam distenta nimis vesica dolet ac febrilem anxietatem auget, sed etiam periculosum. Diu enim expansa vesica facile paralytica fit increscente urinarum copia, atque diversa etiam secundaria symptomata ex hac expansione profiscuntur, intestina premuntur, diaphragma sursum truditur, respiratio magis laeditur, ipsa secretio urinarum serius praehibetur renibus non exoneratis, nec non symptomata cephalica diversa, sopor, ipsaque apoplexia accedere potest, qua lethali facta, aperto post mortem cranio, foetor urinosus nares ferit; certo signo, urinas non excretas vel metastasi ad encephalon deferri, vel saltem principium urinosum aliarum arteriolarum actione extricari, quo tenera cerebri compages irritari debet summopere. Neque casus desunt, vesicam urinariam ex nimia expansione ruptam fuisse, urinis lethali semper cum eventu in cavum abdominis effusis, ita ut meteorismus vesicae in ascitam urinosum abeat.

894. Quapropter ad hoc symptoma praecipue adtendi debet in febribus typhosis, ubi aegrorum

peculiaris est animi indifferentia, qua nec mictum curant, nec molestias ex silente sentiunt, prouti alii ex inertia et pigritia hoc faciunt. Ejusmodi aegris diligenti cura et admonitione, pertinax urinarum retentio interdum praecaveri potest, uti et illis, qui ex proprio delirio mingere non audent.

895. Ubi autem ischuria vera jam adest in febribus, cura symptomatica illico requiritur. Quam tamen, utut malum negligere minime deceat, a levioribus semper auxiliis ordiri oportet.

896. Primo tentanda sunt clysmata emollientia ac aperientia, quibus a crassis faecibus rectum intestinum liberatur, simulque, praesertim in viris, quorum organismo hoc symptoma communius et periculosius est, ad spasmum vesicae levandum, tum emolliendo, tum antagonistice leviter irritando contribuitur.

897. Aliud auxilium consistit in situ corporis mutato. Dum surgunt ejusmodi aegri, vel erecto corpore, vel illo ad proprium instinctum diversimode inclinato, urinas, quas prius mittere non valuerunt, saepe nunc facilius excernunt. Conducunt porro fomentationes calidae aut cataplasmata emollientia ad regionem hypogastricam et ad perineum, quibus fibrae spasmodice constrictae relaxantur et decrispantur. Quod idem balnea quoque praestant tepida, si usum eorum permittunt vires aegri. Laudantur quoque inunctio-

nes cum unguento mercuriali et laudano, ad femora, perineum, inguina et sacram regionem; talesque cum petroleo ab aliis.

898. De internis remediis minus sperandum. Commendatur quidem narcoticorum etiam internus usus; sed non possunt in omni febre, et in omni febrium stadio tuto exhiberi, neque omnem spasmum sedant, et nimis tarde operantur. Melius agunt in hunc finem emulsa crassa, quae laticem aquosum non augent, cum aura camphorae; aut potius mixturae oleosae eadem aura impraegnatae. Quorum quidem usus praesertim in dysuria a cantharidibus egregius est. In omni ceterum spasmo camphora est laudabile remedium, quod nec ipsam irritativam notam multum exasperat.

899. His autem omnibus non sufficientibus, urinae catheteris ope sunt emittendae, antequam vesicae paralysis metuenda esset. Praeplacent pro viris catheteres elastici, atque nonnisi sub obstaculo eis non devincendo, metallicorum fiat usus. Nunquam autem rudi et violenta manu intrudantur, ne inflammetur sphincter vesicae et spasmus adhuc augeatur, aut traumaticae partibus infestatis inducantur laesiones. Obstaculo commode non movendo, satius et minori periculo punctio vesicae in viris per rectum intestinum, in feminis per vaginam instituitur.

900. Contrarium retentioni urinae symptoma est e n u r e s i s et i n c o n t i n e n t i a u r i n a e, fre-

quentius adhuc priori in febribus, quo prae aliis aegri debiles, inertes et delirantes adficiuntur. Molestum, tum ob spurcitiem, tum ob inde oriundas inflammationes, excoriationes et exulcerationes partium decubitu pressarum. Auxilium non ita in inhibendum diabetam erit dirigendum, qui raro damnosus est in febribus, sed potius in summa munditie erit quaerendum, in frequenti aegrorum ad matulam commonitione, atque in excipulis urinarum continuo, sed caute adhibitis.

δ. SYMPTOMATA CUTANEA.

SUDOR ET ARIDITAS CUTIS IN FEBRIBUS.

D. Schlichting Diss. de sudore febrili. L. B. 1722.

901. Duplex in febribus conditio cutis morbosa obvenit, vel nimis transpirans, vel nimis sicca; sudor scilicet, ἐφίδρωσις febrilis et ariditas cutis.

902. Sudor in febribus est vel criticus, vel symptomaticus. Criticus ad finem febrium, praegressis criticis turbis, et cum levamine comparet. Symptomaticus autem sudor dicitur, qui in initio febrium ac ante criticum tempus apparet, de causa morbi nihil tollit, atque febrim non judicat, sed vel transitorium levamen inducit, saluber; vel plane indifferens est; vel et damnosus, si dissipatis tenuissimis humoribus vires aegrorum inutiliter frangit

aut debilitat; imo perniciosus, dum vires exhaurit, quemadmodum colliquativus sudor.

903. Sudor symptomaticus et morbosus in omnibus quidem ante crisim stadiis, praesertim autem in stadio incrementi ac aestus febrilis comparet. Sed interdum etiam jam primis febrium diebus, imo quandoque in stadio primae invasionis febrilis et frigoris observatur. Et quidem frequenter in febribus intermittentibus, inflammatoriis, rheumaticis et gastricis; rarius in catarrhosis et miasmaticis. Estque vel universalis, vel partialis, qui posterior minus considerabilis. Quoad materiem est vaporosus, aquosus, roscidus, viscidus, pinguis, interdum subsanguinolentus. Quoad temperaturam calidus, frigidus. Quoad odorem acidus, nidorosus, diversimode foetidus. Quoad originem probe distinguendus est in factitium et spontaneum.

904. Factitius facile exprimitur in certis febribus calida atmosphaera, stragulo aut vestitu oneroso, potibus calidis, et medicaminibus stimulantibus, praesertim diaphoreticis. Hic sudor absque molimine critico nunquam febrim levans, facile subprimitur regimine obposito, quidquam frigido.

905. Spontaneus sudor in febribus ex numerosis quidem causis, diversis pro diverso febrium genere, oriri potest. Sed generatim vel a nimio circuli humorum impetu, atque arteria-

rum in secernendo activitate nimia; vel ex locali solius cutis irritatione idiopathica, vel etiam sympathica, praesertim intestinis diverso stimulo lacessitis, excitatur. Rarius in febribus ex laxitate cutis, aut ex aliarum excretionum imminutione, aut ex abundantia laticis aquosi in humoribus proficiscitur.

906. Ast, quaestionem saltem movere liceat, an reapse omnis sudor ex uberiori cutis secretione proveniat? An non in certis morborum casibus sudor symptomaticus profusus et roscidus praecipitatione potius, quam exsudatione generetur? An non sub certis circumstantiis hydrogenesis super cutim fieri queat? Ita quodammodo videtur, si consideramus ephidrosin in febribus algidis, in moribundis, atque illam tabidorum summe debilium, quae miro modo sub ipsa evigilatione e somno oritur.

907. Effectus sudoris symptomatici nunquam boni sunt, sed pro diversitate intensionis symptomatis hujus diverse infensi organismo et viribus ejus. Hinc sudor arte expressus, praesertim in initio febrium, quam methodum non pauci medici, atque omnes fere gentes orientales ob imaginariam miasmatis febrilis expulsionem multum observant, semper damnosus. Subtilissimae enim humorum circulantium partes, πνευμα quasi sanguinis sistentes, difflantur, diluente aquoso vehiculo non facile restituendae (aqua enim communis non est, quae per sudores eliminatur), de-

bilitas virium inde vel inducitur, vel augetur, crises salubres aut praepediuntur, aut procrastinantur, atque humoribus circulantibus inde nascitur dyscrasia, unde numerosi effectuum effectus morbosi prosiliunt.

908. Sudor partialis, qui venit ex parte vel debiliori, vel magis irritata, raro inducit deleterios effectus; excepto illo, qui in fronte, jugulo aut pectore apparet, in gustas collectus et frigidus, atque utplurimum summa exprimitur anxietate. Universalis vero sudor symptomaticus, qui copiosus est, sive vaporum sive guttarum forma comparens, semper est malus, quoniam aegrum semper debilitat; eoque pejor esse solet, quo ocyus oritur in febribus. Valde malus igitur ille, qui sub ipso febrium initio exoritur, atque per decursum persistit. Raro enim talis sudor unacum febre simul exortus saluber esse solet, qualis observatus fuit in illo mirabili morbo, qui ephemera britanica, vel et sudor anglicus dicebatur, seculo XVI aliquoties per Europam viso, in quo largus sudor subito manare incipiens, ac per 24 horas perstans, aegros levabat, profluere autem impeditus trucidabat. Minus periculosus etiam in exordio febrium est sudor saburralis, proprii odoris, qui vero mere sympathicus est, ex irritatione in primis viis, ac solorum intestinorum anxietate oriundus. Pessimus semper ille, qui viscidus in cute frigida, quemadmodum in febribus algidis, et copiosus simul profluit, in

stadio febrium qualicunque. Ille summi virium languoris vel comes est, vel causa, omni jure colliquativus dictus, et in ipso convalescentiae stadio depascens, atque firmam sanitatem non permittens.

909. Ita ex sudoris symptomate prognosis etiam varia habetur in febribus.

910. Quamprimum sudor febrilis copiosus nullum fert levamen, aut et ipsas vires aegri notabiliter consumit, medicus illi obponere debet auxilia, quae pro diversitate causarum etiam diversa esse debent. Therapia specialis igitur in principem characterem febris erit dirigenda, cujus symptoma sudor est, atque justum motuum febrilium moderamen, primarium semper auxilium praestabit. Sudor ex actionibus vasorum nimiis indiget adparatu temperante, ille ex saburra primarum viarum remediis evacuantibus materiem irritantem, sudor ex laxitate et debilitate cutanei textus, qui in febrium initio rarus est, remediis tonicis aut et incitantibus vasa cutis.

911. Quae si non sufficiant, aut tuto adhiberi nequeant, cura symptomatica requiritur, alias praecipue excretiones, et prae ceteris illam urinarum, quae omnium minime debilitat, augens. Generalia vero contra hoc symptoma auxilia, plurimum ex adparatu diaetetico petenda erunt. Talia sunt: potus levis, blandus, egelidus, temperatura aëris moderata, stragulorum ponderosorum et onerantium subtractio, surrectio

e lecto, versatio diuturnior in sedili, vel, si vires hoc non admittant, cubatio super torum non plumeum in levi vestitu. Omnia haec tamen caute et gradatim sunt instituenda, ne repentine sudor subprimatur, qui utut mere symptomaticus, nimis repente disparens alia et majora in febribus mala producere potest.

912. Reconvalescentium et languentium sudor, tabis periculum minitans, petit, nisi causa directe amoveri sciatur, remedia leviter tonica, infusum Corticis peruviani, Quassiae, Salviae, aquas chalybeatas, vini moderatum usum, corporis modicum exercitium, rusticationem.

913. Contrarium sudori profuso vitium in febribus est siccitas et ariditas cutis. Occurrit non raro in paroxismis febrium intermittentium, et quidem in stadio caloris, ubi futurum et levantem sudorem antecedit. In febribus continuis, praesertim catarrhosis, frequenter inducit statum nervosum, intercepto, ut videtur, commercio desiderato nervorum cum aëre atmosphaerico. Hinc etiam in febribus nervosis et typhosis frequentissimum est symptoma. Sed et in aliis acutis diversae indolis sub anomalo decursu observatur.

914. Nisi virium debilitas urgeat, non semper petit usum stimulantium remediorum. Melius saepe movent inhibitam transpirationem potus theati calidi, frequenter sorbillati, sub regimine quoad stragulorum conditionem et aëris tempera-

turam calidiori. Coadjuvant quoque frictiones, fomentationes humidae calidae, aut ipsa balnea; sub majori virium debilitate irritationes cutis per rubefacientia aut vesicantia. Ubi mordax simul comes est calor, suadetur ab aliis etiam lotio cum aqua frigida. Atque compertum reapse est, praemisso valido sed brevi frigore, cutem melius dispositam fieri in liberalem transpirationem; nam a minimo calorico dein efficacius adficitur.

915. Sed nisi critica accedant molimina, haec ariditas cutis non facile emendatur in febribus; atque sub actu critico, si debite dirigitur, sponte dein cessat, ac solutis spasmis ostiolorum salubri transpirationi via aperitur.

EXANTHEMATA FEBRILIA.

D. Bloch Diss. de exanthematibus. Fr. 1762.

A. Mangold Diss. de exanthemat. acutor. differentia. Erf. 1763.

F. Juncker Diss. de diversa exanthematum indole. Hal. 1763.

D. Böhmer Diss. de exanthematum differentia et origine. Viteb. 1766.

F. Raymund Diss. de exanthematibus febrilibus. Viennae 1768.

D. Tömlich de ortu exanthematum. Jen. 1785.

J. G. Dorl Diss. sistens rudimentnm Exanthematologiae. Jen. 1794.

R. Willan of cuteneous diseases. Order I — III. Lond. 1798 — 1805. 4to. Deutsch durch Friese. Breslau 1799.

Th. Bateman Practical Synopsis of cuteneous diseases. Edit. 3. Lond. 1814. Deutsch, Halle 1815.

J. J. Reufs über das Wesen der Exantheme. Aschaf. 1814.
Fr. W. Nushard Skizze einer Dermato-Pathologie. Prag 1816.

916. Exanthemata juxta vim vocis sunt efflorescentiae, satius autem eruptiones humorum in cutem pullulantium, eamque vel scabram*, vel maculosam ac diversimode decolorem reddentium. In morbis acutis ac febrilibus frequentissime comparent, minime tamen desunt etiam in chronicis; imo proprium ibi genus cutaneorum morborum constituunt, quod autem impetiginum potius, quam exanthematum nomine dignum est.

917. Nonnulla eorum diversas molestias, pruritum, ardorem, tensionem, alia tamen et nullam sensationem producunt. Notabiliora universim sunt in subjectis, quibus major cutis teneritas est.

918. In febribus diversae indolis, febriumque diversis stadiis, tempore mox fixo, mox incerto erumpunt, ortu, loco, forma, effectu multum diversa.

919. Quoad originem exanthemata omnium primo distinguuntur in essentialia seu specifica, et accidentalia seu communia.

920. Essentialia exanthemata generantur proprio, et quodvis eorum specifico miasmate, quod contagio disseminatur, atque in hominum organismo debite disposito, sui simile producens, semper febrim propriam et sui generis (identicam) excitat, cujus essentiale ac insepara-

bile sunt symptoma, sine quo febris specifica felicem decursum absolvere nequit. Raro pluries in vita infestant hominem. Talia sunt variola, varicella, vaccina, morbillus et scarlatina cum suis varietatibus, atque typhosae eruptiones. Eorum diligentior explanatio spectat omni jure ad specialem febrium doctrinam.

921. Accidentalia exanthemata proprio miasmate carent, contagio non propagantur, specificas febres non agnoscunt, sed febribus omnis, etiam obpositae indolis adsociari, imo ipsis essentialibus exanthematibus quasi parasitica adhaerere, atque eundem hominem pluries in vita infestare possunt. Sistunt summe variabilia febrium symptomata, quae in quavis sine distinctione febri quidem adesse, sed etiam abesse possunt, utpote ab accidentalibus seu adventitiis circumstantiis pendentia. Talia exanthemata summe communia omni febrium generi sunt: sudamina, miliaria, petechiae etc.

922. Nosogenia utriusque generis exanthematum plane diversa ergo est. Essentialia et miasmatica ex proprio ac specifico fomite contagioso originem trahunt, qui ut videtur, sub forma proprii Gas (extricandi data occasione), vel muco animali inclusus, vel ex ipsis aegris sub aestu febris exhalans, in disposito, cui communicatur, organismo sano, excitata specifica febre multiplicatur, atque simili specifica progenie in cutem ultra efflorescit. Ita variola, morbillus,

scarlatina etc. generantur, et nonnisi continuata generatione propagantur. Accidentalia et adventitia exanthemata autem (nisi quis vellet adsentire opinioni (1), omnia exanthemata esse zoophyta, et quasi parasiticos super cutem lichenes), minime agnoscunt specificam causam, atque in omnibus sine distinctione febribus possunt generari, nam pro materie habent solummodo aliquid, quod textum cutaneum ex ratione febris universim laedit, ac normalem illius integritatem mutat; eodem fere modo, quo ex constrictione superficiei spasmodica cutis anserina, atque ex stasibus humorum in vasis minimis, diversae aliae aliarum formarum congestiones in cute fieri possunt. Quo quidem, dum in febribus passivo modo humores raro ruunt ad cutem, irritatio diversa cutanei organi plurimum confert.

(1) J. A. Danzer Synopsis der Hautkrankheiten. Landsh. 1808.

923. Irritatio autem cutis morbosa duplici modo fit; vel causis directe ac immediate in cutem agentibus, vel a procul, sive per consensum, sive per continuitatem aliorum organorum, praesertim intestinorum, eam adficientibus. Unde exanthemata juxta hanc duplicem originem in idiopathica et sympathica distinguuntur.

924. Idiopathica progenerant: diathesis universalis morbosa diversa in pathologicas cutis secretiones nitens, stases secretoriae in cute, caloricum intensius, aëris conditio diversa cutim

laedens, sudor acer, sordes, atque stimuli numerosi, tum mechanici, tum chemici, cutim immediate irritantes, rubefacientes, inflammantes.

925. Sympathica vero producunt irritamenta a procul in cutem agentia, utplurimum in visceribus abdominalibus hospitantia, in hepate, utero, quam frequentissime autem in tubo intestinali, qui cum integumentis communibus non solum continuus, sed et intima familiaritate connexus est. Hinc biliosa, rancida, verminosa, atque diversa alia primarum viarum saburra, praesertim in febribus, frequentia et multifaria excitat exanthemata.

D. Welti Diss. de exanthematum fonte abdominali. Got. 1784.

926. Denique antagonistico etiam modo, ad leges secretionum vicariarum, exanthemata oriuntur non raro ex subpressa secretione et excretione bilis, urinarum, catameniorum, ulcerum habitualium etc. modo tum sympathico, tum etiam plane symptomatico.

927. Sed ad horum omnium etiam adventitiorum exanthematum generationem requiritur propria dispositio individui febricitantis, quae interdum haereditaria est, cum peculiari in cutaneas eruptiones proclivitate, multo saepius adquisita, vel neglectu culturae cutis, vel econtra nimia sollicitudine in abstergendis imaginariis sordibus, vel praegressis morbis lymphaticis etc. Universim aetas infantilis, sexus femineus, com-

pages cutis delicatula et irritabilis, tempus aestivum, clima calidius, atque certae epidemicae constitutiones, peculiares ad exanthemata largiuntur dispositiones.

928. Data ejusmodi dispositione facile interdum arte produci possunt exanthemata. Quapropter a medicis distinguuntur spontanea et factitia; quorum priora causis proëgumenis non evitandis, posteriora vero, si specifica sunt, miasmatis insitioni, si vero accidentalia, ineptae therapiae ac regimini pravo in febribus originem debent. Sic omissa sordium gastricarum evacuatione sub regimine calido, therapia stimulante aut diaphoretica, atque aëris ventilatione neglecta, omnino artificialia in febribus parari possunt exanthemata accidentalia, imo et ipsa essentialia numerose multiplicari; imminui autem aut et plane praecaveri sub obposito tractamine.

A. Büchner de incongruo diaphoreticorum usu, frequenti exanthematum causa. Halae 1752.

929. Quoad sedem et locum, quem occupant exanthemata, discernuntur imprimis fixa et vaga; quorum priora constantem sedem observant, ubi erumpunt in cute, ibi persistunt; posteriora vero sedem saepius mutant, in confinia se extendunt, vel et pristinam possessionem inopinato derelinquunt, ac alienam partem praecipitanter invadunt. Distinguuntur porro externa seu cutanea, et interna, quae pluries in tunicis cum integumento communi continuis,

in faucibus, tubo aëreo, pharynge, ventriculo et intestinis observata sunt.

930. Ipsa externa autem in diversis partibus textus cutanei sedem habere possunt, ac praesertim habere solent vel in reticulo mucoso, vel in vasculoso, vel in ipsa corii substantia papillari, vel in systemate capillari.

931. Non quidem omnia exanthemata, utut acuta et febrilia, consistunt, ut quidam auctores docuerunt, in partium mox dictarum vera inflammatione; quam tamen singulorum quorumdam phenomena et terminationes omnino vindicare possent. Turgorem autem irritativum harum partium, atque congestionem aliquam saltem subinflammatoriam, in omni, sine exceptione, exanthemate acuto reapse adesse, forma et ratio eruptionum sane confirmant.

932. Quoad formam exanthemata tot et adeo diversis varietatibus occurrunt, tanta in decursu mutabilitate, tantaque inter se invicem commixtione, ut normales et primariae formae tum per decursum facile mutatae, tum a parasiticis facile deletae, vix admittant systematicam descriptionem constantiorum ac magis essentialium characterum. Nulla enim morborum species tam multifariis anomaliis sese offert, quam illa exanthematum. Inde etiam illae differentiae auctorum omnis aevi in delineatione hujus symptomatis morbosi, omni tamen sensu facile perlustrandi; inde ille dissensus in denominatione, ac illa in termi-

nologia exanthematum confusio babylonica. Ad quam plurimum contulit, quod varietates eorum summe mutabiles ac accidentales, inepte ad dignitatem specierum fuerint elatae.

933. Sed neque practica est illa divisio exanthematum, quae ex sola forma illorum petitur; atque specialiores eorum notae, ad diagnosin, prognosin, et therapiam facientes, firmioribus ex momentis ac utilitate practica majori, in speciali doctrina de febribus exanthematicis exponentur.

934. Praemittere tamen hisce juvabit, generalem aliquam exanthematum nosographiam, quae etiam ex conspectu formae principis illorum, sed plane praetermissis anomaliis, atque sincera consideratione tum habitus illorum totius, tum singularum molecularum eam constituentium, depingere ea intendit.

935. Respectu formae ab auctoribus omnium primo dividuntur exanthemata in glabra, et scabra, atque posteriora pro aspredinum diversitate iterum varie subdividuntur.

936. Apte igitur etiam, considerato omni exanthematum habitu externo, atque textura eorum specialiori simul spectata, distinguuntur in maculosa, papulosa, phlyctaenosa, vesiculosa et pustulosa. Crustosa enim, squammosa, tuberculosa forma etc. magis propria est exanthematibus chronicis, seu impetiginibus, aut si in febribus adest, nimis accidentalis esse solet, aut ex prioribus aliis posthuma.

937. Monetur autem denuo, ingratum esse negotium, spectata unica forma in rite ordinatas series distribuere exanthemata; quum eadem saepe quoad indolem et genesin, sub decursu formam mutent, alia iterum pro varia dispositione individui variam induere consueverint faciem.

938. Maculosa exanthemata dicuntur, quae ultra cutis superficiem non extuberant, aut nonnisi levissime et aequabiliter prominent, ita ut non tactu, sed solo visu distingui possint, cutis solummodo discolorationem offerentia. Spectant huc sequentes species: I. Purpura (*Riverii*), nomen aliis exanthematibus, frequentissime miliaribus inepte impertitum; exanthema (qua exanthema) non contagiosum, plane glabrum, indolens, summe frequens, et in omni febrium genere obvium, omnibus etiam aliis exanthematibus frequenter parasiticum, consistens in maculis discretis, diversae magnitudinis, ab illa stigmatis pulicis usque ad lenticularem, coloris rubri, purpurei, lividi aut nigri. Sub hac forma venit nomine petechiarum aut peticularum, quae praesentant parvas echymoses aut sugillationes, quarum materies, ut videtur, sanguis venosae partis reticuli vasculosi est, unde etiam in aliis, quam cute, membranis, illisque internis, peritoneo, pleura, meningibus ac ipso periosteo occurrunt. Interdum autem hae sugillationes plagas in cute occupant majores, figura diversa ac summe irregulari, frequenter illis similes, quae

a verberibus oriri solent; tuncque nominantur vibices, molopes, in putridis febribus non infrequentes. Universim hoc exanthema, utpote indolis magis passivae, in sphacelismum prae ceteris tendit, nam absque omni phlogosi cutis incedit, quo ab omnibus reliquis abunde differt. II. Roseola (male interdum cum rubeolis commixta), exanthema non contagiosum, valde glabrum, vix ardens, nec pruriens, maculosum, coloris rubri, satius carmesini, sine vera cutis inflammatione. Mox discreta est, e pluribus diversae amplitudinis maculis consistens; mox et annulata, maculis in centro albis; mox diffusa, raro per integram cutim, frequentius per magnas plagas, ac si syrupus rubi idaei super cutim esset effusus. In febribus quidem aestivis frequentius hoc exanthema est obvium, certo tamen febrium generi non adstrictum. III. Scarlatina, exanthema miasmaticum et contagiosum, coloris, ut nomen exprimit, alte rubri aut coccinei, vehementer pruriens, ardens, suberysipelaceum, glabrum quidem, dum normale est, sed ad diversas anomalias ita proclive, ac parasiticis exanthematibus ita frequenter deformatum, ut characteristica sua forma raro compareat. Quo itidem confert fugax hujus exanthematis indoles, colori et formae ejus mutandis summe favens. Interdum per omnem quidem superficiem aequabiliter diffusum est, plerumque autem majoribus maculis distinctum. Sedes, ut videtur, in arteriolis reti-

culi vasculosi et ipsius systematis capillaris est. Terminatur solemni desquammatione epidermidis per laminas laciniosas, relicto nisu in oëdema.— Huic exanthemati proxime accedit erysipelas, quod autem majori jure inflammationibus adnumerandum.

939. Papulosa exanthemata constituuntur nodulis minimis, numerosis, vix visu, sed subtiliori tactu distinguendis, rubris, non quidem inflammatis, nec suppurantibus, apice tamen quid humidi rejicientibus. Dum marcescunt, in furfures epidermis abit. Huc pertinent species sequentes: I. Sudamina (eczema et prurigo varietates sistunt), exanthema minime contagiosum, symptomaticum et adventitium communissimum in omni febrium genere, calore et sudore extortum, vix urens, nec multum semper pruriens, constans numerosis papulis rubris, plus minus elevatis, epidermidem, nisi singulae in phlyctaenas abeant, raro desquammantibus. Hoc exanthema plerumque ad certas tantum partes, calore ac sudore maceratas erumpit, atque, nisi acri sudore foveatur, fugax est. II. Urticaria, uredo, cnidosis, exanthema non contagiosum, fugax et inconstans, formae multum variae et sub ipso decursu variantis, interdum quidem glabrum, rubrum, aut hinc inde flavescens (maculosa), multo frequentius autem papulosum et tactu asperum (miliaris), imo nonnunquam phlyctaenosum (vesiculosa), valdopere ardens et pruriens, ac

si cutis esset caesa urticis. Sedes in reticulo mucoso et vasculoso, et in substantia papillari. Terminatur defurfuratione epidermidis. Hoc ipsum exanthema quandoque maculas subelevatas, subduras, diversi coloris, atque e papulis confluentibus nodulos ac fere furunculos hinc inde offert, tuncque dicitur essera, aschara *Serapionis*, porcellanum exanthema Gallorum. III. Morbilli, exanthema contagiosum, intensae, sed variegatae rubedinis, ad speciem glabrum, sub tactu autem leviter asperum ac papulosum, papulis formae irregularis, magis urens quam pruriens, cuti universa notabiliter tumida, in turgidis, ut videtur, bulbis capillorum consistens. Terminatur furfuribus epidermidis. IV. Exanthema typhosum adhuc innominatum, miasmaticum et contagiosum, morbillis summe analogum, papulis autem magis elevatis, magis irregularibus, cuti non tumidae, non inflammatae, sed rubellae, marmoreo variegatae insidentibus, non pruriens, non ardens. Sedes in toto reticulo mucoso, irritatis simul papillis cutaneis ac bulbis capillorum. Terminatur totius epidermidis defurfuratione, ac capillorum defluvio. Inepte commiscetur cum miliaribus et petechiis, utut utrumque hoc exanthema parasitico modo adsociari possit, ac perfrequenter soleat.

940. Cum phlyctaenae non sint, nisi papulae aut protuberantiae in cuti exiguae, pellucido apice, repletae humore, quo erupto ex-

siccantur; hinc papulosa exanthemata, alioquin ex apice plerumque sudantia, facile in decursu abeunt in phlyctaenosa. Sed specialius ad phlyctaenosa exanthemata pertinent sequentia: I. Miliaria, exanthema non contagiosum, valde commune in quovis febrium genere, et aliis cutaneis efflorescentiis fere omnibus parasiticum, visu scabrum et tactu asperum, papulis aut potius phlyctenulis constans numerosissimis, multum elatis, formae regularis, semina milii aequantibus, ex turgida omni substantia papillari ortis, defurfuratione epidermidis terminandis; odoris specifici, magis pruriens quam ardens. Distinctionem specialiorem facit color. Rubra consistunt in papulis et phlyctaenis diversi ruboris, sine inflammatione, suntque frequentiora in praxi, sed non raro etiam albis hinc inde interspersa. Inepte insigniuntur a nonnullis nomine purpurae. Alba, ineptissime purpura alba dicta, constituuntur phlyctaenis majoribus, mox sero diaphano refertis (crystallina), mox opaco, albo, praesertim in puerperis (lactea). Horum sedes videtur esse in parte serosa reticuli vasculosi; haecque serosa miliaria etiam in organis cavi oris, in fistula aërea, in pharynge, in ventriculo, perfrequenter autem in intestinis deprehenduntur; in quibus internis locis, humidis ac calidis, singulae phlyctaenulae non raro fatiscunt in ulcuscula, quae aphthae dicuntur, sed exanthematibus jam immerito adnumerantur. II. Rubeo-

läe, scarlatina miliformis *Frankii*, exanthema contagiosum, hermaphrotidicum, ex scarlatina quasi et morbillo compositum, aut potius hybridum, ex amalgamate utriusque miasmatis fors generatum, utriusque etiam hujus exanthematis characterem, illumque in ipsa febri comite exhibens, consistens in maculis rubris, irregularibus, ab initio fere glabris, serius autem in phlyctaenulas serosas copiosissimas abeuntibus, cuti tamen universa minus quam sub morbillis tumida. Inepte cum morbillis commiscetur, nam charactere suo praevalente, morbus hic universim magis ad scarlatinosum inclinat, eundemque cum scarlatina in eadem posthuma mala nisum offert. III. Hydroa, exanthema summe accidentale, non contagiosum, plerumque locale, et ad minores plagas restrictum, ad labia et ad auriculas frequentissime obvium, cito erumpens, non diu persistens, constans phlyctaenis parvis confertis, lymphatico humore in decursu repletis, in crustas exsiccantibus. Intermittentibus ac catarrhosis febribus commune est. IV. Zoster, zona, locale, non absimile priori, nec contagiosum exanthema, sine omni jure pro specie erysipelatis habitum (nisi exaltata, in abnormi statu, irritatione ad indolem erysipelaceam accedat), plerumque ad pectoris, et abdominis latera, magnis plagis, quandoque semicinguli adinstar comparens, notabiliter interdum dolens, constans phlyctaenis majoribus ex cute subinflammata erumpentibus,

in decursu fatiscentibus potius quam ruptis, ex quibus spissa ac fere puriformis lympha sudat, quae exsiccata crustas format.

941. Vesicula dicitur insignior, quam in phlyctaenis, ac haemisphaerica epidermidis prominentia, ex elatione ejus per collectionem humoris serosi, lymphatici aut puriformis, quem includit. Quodsi majus adhuc volumen obtineat, bullae nomine insignitur. Ejusmodi vesiculosis et bullosis exanthematibus adnumerantur: I. Varicella, exanthema contagiosum, vesiculas offerens ardentes, areola rubra circumcinctas, valde discretas, brevi vel rumpentes, vel considentes et corrugatas, crusta sicca relicta, qua decidua raro cicatrices remanent. II. Vaccina, exanthema contagiosum, solitarium, quod si maturescit, vesiculam offert cellulosam, non exacte haemisphaericam, lympha limpida repletam, areola rubra, serius et ampliori halone circumdatam, parum dolentem, crassa et dura crusta terminantem, qua delapsa relinquitur cicatrix. III. Pemphigus, morta *Linei*, exanthema bullosum, non contagiosum, vix unquam simultanea, sed continuata diutius eruptione prodiens, consistens in discretis, non copiosis, sero vel limpido, vel etiam colorato repletis bullis, diversae magnitudinis, ab illa pisi, usque ad magnitudinem nucis juglandis et ultra, in basi ardentibus, quibus ruptis, aut absorptione depletis, plaga exsiccata rubra relinquitur. Sedem hoc exanthema in syste-

matis capillaris parte serosa habere videtur. Quoniam cum et sine febre, aut ea potius lenta et occulta comparet, in acutum et chronicum dividitur. Nulla tamen febris est, cui data dispositione adsociari non possit. Cum systemate uropoëtico in nexu aliquo esse videtur. IV. Carbunculus, anthrax, exanthema contagiosum, febris pestilentialis in Oriente constitutivum ac essentiale, discretum, consistens in paucis vesiculis, bullae pemphigosae ad formam analogis, brevi autem disrumpentibus, relicta plaga livida, dura, ad margines dolentissima, inflammata, cito in latum vergens, cum summo nisu in gangraenam.

942. Pustulae sunt protuberantiae in cuti exiguae, rubrae, durae, apice suppurantes, ruptae evacuato pure in crustas abeuntes, quibus delapsis remanet cicatricula, eo major, quo plus de substantia per suppurationem fuit consumtum. Utut pustulae accidentales, tum solitariae, tum et congregatae in febribus diversis non infrequenter erumpant, tamen stricte ita dicendum non habetur, nisi unicum exanthema pustulosum, scilicet variola legitima, proprio miasmate orta, ac nonnisi contagio propagata. Imo et haec variola in anomalo decursu non semper pustulas suppuratas exhibet.

943. Hae jam sunt formae exanthematum quasi principes, quae medici cujusvis oculo distingui possunt, et ad quas numerosae aliae varietates, quas nimis oculati medici barbaris nomi-

nibus distinguunt, facile reduci possunt. Omnes varietates et physiognomias exanthematum, in cute hominum adeo diverse disposita occurrentes delineare, nec licet, nec juvat, atque aequé inutilis esset labor, ac gallinarum quoad pennarum colorem systematicas dare descriptiones.

944. Quoad effectum exanthemata dividuntur in symptomatica et critica. Exanthemata symptomatica, quemadmodum communia et accidentalia fere quaevis, vel indifferentia sunt febribus, vel eas unico, sed vix considerabili symptomate augentia. A febrium initio, et sine levamine solemni erumpunt, noxas tamen raro ferunt, si non molestias faciunt. Interdum autem etiam ab initio febrium jam levamen adducunt, sed exiguum, non perstans; ita miliaria et ipsa miasmatica exanthemata. Quae vero febribus ad crisin maturis erumpunt, easque solemniter judicant aut levant, critica dicuntur. Quod tamen raro contingit, quoniam papulae exanthematicae omnem materiem febri defaecante ejiciendam omnino suscipere non valent. Miliaribus interdum febres judicari dicitur, sed sola omnino non judicant, nisi aliae criticae operationes et evacuationes accedant. Nunquam solemniter judicant miasmatica exanthemata, quarum febres non cessant, nisi exanthematis processu absoluto. Plane nunquam petechiae, quae semper symptomaticae sunt. Nunquam sudamina, nunquam reliquorum adventitiorum exanthematum cohors.

945. De terminationibus exanthematum in genere, aliquid adhuc commemorare oportet. Nonnulla eorum terminantur evanescendo, vel singula pauca persistentibus pluribus, vel et omnia, sine noxa et posthumo malo; ergo summe benigna stasium resolutione. Sed de specificis ac miasmaticis exanthematibus semper aliqua remanere, et decursum illis proprium ac a natura praescriptum absolvere debent, alias in sanitatem morbus non terminabitur. Nonnulla vero plane fugacia, ac indolis suberysipelaceae, evanescunt e cute in damnum aegri, aliisque saepe nobilioribus organis per metaschematismum insidias struunt, ad encephalon versa, convulsiones, coma, delirium, ad pectus peripneumoniam, ad abdomen enteritides etc. producunt; aut etiam regressu suo conditioni virium dynamico modo infensa fiunt; multo frequentius tamen inverso modo, ex virium graviori laesione, praesertim languore, recedunt, aut marcescunt. Alia denique constanter persistunt, atque processum suum morbosum absolvunt, terminantia vel in suppurationem et exsiccationem, uti unica variola legitima; vel in indurationem partium cutis inflammatarum, uti variola anomala et essera; vel in gangraenam, uti carbo pestilentialis; vel directe in sphacelum, uti praesertim petechiae; vel feliciori eventu, in epidermidis defurfurationem aut desquammationem, uti miliaria; demum etiam in oëdema textus cutanei, atque uni-

versim in diversas laesiones cutaneae functionis, sive excernentis, sive absorbentis, insequentibus dein secundariis malis diversis; uti scarlatina et suberysipelacea exanthemata.

E. Stahl de exanthemat. malignor. retrocessione. Hal. 1713.

946. Prognosis certa, ex solis exanthematibus, qua symptomatibus febrilibus generalibus, non habetur, nisi alia simul computentur graviora febrium momenta et symptomata. In tantum autem haec quoque exanthemata sub cauta prognosi adtentionem merentur, in quantum omnium insolitorum praecipue symptomatum augmentum anomalias creare, atque discrimen adferre solet. Accedit, quod et insontes cutis eruptiones sub maximo febris aestu cum periculo saepe evanescere possint, ancipite metaschematismo ad nobile viscus facto. In speciali prognosi autem, febrium praecipue miasmaticarum, magnam dignitatem habent exanthemata, quoniam reflexum sistunt processus vitalis dynamici, viriumque organicarum, quod summum est, actiones justas aut injustas, ceu in speculo exhibent.

947. Cura exanthematum specialis nunquam in ipsum exanthema, sed semper in febrem, quae illud fovet, dirigenda est, respectu ad characterem ejus praevalentem, atque ad causas habito. Sub charactere febrium inflammatorio, utut ipsae petechiae v. g. in cute sederent, curâ requiritur antiphlogistica; sub gastrico evacuans,

praesertim si exanthema ex irritamento primarum viarum exortum fuerit; sub virium denique vera debilitate, erigens et incitans medendi methodus. Nequaquam igitur una eademque medendi ratio in curandis omnibus exanthematibus sufficit et tuto adhiberi potest, atque antiphlogistica aut evacuans methodus indiscriminatim usitata, quae aliis excretionibus immodice auctis activitatem cutis nimis deprimit, ac exanthematum deflorescentiam nimis tumultuarie inducit, aeque damnosa fieri potest, ac stimulans sine distinctione, quae humores ad cutem exanthemate alioquin irritatam, nimio impetu determinat.

D. le Gay, ergo in exanthematibus evacuandum? Paris. 1574.

W. Geufs methodus exanthematicos curandi morbos. Fr. 1613.

S. Baldi necessitas phlebotomiae in exanthematibus. Gen. 1663.

A. Büchner de circumspecto clysterum in morbis exanthematicis usu. Hal. 1757.

E. Nicolai Diss. de venaesectione exanthematum eruptionem promovente ac impediente. Jen. 1765.

D. Schönmetzler de necessitate laxantium in morbis exanthematicis. Heidelb. 1769.

D. Westphal de magno usu laxantium in exanthematibus acutis. Marb. 1779.

948. Cura symptomatica, ipsum exanthema directe respiciens, si quae urgentius requiritur, sub essentialibus ac miasmaticis exanthematibus etiam summe specialis esse debet, atque propriae et specificae indoli exanthematis ad-

commodata. Ubi autem accidentalia, et quidem mere symptomatica exanthemata in febribus adsunt, saepissime, ac praesertim si indifferens febri symptoma sistunt, nec requiritur cura symptomatica. Exanthemata haec, qua talia, indicationes principes in febribus non mutant.

949. Hoc tamen notandum venit, quod, utut urgentes indicationes curatorias symptomatica ejusmodi exanthemata vix offerant, penitus tamen ea negligere ac vilipendere non deceat. Regula illa practica generalissima, saltem nocendum non esse, si directe juvare nesciatur, in cura exanthematum summum valorem jam vel ex eo habet, quod illorum nonnulla indolis sint valde fugacis ac dolosae, atque a cute evanescentia aut repulsa, facile generent graviora mala. Qua ex ratione in cura exanthematum etiam accidentalium, hae efflorescentiae non quidem impetu extorquendae, sed neque etiam neglecto omni cutis respectu illico profliganda sunt. Qui scopus optime obtinebitur, si aliae excretiones sine speciali necessitate ac tumultuose non moveantur, remedia diluentia, ut materies mobilis conservetur, sufficienter subministrentur, atque ad paulatim evanescentis exanthematis sequelas caute adtendatur.

950. Quo plurimum etiam confert exquisitum regimen diaeteticum, quod in omnibus febribus exanthematicis maximi momenti est. Praeprimis omne repentinum refrigerium caute evi-

tandum; temperatura aëris moderata et aequabilis concilianda, aëre ceteroquin puro et sufficienter libero; potus si non calidus, saltem tepidulus aut egelidus exhibendus.

E. Pohl de regimine caloris et frigoris in morbis exanthematicis. Lips. 1767.

951. Localia autem ad cutem auxilia generatim vix desiderantur. Sufficit munditiei cura, sub cauta linteorum mutatione. Balnea, sive frigida, sive calida, anceps sistunt in febribus exanthematicis remedium. Universim non bene ferunt humidum exanthemata febrilia. In specialibus vero casibus, tamen etiam localis cura interdum requiri potest; quae ad specialem therapiam spectat.

952. Quodsi praemature marcescant, aut plane et inopinato retrocedant exanthemata in febribus, aliis et gravioribus inde symptomatibus exortis, ad causam hujus recessus praecipue adtendendum, et juxta illam therapia est instituenda, quae evanitum exanthema ad cutim iterum provocare valet. Raro quidem nimius vitalis turgor ac virium organicarum inde suppressio in causa est exanthematum languide florentium; sed tamen accidere potest, quod adparatus antiphlogisticus, imo ipsa venaesectio, et in cute scarificatio ad eorum vivaciorem eruptionem indicetur. Multo frequentius autem ex virium vitalium debilitate, imo maligna illarum ac repentina dejectione retrocessus exanthematum exoritur; atque tunc me-

dicaminibus stimulantibus ac alexipharmacis interne datis, sub regimine calido, et externo usu rubefacientium et vesicantium erunt revocanda, simulque obsessa metaschematismo organa liberanda.

A. Büchner de scarificatione remedio ad regressa exanthemata iterum producenda. Hal. 1750.

— — — Diss. de vesicantibus ad exanthemata a nobilibus partibus avocanda efficaci usu. Hal. 1759.

B. SYMPTOMATA CRITICA.

953. Symptomata critica dicuntur, quae actum criticum in febribus comitantur, aut et perficere juvant; proinde nonnisi provecta febrium aetate, eisque ad criticum judicium maturis occurrunt. Quoniam autem ille actus toties etiam funestos effectus producit, symptomata criseos non quaevis sunt salubria, sed in certis casibus etiam perniciosa esse possunt; atque nonnisi illa proprie nominantur symptomata critica, quae salutifera sunt, et ad felices crises conferunt. Haec igitur veneranda, fovenda sunt; illa, dum deleteria fiunt, omni conatu amovenda. Ast non facile semper damnosa a salutiferis distinguuntur.

954. Actus criticus, si faustus est, constat praeviis exacerbationibus criticis, ac ipso mox insequente judicio febrim levante. Merito igitur symptomata hujus stadii dividuntur in illa perturbationis criticae, et in illa criseos ipsius, seu proprie critica.

955. Sub perturbatione critica, quae ultima omnino, sed et vehementissima organismi molimina sistit ad febrem debellandam, symptomata febrilia non tantum intensione, sed et interdum numero augentur, maximique vitae conatus ex omnibus hisce symptomatibus plerumque elucent. Praegresso recenti horrore plus minus notabili, recentes exoriuntur, aut graviores prioribus calores, turgores, praecipue in vultu, pulsus arteriarum intenduntur, carotides vibrant, respiratio magis laeditur, anxietas augetur, atque specialiora et secundaria febrium symptomata, deliria, status nervosus etc. vel increscunt, vel recentia accedunt; gravior uno verbo praegressis oritur exacerbatio febrilis.

956. Ubi ex aetate febris, stadiorum ac exacerbationum justa observatione haec symptomata criseos instantis cognoscuntur, quoniam pro futuro febris judicio sunt adeo necessaria, cautissimo modo sunt tractanda; lateralia quidem, quibus salubres operationes non praestantur, v. g. deliria, convulsiones etc. quantum in potestate artis est, infringenda aut amovenda; constitutiva autem ac essentialia, quibus ipse actus criticus perficitur, juste tantum moderanda. Ac ubi sufficientium organismi moliminum signa exhibent, vix aliquid suscipiendum, aut saltem heroicis auxiliis in gravi hoc negotio natura nequaquam turbanda est. Si vero vires organismi nimis exorbitarentur, aut subpressae forent, cauto tractamine

deprimendae aut liberandae; si econtra nimis languerent (quo in casu nec semper feliciter deteguntur hae perturbationes), adcommodatis stimulis erigendae essent, illis regulis, quae pro virium et symptomatum moderamine universim adsignatae fuerunt. Atque sic natura ad crisin disponitur.

957. Hi autem summi ac ultimi conatus organismi terminantur colatoriorum in superficie corporis reclusione, spasmorum scilicet resolutione tali, qua morbose stagnantia in ostiis, ac per febriles motus ibi collecta, liberum exitum e corpore inveniunt, imo molientibus a tergo viribus expelluntur; sicque alter actus incipit, evacuationum scilicet criticarum, quae eo optatiorem febri finem imponunt, quo liberius procedunt. Haec phenomena, persistentibus jam levioribus turbis, sistunt symptomata proprie critica.

958. Arrogans esset medicorum temeritas, illa ad libitum amplius dirigere, et certas evacuationes criticas, per sudores, per alvum etc. determinate praestituere velle. Quemadmodum solius naturae organismi, et occultarum ejus legum opus est, materiem morbi uni vel alteri humori excrementitio adsimilare, atque unum prae altero corporis orificium a spasmis liberare, sic etiam solius naturae opus erit, locum judicatoriae evacuationis definire. Neque omni molimine artis adhibito medicus ad alvum determinabit, quod

natura urinis destinavit, nullo modo per sputa evacuabit, quod natura ad exitum per sudores determinavit. Frustraneus omnino labor esset, tali in casu legibus naturae organicae se obponere, atque proprio arbitrio absolute insistere.

959. Unde officium medici sub hoc febris tempore sponte elucet. Consistit enim unice in diligenti observatione moliminum organismi, atque in subministratione eorum, quae actiones ejus in opere critico suffulciunt. Quod optime indirecto modo praestatur, si nulla evacuatio praepeditur, turbatur, aut interrumpitur, nulla econtra nimis tumultuose promovetur et augetur. Minime igitur de eo agitur, quod faciendum sit, sed potius de eo, quod faciendum non sit.

960. Symptomata critica, quae constituuntur evacuationibus levantibus, sunt: diarrhoea critica, vomitus criticus, sputa critica, urinae criticae, haemorrhagiae criticae, sudores critici, et exanthemata critica.

961. Sub diarrhoea critica, si organismus exitum materiei sub febre congestae et subactae molitur per alvum, non solum haec molimina turbanda non sunt remediis alvum adstringentibus, aut talibus, quae alias excretiones promovent, neque econtra alvus fortioribus purgantibus erit solicitanda, sed tantummodo lenissimis eccoproticis facilitanda et expedienda, aut quod longe securius erit, sola impedimenta alvo li-

beriori erunt amovenda; in quem finem clisteres emollientes et diaetetica auxilia saepe sufficiunt. Optima alvus critica est pultacea, cocta, homogenea, non nimis copiosa, libere prodiens, cito levans.

D. Werkshagen Diss. de valore critico diarrhoeae. Hal. 1795.

962. Ita et vomitus criticus nonnisi potu tepidulo blando erit sustentandus, minime illico narcoticis aut stomachicis remediis inhibendus.

963. Sputa critica eisdem regulis mox adsignatis nec subprimenda sunt stipticis aut narcoticis medicaminibus, neque expectorantibus acribus sine urgente necessitate propellenda, sed potibus emollientibus, saccharinis aut mellitis leniter promovenda.

964. Sub crisi per urinas, ubi natura materiei exitum per vias urinarias determinavit, non solum non subprimenda erit haec excretio, aut aliis excretionibus promotis imminuenda, sed etiam nequaquam vehementer urgenda, et solo potu aquoso largo ac non stimulante sustinenda. Distinguuntur urinae criticae, quod turbulentae sint, aut hypostaticae, simulque levantes.

965. Ita et haemorrhagiae criticae nec timide sunt sistendae, nec temere promovendae, sed caute moderandae. Quae regula eo magis inculcanda erit junioribus medicis, quoniam unacum aegris a minimo sanguinis profluvio plerumque anxii redduntur. Attamen omne nimis tu-

multuosum et profusum sanguinis profluvium, desideratissimum vix ferre valet levamen.

F. E. Vogel de valore critico haemorrhagiae narium et haemorrhoidum. Hal. 1792.

966. Si judicatoria evacuatio fit per sudores, quae in febribus communissima, nullatenus est subprimenda frigore, remediis tonicis aut purgantibus; neque alexipharmacis, calore hypocausti et stragulorum extorquenda, sed sustentanda potius temperata atmosphaera, et potu diluente tepido. Sudor blandus, vaporosus, sensim ortus, universalis, aequabilis, calidus, perstans, mox aliquantisper levans, optimus est, et incongruis remediis non turbandus.

967. Quae de sudore critico dicta sunt, illa etiam valent de exanthematibus criticis, si talia occurrerent.

968. Si autem nulla manifesta observatur evacuatio, et febris per lysin evanescit, praeter diluentem potum, plane nihil adhibendum est.

969. Alia tamen praxis requiritur, ubi febris nititur in metastases, quas praevertere, si jam instant, non semper est in potestate medici. Si quidem depositiones metastaticae judicatoriae fiunt ad partes externas, easque non nobiles, natura vix est turbanda in hoc opere, imo pars ad metastasin selecta, potius fovenda erit cataplasmatibus emollientibus, aut et leniter irritantibus, ad alliciendam copiosiorem materiem, quod plebeji pasta mellita aut cepa prae-

stare solent; alias haec materies exitui e corpore jam non adaptata, ad aliam fors nobiliorem regionem majori cum periculo appellere potest. Si vero vel minima indicia sunt, materiem ad partes externas nobiliores, v. g. ad glandulas parotides, vel ad organa interna et viscera vergere, quod ex febre non cessante et recentibus localium adfectionum symptomatibus desumitur, tunc illico et omni molimine possibili, quoniam quaevis materiei febrilis interna collectio periculosa est, corporis colatoria sunt aperienda, simulque humorum derivatio ac revulsio ad dissitas et minus nobiles partes instituenda, atque materies ad alias vias trahenda, ejusque eliminatio tentanda est. Maximae hic utilitatis erunt purgantia et vesicantia. Raro tamen in hisce casibus desideratus obtinetur effectus, quoniam nisus febrium in metastases non semper tuto cognoscitur, nisi tunc, ubi metastases vel jam inceperunt, vel revera jam factae sunt, et impetus humorum ad male delectas partes vix amplius coërceri potest.

CURA IN DECREMENTO FEBRIUM.

970. Quandoque in febribus, praecipue in acutissimis, unica solemnis et decisiva crisis morbum ex integro et perfecte in sanitatem judicat, tuncque febre derepente finita, mox intrat stadium convalescentiae, sine gradario morbi decremento.

971. Multo frequentius autem febres pluri-

bus ac intercisis crisibus judicantur, quarum quaevis aliquod fert levamen, ita ut morbus per gradus decrescat, et symptomata febrilia gradatim imminuantur, donec ultima quaedam crisis perfectum morbi judicium pronunciet, ac abolito omni febrili charactere convalescentia insequatur.

972. Ubi hoc decrementum lente procedit, in febribus praecipue minus acutis, tunc sub illo decremento febrium, quae saepe jam judicatae videntur, tamen adhuc posthumae quaedam crises contingunt, quibus adhuc aliquid de morbo, ad speciem quidem absente, sed subdole adhuc praesente abstrahitur. Manifeste hoc videre licet in febribus intermittentibus sibi relictis et sponte judicatis, in quarum decremento nullus amplius solemnis paroxismus, sed leves tantum admonitiones ejus, longiori saepe tempore adhuc insequuntur, sub quibus aeger vel solam lassitudinem, vel solam cephalaeam sentit, vel tantum morosus est, vel solito plus transpirat etc.

973. Illae crises posthumae, sub continuis ac intermittentibus febribus, si negliguntur, aut inepto tractamine turbantur, non tantum tardam convalescentiam aut recidivam, sed ipsas metastases, et secundarios morbos diversi generis, inducunt.

974. Has ob rationes febres etiam in decremento versantes, caute adhuc sunt tractandae, ut serotinae crises bene dirigantur, atque posthuma mala praecaveantur. In quem finem ipsa ple-

rumque remedia, quae sub principe diathesi febrili prius in usum vocari debuerunt, ultra continuantur.

975. Commonere igitur oportet, ne crisibus ad speciem absolutis, febrique in convalescentiam vergente, falsa roborandi individui indicatione, ad medicaminum tonicorum aut stimulantium, atque ad victus lautioris ac vinosi praematurum usum fiat transitus. Etenim etiam in hoc adhuc febrium stadio molimina salubria organismi consideranda et moderanda sunt, atque remediis aperientibus omnia obstacula amovenda, quae naturam in finalibus criticis operationibus, sociisque evacuationibus interturbare possent.

976. Hinc ab omnibus heroicis auxiliis in hoc stadio est abstinendum. Et quoniam leviori morbo, leviora etiam opponenda sunt auxilia, supersedendum omnino erit adparatui medicamentoso graviori, et praesertim nauseoso; nam facultates adpetentes jam redeuntes, majorem in medicamina aversationem inducunt, victumque potius lautiorem ad restaurandas deperditas vires petunt. Leviorum autem solventium, ac colatoria corporis leniter aperientium remediorum usus ultra adhuc desideratur, quousque vel minima febrilis nota in organismo restat. Quo simul nunc ex parte regiminis diaetetici, praesertim victu eupepto ex fructibus, oleribus, juribus bonis, potu diluente, ad summum subvinoso, vitatis adhuc carnibus, contribui potest.

CURA IN CONVALESCENTIA.

D. Pischl Diss. de cura convalescent. ex febribus acutis. Lips. 1775.

977. Crisibus feliciter peractis, atque symptomatibus febrilibus plane evanitis, functiones organismi, intermedio aliquo opportunitatis stadio, pedetentim ad normalem sanitatis statum accedunt, atque aeger convalescere dicitur.

978. Quamprimum haec convalescentia incipit, desinit indicatio curatoria, atque exsurgit nunc indicatio confirmatoria, qua viribus per morbum perditis, prospiciendum, jactura substantiae organicae restituenda, et recidiva in priorem morbum praepedienda est.

979. Abjectis nunc medicaminibus (nisi intercurrentes anomaliae ea deposcerent), haec cura confirmatoria plurimum absolvitur regimine exquisito diaetetico. Quod autem in genere indoli mox exantlatae febris est adcommodandum, atque residuae ex ea diathesi, sive inflammatoriae, gastricae, nervosae etc. exacte adaptandum, ne exaltata denuo opportunitate relapsui in eundem morbum occasio detur.

980. Ubi convalescentia prompta est, quemadmodum ex illis febribus acutis, sub quibus vires organicae non multum dejectae, ac humorum bonorum jactura non multum consumtae fuerunt, confirmatoria haec cura citius absolvitur; diutius vero continuanda erit illis convalescentibus, qui exantlarunt febres diuturnas, aut magna humo-

rum et substantiae organicae jactura stipatas, aut magna in recidivas proclivitate donatas, quales sunt febres intermittentes, catarrhosae, rheumaticae etc.

981. Inde liquet, in cura ejusmodi convalescentium plurimum etiam ad specialem characterem febris praegressae esse adtendendum, quod ad doctrinam morborum specialem spectat. Hic tantum generalia quaedam momenta, sub cura convalescentium ex febribus universim sunt exponenda.

982. Omnium primo aeger lectum, quem tempore febris occupavit, deserere debet, aliumque, si fieri potest, quaerere, aut in alium locum, imo in aliud cubile transferri; quem in finem etiam in nonnullis nosocomiis propria cubilia reconvalescentium habentur. De die sedili insideat leviter vestitus, et quantum vires permittunt, obambulet, maturius vero iterum lectum petat.

983. Aer cubilium purus et temperatus procurandus; aestivo tempore et sereno, in aëre etiam libero versandum. Hinc praestat rus petere, ibique corporis exercitiis diversis uti, animo libero, a severis cogitationibus et curis alieno.

984. Somnus adhuc protractior requiritur, imo et a meridie suadendus, quousque vires non ex integro recuperatae. Atque convalescentes fere universim, prouti infantes sunt tractandi.

985. Caveant quammaxime ab animi pathematibus, et a salacitate, in quam valde proclives sunt.

986. Nihil autem majorem circumspectionem deposcit, quam diaeta in victu, nam fame canina plerumque vexantur convalescentes, atque instinctibus pravis trahuntur. Incipiant igitur frequentius, sed semper parce comedere. Jura carnium concentrata utplurimum quidem fastidiuntur, sed plurimum nutriunt. Mucilagines hordei, oryzae, panatellae, juscula vini, libentius plerumque sumuntur. Pauxillum vini cum pane bis cocto, aliquoties in die concedi potest, si febris praegressa non fuerit inflammatoriae indolis. Serius adscenditur ad usum panis albi, qui maxime plerumque adpetitur; ad fructus coctos, olera teneriora non flatulenta, atque post plures dies ad licentiam carnium, ab initio tenerrimarum, imo prius cerebri potius vitulini, pulmonum coctorum et conscissorum cum succo citri, deinde vero ad ipsas carnes gallinaceas, vitulinas, atque omnium ultimo bovillas. Pauperibus autem, quibus selectus alimentorum non habetur, illa erunt optima, ad quae in sano statu adsueti fuerunt. Sed haec omnia adeo caute sunt porrigenda, ut ventriculus a morbo debilitatus inde non oneretur, atque gastricis cruditatibus et recenti febri occasio non praebeatur.

987. Propterea valdopere ad excretionem alvinam quotidie est adtendendum, quae si justo et solito modo non procedat, si inde molestiae quaedam, vertigo, anorexia, calores etc. oriantur, clismatibus leniter urgenda erit.

DIVISIONES FEBRIUM.

Cl. Galeni de differentiis febrium Libri II.
J. Planer febrium divisio et compositio. Venet. 1596.
J. G. Brendel de febrium partitione. Got. 1740.
A. de Haën Theses sistentes febrium divisiones. Vien. 1763.
D. Schwannenfeld Diss. sistens febrium divisiones. Vien. 1768.
E. Baldinger Diss. de febrium acutarum differentiis. Jen. 1770.

988. Ut jam febres in specie pertractari, atque pyretologia specialis systematico, aut saltem utili practico ordine exponi possit, praemittenda est adhuc febrium divisio. Quae illud simul offert emolumentum, quod febrium classe in ordines, genera et species una cum suis varietatibus distributa, illae, quae ad aegrorum lectos occurrunt, ad certa hujus divisionis membra reduci, juxta characteres ibi expositos denominari, atque in certo nosologiae specialis loco exquisitius pertractatae inveniri possint.

989. Plurimae atque plurimae hunc in finem nosologicae et practicae divisiones fuerunt propositae, a tempore Cl. Galeni, qui primus et optime de morborum divisionibus universim meritus est, usque ad hodiernum tempus. Quas omnes hic loci recensere, spatium non permittit. Sufficiet sane, fontes illos, aut satius principia, ex quibus hae multifariae divisiones haustae fuerunt, indicare et aestimare, atque illa inde exquirere et adsignare, ex quibus, si non scientificae et systematicae, saltem practicae febrium divisiones erui possunt.

990. Quoniam formae morborum passim pro ipsis morbis inepte habitae, aut cum eis commixtae fuerunt, atque nonnulla illorum, quibus hae formae constituuntur, symptomata omnino eminentia ac urgentia sunt, nec non ipsam praxin instituendam dirigunt; hinc etiam omnium antiquissima, et per plura secula vulgatissima febrium divisio ex symptomatibus praevalentibus fuit desumta. Ita jam veteres distinxerunt febres in ardentes ab ardore praevalente, in epialas a frigore, in typhosas a stupore, in hydropyretas a sudore, in hecticas a tabescentia etc. Imo et recentiorum multi febres ex praedominante quodam symptomate denominare solebant et adhucdum solent, atque distinguunt febres comatosas, phreniticas, pleuriticas, dysentericas, petechiales, verminosas etc. Quorum symptomatum, utut in certis febribus praevalentium, nonnulla tamen vel plane accidentalia sunt, vel aequivoca et febribus obpositae etiam indolis propria, ac proinde determinatam indolem febrium non indicantia. Hac ex ratione symptomata minus constantia, utpote morbi tantum formam constituentia, nonnisi pro subdivisione, et ad statuendas species ac varietates febrium adhiberi possunt, minime autem, quoniam genericos characteres non offerunt, ad genera febrium determinanda. Neque etiam horum generum numerus et finis haberetur, si ex symptomatibus febrium vix numerandis, atque sub

ejusdem febris decursu adeo variabilibus, desumeretur generica divisio.

991. Alterum momentum, quod antiquissimis ac omnibus aevis in febrium distinctione respiciebatur, est typus, decursus scilicet et durationis ratio. Hoc respectu febres in typicas et atypicas, in acutas et lentas, in continuas et intermittentes dividuntur. Valore omnino summe practico, non tantum pro secundariis, sed etiam pro primariis febrium divisionibus.

992. Ratione numeri aegrorum, eodem tempore febri correptorum, ratione itaque causarum, sive singulos, sive plures homines simul febre infestantium, ab antiquis etiam temporibus febres distinctae fuerunt in sporadicas et populares (epidemicas, juxta vim vocis, super populum dominantes).

993. Sporadicae generantur causis singularibus ac domesticis, proinde in pauca tantum individua agentibus. Populares autem oriuntur ex causis nocivis magis universalibus, plurima simul individua adgredientibus; proinde vaste in populum grassari solent. Subdividuntur in contagiosas, et epidemicas stricte tales.

994. Febres contagiosae, loimicae, ex specificis miasmatibus proficiscuntur, quae contactu vel immediato, vel mediato, vel etiam sola adproximatione in atmosphaeram aegri diffunduntur et propagantur, similesque iterum in

dispositis febres producunt. Differunt ab epidemicis non solum miasmate proprio, sed etiam eo, quod passu successivo progrediantur inter homines, sub commercio hominum aucto augeantur, atque imminuantur eo imminuto; demum quod sub diversa mutatione atmosphaerae, victus etc. eaedem persistant in specifica sua indole.

995. Epidemicae febres econtra, veniunt ex causis morbosis summe universalibus, semet ipsas in organismo non regenerantibus, et quidem plurimum ex conditione aëris et victus, proinde ex rationibus mere diaeteticis, et minime ex miasmatibus successive migrantibus. Mutatis conditionibus aëris et victus, mutantur etiam in indole sua speciali. Subdividuntur in endemias, stationarias, annuas et epidemice intercurrentes.

996. Endemiae febres fixam sedem et perennem indolem habent, utpote ex causis prosilientes, quae certis locis aut provinciis integris continuo infensae sunt. Ita febres intermittentes in regionibus paludosis.

997. Stationariae febres, endemiis fere analogae, non tamen continuo, sed pluribus plerumque annis in certis regionibus dominantur proprio charactere, qui leniter increscit, viget, decrescit, alterique tandem locum cedit et dignitatem illam, qua febris haec imperium peculiare in omnes morbos tum febriles, tum non febriles ita exerit, ut eis suum characterem plus minusve

impertiat. Rationes hujus epidemiae non in solis manifestis qualitatibus atmosphaerae delitescunt; quae omnino spatio plurium annorum diverse mutantur.

998. Annuae febres certis anni temporibus adstrictae sunt, et cum illis periodice quotannis recurrunt. Pendent a qualitatibus atmosphaerae sat manifestis, frigore, calore, humiditate, siccitate etc. Inde enim certis anni temporibus certae etiam diatheses imprimuntur organismo, et quidem hyemis tempore inflammatoria, aestatis tempore biliosa, atque temporibus aequinoctii frigida, aut fere neutra. Ex qua diathesi, datis gravioribus nocivis potentiis febrim excitantibus quibuscumque, febres oriuntur, certis anni partibus respondentes, et propterea annuae dictae, quae quidem, utut regantur imperio stationariae febris, ipsae iterum omnes epidemice intercurrentes, contagiosos et sporadicos morbos in suum trahunt jugum, propriumque suum illis characterem communicant. Atque ita etiam divisio febrium non plane inutilis quoad anni tempora habetur, in hyemales, vernales, aestivas ac autumnales.

999. Febres epidemice intercurrentes denique, certis anni temporibus minime adstringuntur, indefinitis temporibus ac sub quavis regnante epidemia intercurrere possunt, dominium supra alios morbos non habent, sed ipsae potius subalternae sunt stationariis ac annuis febribus.

Tales sunt febres catarrhosae, rheumaticae, et aliae, quae manifeste pendent a sola tempestatum variabilium constitutione, aut ab aliis publicis, sed summe variabilibus causis.

1000. Haec jam febrium divisio, ex causarum singularium vel universalium consideratione desumta, utut ad primariam febrium distributionem minus apta, maximum tamen in praxi valorem habet, quoniam tum febrium, tum aliorum morborum specialiores modificationes respicit, ipsamque utiliter dirigit medendi rationem.

1001. Imo febrium epidemicarum annuarum diligentior intuitus, stabiles omnino offert earum characteres, certis anni temporibus proprios; hyemali inflammatorium, aestivo biliosum, atque temporibus aequinoctii intermittentem, frigidum et pituitosum. Quapropter hae febres annuae a medicis observatoribus cardinales vocabantur, cum vix non omnes reliquae in praxi occurrentes febres, primario ac praevalente suo charactere ad harum unam reduci possint.

1002. Ex eodem fere fonte suas febrium divisiones petunt, qui, gravissimum momentum, indolem scilicet febrium illam, quae principalem therapiam dirigit, unice respicientes, eas in inflammatorias, gastricas, nervosas, putridas, frigidas lentas etc. dirimunt. Quae divisiones, cum proximam fere causam atque diathesin diversis febribus propriam pene-

trare intendant, inter omnes alias summum pretium in nosologia et praxi habent.

1003. Sed praeter has summe practicas, adhuc plures habentur aliae divisiones febrium, utilitatis longe minoris.

1004. Quoad exitum et effectum diversum dividuntur in benignas, quae brevi ac facile in pristinam sanitatem terminantur; in salubres seu depuratorias, quae adhuc meliorem, quam ante febrim fuit, statum inducunt; in malignas, quae difficulter sanantur, et summo cum periculo excurrunt; et in perniciosas, quae inopinata morte finiunt.

1005. Quoad extensionem distinguuntur in universales et locales, posterioribus non sine maxima licentia, et contra omnem linguae usum ita dictis.

1006. Quoad intensionem denique, in manifestas, diverso gradu tales; in occultas seu latentes, quae symptomatum suorum lenitate nec minimum redolent febrim, et tamen febres sunt; atque in larvatas, quae plane sub alienis symptomatibus delitescunt, et nonnisi urinis febrilibus et moliminibus criticis se praesentant, non tantum intermittentes, et saepius ac periodice redeuntes, sed et interdum continuae, plerumque ephemerae sunt, et quarum exemplum non infrequens offert apoplexia.

1007. Hisce jam febrium divisionibus communissimis, nec non principiis, ex quibus de-

sumtae fuerunt, expositis, videndum jam erit, quaenam harum maximam in praxi utilitatem, simulque systematicum febrium ordinem offerre valeat.

1008. Quousque causa proxima febrium ignorabitur, eousque etiam ultima illa differentia, qua a se invicem discrepant genera febrium, occulta erit, et logica aut scientifica earum divisio, nisi hypothesibus acquiescere quis vellet, non habebitur; sed unice practicis, ex symptomatum essentialiorum ac therapiae requisitae differentia desumtis insistendum erit divisionibus.

1009. Practico autem respectu nonnisi duo sunt momenta, quae utilem in praxi divisionem primariam febrium determinare valent, character morbosus praevalens et typus.

1010. Praevalens character febrium, inflammatorius, gastricus, nervosus etc. minime ex singulis symptomatibus, sed potius ex universali organismi propria morbosa diathesi desumendus, indicat et dirigit ipsam therapiam specialiorem necessariam, pro diversitate casuum diversam, antiphlogisticam, antigastricam, stimulantem etc., atque propterea, cum ipsas fere designet causas proximas, momentum sistit praecipuum in febrium distinctione primaria.

1011. Typus, ideas quoque directrices in medendo minime excludit, ab ipsa enim indole febrium specialiori pendet, pluries, exemplo intermittentium, propriam ac specificam methodum

petit, et non tantum rationes seligendae, sed etiam tempus opportune adhibendae therapiae exquisitius determinat. Hinc quoque grave momentum offert ad febrium distinctionem.

1012. Multum igitur sapiebant jam antiqui, qui utrumque momentum, typum ac indolem respicientes, febres distinguebant in intermittentes et continuas, posteriores subdividendo in synocham, seu febrem continentem indolis inflammatoriae, per septem fere dies decurrentem, in typhum, seu febrem remittentem indolis nervosae, per quatuordecim circiter dies durantem, atque in synochum, febrim remittentem indolis aut gastricae aut putridae, ad viginti circiter dies excurrentem.

1013. Hisce consideratis, vel typus febrium primarias dabit illarum divisiones practicas, atque character eminens et propria indoles febrium secundarias seu subdivisiones; vel etiam inverse, ex indole febrium primariae, atque ex typo earum secundariae divisiones erui possunt.

1014. Quodsi autem perpendatur, typum offere phenomena diagnostica tum magis aperta, tum magis generalia, quam specialiores et magis intricati characteres febrium offerre solent; aptius omnino erit, primos ordines classis febrium ex ipso typo, subalterna vero genera potius ex indole febrium, earumque proprie generico charactere desumere, quo sane specialior therapia dirigitur.

1015. Jam quoad typum exactissima dichotomia febres dirimuntur in intermittentes, quae in decursu suo apyrexiis intercisae sunt, et in continuas, quae veris apyrexiis nullis intercedentibus decurrunt. Hinc respectu hocce duo etiam exoriuntur ordines classis febrium.

PRIMUS ORDO: *Febres intermittentes.*

SECUNDUS ORDO: *Febres continuae.*

1016. Et juxta hanc divisionem summe antiquam et vere practicam specialis febrium doctrina exponetur.